اِنَّ مِنَ الْبَیَانِ لَسِحْرًا

بتوفیقِ خدای عزوجل انشائیکه فصاحتِ لفظی و بلاغتِ معنوی آفریدهٔ اوست

مسمیٰ به

# گلستانِ نثر

از مصنفاتِ عالمِ علومِ ادبیه۔ ماہرِ فنونِ فارسیّه و عربیّه۔ اُستادِ فنِ سخن در سخنگوئی و سخندانی۔ یکتا غیرتِ ظهوری و طغرا صاحبِ طرزِ خاص۔ سالکِ مسالکِ فصحائے عجم۔ جامعِ کمالاتِ ظاهری و باطنی حضرت مولانا مولوی محمد عبد العلیؔ دکنی حیدرآبادی المتخلص به والہ رحمۃ اللہ علیہ صدر مدرّس فارسی مدرسۃ العالیہ و دار العلوم و نظام کالج حیدرآباد فرخنده بنیاد حفظه اللّٰه عن الشّر والفساد

در دار الطبع عزیز دکن چاپ نموده شد

(بار اوّل) (۵۰۰ جلد)

اگر این نثرِ دکن جانبِ طهران برود
تحفهٔ تازه و لخواه ازین خطه شتر نبت

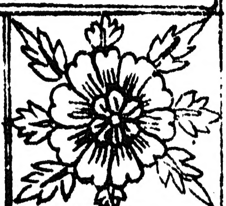


# حصہ اول عریضجات و مراسلات



بسم اللہ الرحمن الرحیم

## عریضہ ۱



بغرض سرکار عالی دام اقبالہ و اجلالہ میرساند

| | | |
|---|---|---|
| عمریست کہ والہ است و کنج مکتب | رباعی | مکتب بودش نکہت و مکتب منصب |
| از چاگرے مدرسۂ عالیہ | | سازند گرش پایہ فراتر چہ عجب |

دیر ست کہ عریضہ این دیرینہ نمکخوار بشوری بخت دل افگار
در بارۂ تبدل خود بر مدرستہ العالیہ بسرکار عالی گزشتہ اما
جوابش ہنوز از ناسازی روزگار نوازشنگر پردۂ چشم و گوش نگشتہ
چون مدرس فارسی مدرسہ عالیہ راہے فردوس اعلی و جائے
دیگرے در آن دبستان پیدا و مدرسہ مدرسہ ملازمان آصف دکن
و درخواستگزار از بندگان کہن ست اگر در جادہ پیمائی این درخواست
برسر راہ بودہ نوازشے و اگر بیراہی نمودہ باشد بخشایشے ۵

| | |
|---|---|
| والہ ازمیست بسامانؐ اگر براہ است | ہمہ دانند کہ دیرینۂ این درگاہ است |

ہرچند بمضمون این شعر ؎

| | |
|---|---|
| ہمت پیر خرابات بلند افتادہ است | چون سبو دست طلب در تہ سر میبایدؔ |

فیض رسانی بالادستان در گروِ کام طلبی نبود اما زبان خامہ جنبشی کہ دوبارہ در عرض مدعا نمودہ بکرشمہ ایماے پرورش فرما کہ گویا برلب خاموش انگشتے زدہ بودہ است بخت و دولت بیدار خدایگانی جہان فروز تر از مہر و ماہِ آسمانی باد۔

## عریضہ ۲

بعزعرض سرکار عالی میرساند

### قطعہ

| | |
|---|---|
| تا چند مہ و مہر نگردند بکامم | چشمم ست کنون یاوری از صدِ مہام |
| آن صدِ فلک قدر کہ بخت ازپی خدمت | بر در گہش استادہ و گوید کہ غلام |

بندہ قدیم الخدمت نظر با نتظام جدیدیکہ درین مدرسہ برروے کار است تبدل خویش را خواستگار است و چون روز گزشتہ رد نشست کہ درخواست بندہ امروزی نیست چہ بامیدیکہ شبِ شباب نزدیک بصبح پیری رسید برآمدن آن در دارالعلوم چون بگشتن عہد جوانی معلوم ہرچند از آغاز بنیاد مدرسہ والد و برادر و عم

بندہ ملازم این دبستان بودہ واز عرض چند سال خود این ہیچمدان
بجاے بزرگان خویش تقدیم خدمت مینمودہ است اما مقتدرین
کہ اندازہ بالا دستان را ہمداستان میباشند مقدم اینست چہ شود کہ بالا دستان
انصاف دوست بلحاظ خدمت و قدامت بندہ را بصدارت مستقلہ
مدرسۂ منصبداران کہ زین پیش ملحق بہ مدرسہ کلان فارسی
بودہ وازان پس مستقل شدہ و گویند باز با تعلیم المعلمین در معرض
انقلاب ست بنوازند چنانکہ برخے مددگاران بندہ مثل میر اکبر علیصاحب
مدرس ریاضی و میر رحمت علی صاحب معلم خطاطی را بصدر مدرسی
با اقتدار نواختند پس جاے آنست کہ این کمینہ را با مددگارانم اگر
بہ افزونی نشاید و ید بارے بچشم کم نہ بینند و بعزت بالا دستی
کہ بخشیدۂ سرکارست فرودستان مرا بر من نگزینند و مادہ انتظامی
کہ ہمین خدمت چندین سالہ در خود گمان دارم بہ بخشیدن اقتدارات
عہدہ کہ از عہد نخست التماس آن دارم امتحان و صداقت ناجات
تبندہ را کہ از مدارس انگریزیہ فراچنگ و نقولش بدفترکدۂ تعلیمات
گزرانیدہ آمد ملاحظہ نمایند و آنگاہ دربارہ تبدل این دیرینہ ہوا خواہ
باُمید پرورش و نوازش جناب مدار المہام سرکار عالی بہ مدرسۂ عالیہ
سفارشے مربیانہ از سر توجہ لیہاے بزرگانہ فرمایند اگر آئینہ زدائی

آن مدعا از بے مہری سپہر صورت نہ بندد و رسیدن بدین آرزو بنارسائی بخت پیوندد پس ہمان بہ کہ دامان خویش را بجاے گل از بستان این دبستان بچینم و بدولت دامن برچیدہ کہ ہمین ثمرہ آمال باشد خود را نہال ہنیم لاجرم دست بردل از سر مطلب میگزرم و بصد ادب مدعا میگزارم کہ استعفای این درماندہ ازین گونہ صدر مدرسی کہ مایۂ ذات الصدرست ازانکہ نہ ہیچیک اقتدار و اعتبارے باآن ست و نہ وراے تدریس با این ہیچکارہ ہیچ کاروبارے پذیراے عنایت یاد چہ پیداست کسیکہ سالہا بصدارت پا بر جا خوے پذیرفتہ باشد تاکی بہمچو صدارت پا درہوا تن دردہد ولیکہ خود ہشتی ربود و بعضا کردہ کی التفات کند بر بتان یغمائی چشمداشت کہ بعین مردمی نظرے در کار این درماندہ فرمودہ آید و یا درے دیگر سواے آستانۂ سرکار کہ التجا بآن توان برد وانمودہ آید یارب دامن دولت خداگان چندان بدرازی رساد کہ دست توسل کوتاہ دستان بآن تواند رسید۔

## عریضہ (۳)

بعرض خداگان بندگان نواز لازال بالاقبال والاعزاز بلسان ایجاز میپردازم۔ در آغاز حال بسفارش جناب محسنی ولکنسن صاحب

و پرورش یاورانام خدام صدر المہام متفرقات سرکار عالی صدر مدرس فارسی مدرسہ تعمیرات بماہوار ہفتاد روپیہ شدم گویا خراب آباد بیکاریم را ازان باز گل تعمیر درآب گرفتند و پس ازانکہ مدرسہ تعلیم المعلمین بنیاد شدہ بماہوار صدروپیہ باین مدرسہ نامزد گشتم چون حضرت عمی مولوی غلام زین العابدین صدر مدرس مدرسہ کلان فارسی بلدہ برحمت حق پیوستند بمحض دستگیری حمایت و پامردی عنایت معتمد صاحب این سررشتہ بر خدمت عم خدا بیامرز بماہوار یکصد و بیست روپیہ فائز گردیدم ہرگاہ در انتظام ثانی مدرسۂ کلان عربی و فارسی را یکے ساختند پایۂ این عبودیت سرمایہ را بصدارت دار العلوم و ماہوار یکصد و پنجاہ برافراختند درین طرف ایام کہ مدرسۂ تعلیم المعلمین مانند خاطر طلبۂ ناکام شکستہ و با دار العلوم بسان رشتہ جانہاے معلمین باستحکام بہم پیوستہ و بدین تقریب اساتذۂ امید گسستہ را نوید لا تقنطوا از بخت خجستہ جستہ بگوش آمد لاجرم امیدوارانہ بر سرآن شدند کہ درخواست اضافہ ہا گزرانند ازآنجا کہ بندہ مدرس قدیم تعلیم المعلمین و حالیا نیز تدریس طلبہ اش متعلق بہ کمترین ست و این ہم بر ملازمان سرکار آشکار کہ صدر مدرس سابق مدرسۂ کلان فارسی دو صد روپیہ چلنی و صدر مدرس حال تعلیم

المعلمین یکصد و ہفتاد و پنج نمالی ماہیانہ مییافتہ اند ہمانا در خصوص ترقی خودم پس از شکر شکنی ہائے شکروالی النعمی بدین شعر شیرین دلپسند بسند مے کنم۔

| | |
|---|---|
| از تلخی سوال کریمی کہ آگہ است | فرصت بلب کشودن سائل نمیدہد |

زین پیش عریضہ مطولہ کہ گذرانیدہ آمد و جوابش را نرسید میرود ہم مضمون این عریضۂ من وجہہ بودہ است عمر و دولت چون عنایت و موہبت فراوان و جاودان باد۔

## مراسلہ (۱)

سید غلام محی الدین صاحب مدرس سوم این مدرسہ کہ براستی دست راست ایشان آماسیدہ و ازین رنج سخت دست پاچہ و دستخوش آزار اند حسب دستور دستاویز بیماری را گذرانیدہ دستوری پانزدہ روزہ را خواستگار اند چونکہ حال رنجوری ایشان از صداقت تا ہم حکیم مانند دست کلیم روشن ست اگر از ملازمان والا بدستگیریہائے عنایت یعنی بخشیدن دستوری دستے بر دل دردمند ایشان گزارند ہر آئینہ سید مشار الیہ دستے را کہ با ستین درماندگی شکستہ است از آویزش دامان دعاہائے سحری باز ندارند درخواست و تحیات رخصت و علالت نامہ بہمدستی این مراسلہ میگذرد زیادہ چہ گزارش رود

## عریضه (۲)

عریضه اساتذهٔ این مدرسه متضمن التماس ترقی خودها در ضمن ترقیهای علمی تلامذه بحضور مراسله هذا گذرانیده گذارش داده می آید که هرچه درین عریضه نقش نگارش پذیرفته حقیقت آن چون تمایز مجاز از حقیقت بر خاطر حق گزین حضرت معتمد تعلیمات پیداست و همچنین استحقاق یکیک مدرس از جهت قدامت و لیاقت وغیره بر دیدهٔ و دل موصوف هویدا اساتذهٔ این مدرسه مع گذارندهٔ هیچمدان که بکرشمه صوابدید موصوف صدر آنجا قرار یافته جملگی ده تن میباشند و مشاهراتیکه دارند تفصیلش از روے نخچیات ماهانه مبین ست از آنجا که ترقی متعلمین در مراتب علمی مستلزم ترقی معلمین در مراتب روزی ست آرے مدرسین خون جگر خورده اند تا رنگی بر روے کار مدرسه پدید آمده و مادون جماعت چهارم که توصیفش نطقے طرازیده موصوف ست دیگر جماعت ها نیز بقدر خویش صاعد مصاعد ترقی شده اند اگر سرکار عالم پرور که قدردان علم و هنر ست در صلهٔ این معنی هر یکے را ازین نمکخواران فراخور مرتبهٔ شان حسب صلاح این خیرخواه که ذمه دار کار مدرسه است بپذیرائی مدعا کامروا گردانند هر آئینه چنین نوازش خسروی بمضمون مصرع سعدی گنجایش دارد

مصرع که مزدور خوشدل کند کار بیش ؛ و درین مقام این صدر مدرس
ہیچمیرز مقدمۂ ترقی ذاتی خودرا بانصاف حکام بالادست وامیگذارد واین
مصرع برجستہ را بر صفحہ بیاض دیدہ امیدے نگارد مصرع بیطاقتی
مکن کہ نکویان نکو کنند ؛ ایام عشرت و دولت ملازمان سرکار
بکام ترقی طلبان دیرینہ امید وار باد ۔

## مراسلہ (۳)

فرمان دفتر عالی محتوی بر طلب اظہار این صدر مدرس درباب امتحان
سید احمد حسین متعلم مدرسہ تعلیم العلمین و استفسار از وجہ دادن
سند بسید مشار الیہ عز ورود بخشید ۔ بر رای دانش آرا ہیچکو
روشن ست کہ در عمل والمنس صاحب بہادر دربارۂ امتحان منصرمان
مدارس نظر بکمی ماہوار منصرم رعایت بسیارے میکردہ اند و بمعائنۂ
حال اکثرے از مدرسان بالاستقلال پیدا و ہویدا ست کہ اینگونہ
رعایت در ہمہ وقت منظور نظر تربیت سرکار عالی بودہ است چنانچہ
درین امتحان کہ آخرین امتحان عطاے لیاقتنامہ ہا بود از زبان صدق
ترجمان خود حضرت معتمد شنیدم کہ بعضے مدرسان نامور اضلاع
کہ محمدت و سعادت و فضل و شجاعت از نام شان ہمرنگ آب از
عقیق میتراود در تحریر اجوبہ اسولہ جغرافیہ و تاریخ کہ بعبارت

ساده فارسی بود درماندند وناکام تمام آن جوابات را بعبارات
زبان هندی نوشتند وبعضے ازین نامداران باعتماد شهرت قابلیت
خود در املاے الفاظ مشهوره غلط کردند چنانچه لفظ بحر مرادف دریا
را بهاے هوز نگاشتند وعلی هذا القیاس وخود این هیچمدان حال اکثر
مدرسان را از روز اول وبعضے را از سالها میدانستم چون دیدم که
امثال این حضرات برخدمات مدرسی اضلاع ماموراند در دل خود اندیشیدم
که سید احمد حسین که مردے ریاضت کش وشایق علم فارسی وریاضی
وغیره ویکی از متعلمان مدرسه است نه معلمان اگر سبقے وطبقے از مدرسه
تعلیم المعلمین یافته باشند هرآئینه این قدر احسان دربرابر مصارف
هزارها روپیه مدارس درنظر پرورش سرکار چندان غیر مستحسن نخواهد بود
دادن نیازمند نامبرده راسند منصرمی بهمین روے بوده است نه برائے
دیگر وپر ظاهرست که احدے از مردم ناقص الاستعداد که خواستگار
عهده منصرمی بودند هیچگونه رعایتے درکار شان نکرده ام وبتوفیق
ایزدی جلّ شانهٗ رعایتے که موجب اختلال کار سرکار باشد گاهے
ازین نمکخوار سر نزده ونخواهد سرزد چه این قسم رعایت ناشی از بدنیتی
بلکه از بے دیانتی ست وصفت بدنیتی با جوهر اصالت یکجا جمع نشود
وبرآن حضرت پوشیده نیست که ستیهش بنده درخصوص تکمیل ناقصی

چندازاساتذه اضلاع همین از سر رویانت بوده است نه دنائت وخود
آنحضرت این نکوهیده کردار را بارها برفتار و گفتار آزموده اند ع
من چسان عیب خود از آئینه پنهان دارم    خلاصة العرض اگر درینمعامله
بد کرده ام بخشایشے وگرنه بنسبت بیچاره احمد حسین نوازشے    زیاده
چه گذارش رود ـــ

## مراسله (۴)

مولوی سید عبدالحی صاحب بخاری که بمراتب علمی مربوط و درامر تعلیم بماه شهر
جزو اخیر نام خود مجی مراسم جد و جهد اند و درمعرض امتحان تلامذهٔ
شان نشانهاے وافی یافتند مستدعی ترقی و مستحق این معنی
میباشند اگر بقدردانی سرکار عالی کامیابی ایشان صورت بندد
هرآئینه این معنی موجب دلگرمیِ دیگر معلمان و دل نمودگی عنایت
خدایگان خواهد بود    قطعه درخواست مولوی صاحب مشارالیه ملفوف

## مراسله (۵)

مراسله دفتر عالی متضمن بحکم دریافت وجه شکایت بعضی تلامذه از دست
میر رحمت علی صاحب معلم خطاطی و هم از میر صاحب موصوف مع
نقل عرضداشت طلبه جماعت پنجم عز ورود بخشید حسب الامر بعد از
استدراک امر ماموربا صل یادداشت میر صاحب موصوف که کاشف حقیقت

حال و پاسخ گذار سوال ست ملفوف هر چند رویه طلبه در نظر این بیرونی
ریا آئینه دار تهذیب خاندان و تربیت و تادیب استادان ست بایں
حال چون علت غائی بنائی مدرسه تحصیل علم و غرض کلی از آن تهذیب و
استکمال نفس ست تا وقتیکه این معنی بصورت نگراید شاهد مقصود از
گریبان قوت که با فوت یک نقطه تفاوت دارد جلوه نماید چشم داشت
بعین عنایت عالی آنکه زین بعد چنان بند و بستی دلپذیر دست دهد که
احدے از تلامذه جدید و قدیم قدم از حد فراتر ننهد زیاده چه گذارش دهد

## مراسله (۶)

نگارش دفتر عالی متضمن به استفسار حقیقت رسیدن این همیقدار از
دیر باز بعد هشت ساعت صبح بمدرسه انتباه ورود بخشید اصل این ست
که درین طرف ایام ملالت فرجام حسب اتفاق بناخوشی مزاج خود و
وابستگان خود طاقت رفتن بمدرسه نداشتم با اینهمه روا نه پنداشتم که
یک لخت غیر حاضر باشم کیف ما اتفق دیر و زود خود را بمدرسه میرسانیدم
و این دیر رسی زیاده بر دو هفته کما بیش نبوده است اگر مقصود
مخبر از دیر باز همین مدت ست فصدق القائل والا فکرے دور و دراز
کرده که راه بجائے نخواهد برد هر چند در برابر تیر باران حوادث آدمی
را بجز سپر انداختن چاره نیست باز هم این بیدست و پا دست و پائے

میرزند السعی منی والاتمام من اللہ۔

## مراسلہ (۷)

خاجی محمد غیاث الدین را بانیازی صدر مدرس صاحب عربی در فارسی امتحان کردم محمد غیاث الدین بفضل خدائے مغیث خط و املائے دارند و ترجمہ را بدسنیے نگارند اما کتب متداولۂ فارسی گویا مدتی ست کہ مطالعۂ آن ایشان را اتفاق نیفتادہ اگر اعانتے از عنایت عالی دست دہد ناخن بندی مشار الیہ در دفتر کدہ خوشتر از مدرسہ خواہد بود۔

## مراسلہ (۸)

مراسلہ دفتر عالی متضمن باین عبارت کہ خارجًا بدریافت رسیدہ کہ این منصرم دیروز بمدرسہ نیامدہ و نہ اطلاع از وجہ غیر حاضری بہ حضرت معتمد دادہ چنانچہ خارجًا اطلاع اینمعنی بہ جناب صدر المہام رفتہ است عز ورود بخشید ازانجاکہ تطویل کلام موجب تضییع اوقات طرفین ست مجملاً گذارش میدہم کہ چون طینت پاک گرامی را آب وگل انصاف و راستی سرشتہ اند و نیز عہدۂ جلیلۂ معتمدی مقتضی آن ست کہ بہ تسلیک باطل اہل غرض از حق نگذرند لاجرم امید اوثق دارم کہ ملازمان والا اولاً مخبر را از پردۂ خفا بعرصۂ شہود آوردہ صدق و کذب این خبر بمعرض ثبوت رسانیدہ من بعد حکمی کہ درخور باشد خواہند فرمود

ونسطہٗ این غیر حاضری را کہ بمنزلہ نقطہ شک ست تحریراً از صفحہ خاطر مبارک جناب صدر المہام خواہند زدود ۔

## مراسلہ (۹)

حسب منشاے نگارش دفتر عالی واقع ۲۷ ماہ محرم سنہ ۱۲۹۲ ہجری امتحان فارسی منشی عبد الرحیم صاحب بشراکت صدر مدرس صاحب عربی گرفتہ گزارش داده مے آید کہ راے بندہ درباره امتحان موصی الیہ بارا ے وجیہ صدر مدرس صاحب عربی اتفاق دارد ۔

## مراسلہ (۱۰)

حسب فحواے منشاے فرمان آن دفتر واقع دوم ماہ گذشتہ شریک صدر مدرس صاحب مدرسہ عربی در گرفتن امتحان فارسی مولوی سید قمر الدین صاحب بوده ام سواد روشن سید صاحب موصوف لایق انصرام مدرسی تعلقہ بل نظر باستعدادیکہ در عربی دارند فایق تر از آن ست ۔

## مراسلہ (۱۱)

حسب المنشاے مراسلہ دفتر عالی واقع ۲۰ شہر حال محمد عنایت حسین خان رامن و صدر مدرس صاحب عربی در فارسی امتحان کردیم انصرام مدرسی تعلقہ از عنایت حسین خان موقوف عنایت ملازمان ست ۔

| | |
|---|---|
| ما بدان مقصد عالی نتوانیم رسید | ہم مگر لطف شما پیش نہد گامی چند |

## مراسلہ (۱۲)

مولوی محمد خواجہ صاحب مددگار اول بندہ در آئینہ خانہ سرکاری بچشم خود دیدہ میگویند نہ شنیدہ کہ ہنوز نسخ بسیارے از کتاب تحفۃ العالم در آنجا برسرہم چیدہ است اگر مجلدے چند برائے طلبۂ مدرسہ دار العلوم از سرکار طلب دارند ہر آئینہ عالمی از آن تحفہ بہرہ ور شوند و احتیاج بتجویز بدل کتاب روے نماید ـ

## مراسلہ (۱۳)

یک قطعہ عریضۂ مولوی سید عبد الحی صاحب بخاری باستدعای رخصت خاص دو و نیم ماہ مع دو تا تختۂ رخصت ملفوف چون مولوی صاحب موصوف استحقاق رخصت خاص دارند و نیز کار تعلیم متعلمان را در ایام رخصت شان سید اسد اللہ حسینی تلمیذ درجۂ پنجم بحسن و انتظام انصرام خواہند داد لہذا امید کہ درخواست مولوی صاحب معزی الیہ بعز قبول تلقی یابد ـ

## مراسلہ (۱۴)

از زیر باری سواری کرایہ کار بجائے رسیدہ کہ آوارۂ دشت فلاکت گردم خصوصًا درین وقت کہ سانحہ ناگزیر فرزند جوان رشید غفر لہ

الله الحمیا پشت تحمل را چون کمر پدر شکسته و سر باری مصارف لاحق دل دردمندرا بزیر بار کوه اندوه خسته چون از آغاز ماموری بنده بر عہدۂ صدر مدرسی بارہا از زبان گوہر بار فرو چکیده که از جہت خرج سواری دلجمع باشند اضافه متن ابتدائے تاریخ استاد ہمدست خواہد شد پس وعدۂ این کا مروائی خاصه درین ہنگام از یاد سامی مرواد

## مراسله (١٥)

مراسله با فروشان در استفسار وجه دیر رسی مدرسه از پنج اسم مدرسان مع فہرست اسمائے شان جلوه افروز جلال ورود آمد و دیدۂ اہل بصیرت را سرمۂ ہدایت آورد مراسله با فہرست باساتذه نموده درخواست پاسخ نموده شد نامبردگان بصد گونه شرمساری ہمعد وخویش معذرت نامه ہا بانسلاک ہذا میگذرانند وچشم آن دارند که عذار عذرای عذر ایشان که چون گل جعفری درگرو زردی خجالت ست بگلگونه پوزش پذیری والا روکش لالۂ حمرا گردد۔

## مراسله (١٦)

سید غلام محی الدین صاحب مدرس سوم این مدرسه که قدامت شان با بدایت دبستان ہمسال و ملازمت نیز بحکم بداہت بے نیاز از سوال ست بنابر داعیۂ ضرورت دوگونه عریضه رخصت رفتن به پونه

میکندر انند مشتمل برانیکه ایشانرا دکار اضطراری درپیش ست یکے عیادت برادر رنجور خسته و دیگرے مرمت امکنه شکسته چون خبر صحیح ہست که مولوی احمدعلیخان برادر معزی الیه علیل اند و ہم از ترمیم خانه ها درین دیر خراب آباد ہیچکس اگزیر نیست نظر براین سوانح ناگہانی اگر معزی الیه را برخصت خاص و ماه کامرانی بخشند از کام بخشیهای مراحم خداگانی چه دور خدمت مشار الیه را مسمے غلام غوث که تلمیذ ہمنام و ہم نام بردار ایشان ست انصرام خواہد داد

## مراسله (۱۷)

کار مدرسی باطبع بنده سازگار و ماہوارش مکتفی بروز گذار نیست من و برادرم مولوی عبدالرحمن صاحب معاوضه خدمات یکدیگر را راضی ہستیم چنانچه مضمون این تراضی در عہد حیات فرزند یوین صاحب که نام شان به نیکی زنده باد بمیان آمده و بعز قبول صدر ہردو علاقه اقتران یافته بود لهذا امیدوارم برادر بزرگوارم که این خدمت را شایق ولایق و درانتهٔ مستحق اند بجاے بنده بیایند و بنده بجاے ایشان روم

## مراسله (۱۸)

حسب فحواي تمناي فرمان آنکه دفتر واقع سوم شهر حال اسمی صدمدرس صاحب عربی شریک امتحان فارسی مولوی محمد نصر الله بوده راي خود را بروی صفحهٔ بیان مسطور آرم که در کتب درسیه مدرسه متعلقهٔ امتحان مولوی محمد نصر الله لایق منظور نیست ـ

## مراسله (۱۹)

حسب المتمنای مراسله دفتر عالی اقع ۸ شهر حال سید محبوب علی را بشراکت صدر مدرس صاحب عربی در کتب فارسی امتحان کرده شد استعداد سید مشار الیه هرچند آنهمه خوب نیست امانظر بالصرام مدرسی تعلقه چندان نامحبوب نیست -

## مراسله (۲۰)

مولوی سید عبدالحی صاحب بخاری مدرس سوم این مدرسه که برخصت خاص دو و نیم ماه بوطن رفته بودند از افتتاح مدرسه برسرخدمت مرجوعه خود حاضر گشتند مدت رخصت ایشان یکروز بعد از فراز شدن مدرسه به تعطیل گرما تمام شد چون در گذارش نامه سابق مضمون فقره اخیر از قلم افتاده بود مکرر اقلمی شد -

## مراسله (۲۱)

مراسله دفتر عالی مبشر به منظوری رقم سه ماهه اضافه از تاریخ ماموری بنده بحساب فی شهر هبیت و نه روپیه چهار آنه مع تعداد مبلغش عز ورود بخشید پس از سپاسگذاری این نوازش بلسان نیایش گزارش میدهم که چون رقم مرقوم از تاریخ منظوری سالم بدست آمده و منظوری آن از سیزدهم فرودین ماه الٰهی شده نظر باین دوام تخفیف سه روپیه از سه ماهه رقم اضافه و عدم حساب تتمه ایام مابقی را چه علت باشد اگر متصدیان خزانه عامره برات این عطارا از سرحساب نوشته اند فهو المدعا والا نشود که در روز حساب مرا از بے حساب اینان گفتگوئے رود هد -

## مراسلہ (۲۲)

غلام حسین صاحب مدرس ریاضی این مدرسہ کہ از تاریخ ششم شوال سنہ ۱۲۹۱ ہجری استحصال رخصت خاص نمودہ بوطن رفتہ و مکرر آ سہ ماہہ رخصت بیماری را نیز گرفتہ بودند بتاریخ پانزدہم شہر حال حاضر مدرسہ گردید عرضداشتے کہ متضمن احوال خویش گذرانیدہ اند ملفوف ہذا و عریضہ گذار را حشمداشت پوزش پذیری نظر بعین عنایت والاست ۔

## مراسلہ (۲۳)

یک قطعہ عریضہ محمد عبد الغفور صاحب تلمیذ قدیم این مدرسہ متضمن درخواست خدمتے در علاقہ کرورگیری مع صداقت نامہ فوجداری بلدہ ۔

و یک قطعہ عریضہ رائے جہانکی چند صاحب تلمیذ این مدرسہ مع صداقت نامہ دستخطی راجہ پرتھی راج بہادر ۔

و ایضاً یک قطعہ عریضہ محمد عبد الحق صاحب تلمیذ این مدرسہ مشتمل بر التماس مشارکت در امتحان اعزہ زادگان و طلب مہلت دو ماہہ برائے تجدید آموختہ ہائے فنون بلفت ہذا گذرانیدہ مے آید نظر بر قدامت محمد عبد الغفور صاحب و شرافت خاندان رائے جہانکی چند صاحب و محمد عبد الحق صاحب بعنایت گرامی اُمید قوی ست کہ دامان عرایض این عریضہ گذاران چون جیب دعاہائے سحری تہی از گل استجابت نخواہد بود ۔

## مراسلہ (۲۴)

عریضہ میر عبدالعزیز صاحب مددگار مدرس ریاضی این مدرسہ متضمن درخواست دستوری یک ہفتہ بعلت ناتوانی مزاج و عذر گذرانیدن صداقت نامہ حکیم میرزا محمد نصیر صاحب ملفوف بپاسخ این عریضہ ہرچہ فرمان رود بدان قرار رفتار کردہ آید۔

## مراسلہ (۲۵)

غلام حسین صاحب مدرس ریاضی این مدرسہ بدستیبر د جوب خستہ تر از خاطر دلفگاران شدہ از انجا کہ پاے رفتار نداشتند از آمد و رفت مدرسہ ستوہ آمدہ دستوری دہ روزہ از حکیم میرزا محمد نصیر صاحب فراچنگ آوردہ حسب دستور بلف ہذا مے گذرانند۔

## مراسلہ (۲۶)

قطعہ عرضی سید حسین تلمیذ این مدرسہ متضمن استدعاے بقیہ تنخواہ خود بابت ایام منصرمی غلام حسین صاحب مدرس ریاضی بلف ہذا گذرانیدہ می آید امید کہ نامبردہ را کہ داعی بقاے عمر و دولت سرکار اند بقایاے تنخواہ مرحمت شود۔

## مراسلہ (۲۷)

مراسلہ دفتر حالی واقع ۴ ماہ شہر حال مع یک روپیہ حالی بابت اخراجات اتفاقی

این مدرسه و طلب رسیدش و استفسار از وجه نفرستادن رسید عز ورود بخشید۔ بین ابتداے ماموری احقر بر عهدهٔ صدر مدرسی لغایت حال مبلغ اخراجات اتفاقی حسب فرد مطلوبه از صدر دفتر تعلیمات برابر رسیده است نظر بانکه رقم مرقوم پیوسته همراه مراسله دفتر مے آید و دستخط وصول هر مراسله کتاب موصوله دفتر به نقد کرده میشود اگر در فرستادن رسید تقاعدے رفته منشاے آن تصور عدم ضرورت پیش بوده است آینده ماهانه رسید خواهد رسید رسید رقم صدر ملفوف۔

## مراسله (۲۸)

مراسله دفتر عالی مع یک جلد کتاب تحفة العالم عز ورود بخشید از آنجا که نسخهٔ مطلوبه چون نسخهٔ اکسیر دیر میسر شده و آن هم یک جلد بیش نیست و تلامذه بعد انتظارها در بدل آن نسخه یکتا دفتر دوم ابو الفضل را آغاز کرده اند بالفعل ترویج آن درین مدرسه نظر بطول کتاب و قصر فرصت تعذرے دارد اگر بعنایت ملازمان انتخابی از آن کتاب مطبوع طبع شود هر آئینه یک عالم تلامذه ازان بهره ور خواهند شد

## مراسله (۲۹)

فرمان دفتر عالی در باره فرستادن بسم الله خان صدر مدرس مدرسهٔ دوم السنهٔ ملکی به مدرسهٔ تعلیم المعلمین بنا بر منصرمی مدرس فارسی آنجا که بیمار بوده اند عز ورود

بخشید مدرس صاحب نامبرده را از وصد ر مدرس صاحب مدرسه تعلیم المعلمین مع نقل فرمان صدر حسب الامر فرستاده آمد چونکه مدرس فارسی تعلیم المعلمین هم دیروز بجاے خود حاضر شده اند رفتن بسم اللہ خان همان بوده واپس آمدن همان اطلاعاً گذارش رفت ۔

مراسله (۳۰)

عریضهٔ راے جمعائی چند تلمیذ جماعت پنجم این مدرسه متضمن تحقیقات متقدمه رشته داری ایشان با راجه پرتهی راج بهادر ذیشان مع نقل دو رقعه سوال وجواب راے للتا پرشاد صاحب وحکیم میر فضل علیخان درین خصوص ملفوف وفیصل این امر بعبوا بدید عین عنایت عالی موقوفست

مراسله (۳۱)

یک قطعه عریضه شیخ کرامت اللہ مدرس ریاضی این مدرسه متضمن ما التماس اضافه واستقلال ده روپیه بابت سفری شیخ فتح علی مدرس مستعفی ملفوف هذا گذرانیده مے آید از انجا که مشار الیه کار بسیار را مدتے تنها به جانفشانی ها سرانجام داده اند ودر اهتمام نوکری سرکاری صرفے ده صرده کار اند اگر التماس ده روپیه اضافه وغیرهٔ ایشان به پایگاه قبول رسد از شمول عنایت بزرگانه چه دور ۔

مراسله (۳۲)

در بارۀ درس و دستور العمل و واقعات ہند تلامذہ دو گروہ شدہ اند بعضے ہا کہ آنہمہ پروا بعربے و فارسی ندارند سر خواندن آن دارند و برخے نظر باینکہ فرصت را دستگاہ تنگ شدہ و امتحان بر سر دست آمدہ از خواندن آن سر باز میزنند بندہ نمیدانم کہ امسال واقعات و دستور مسطور در معرض امتحان خواہد بود یا در سال آیندہ درین خصوص ہرچہ فرمان شود بدان دستور عمل خواہد رفت ۔

## مراسلہ (۳۳)

پارۀ آہک سفید جہت رسامان تختۂ سیاہ درکار است امید کہ فرستادہ بدست فرستادہ شود تا متعلمان ریاضی بکار خود پردازند و سفیداز سیاہ باز دانستہ دیدۂ بصیرت را روشن سازند ۔

## مراسلہ (۳۴)

سید غلام محی الدین صاحب مدرس دوم این مدرسہ کہ رخصت خاص یک و نیم ماہ از بست و یکم امرداد سنہ گذشتہ گرفتہ بودند در چہارم ماہ آلہی سنہ ۱۲۸۵ فصلی بر سر میعاد بمدرسہ حاضر و تنخواہ ایام رخصت را ملتمس و منتظر میباشند ۔

## مراسلہ (۳۵)

مولوی سید عبد الحی صاحب بخاری مدرس این مدرسہ کہ بنا برشدۃ

ضرورت عریضہ درخواست رخصت بگذرانند بلطف ہذا گذرانیدہ می آید
اگر بلطف عام سرکار رخصت خاص پانزدہ روز بایشان ارزانی شود
کالائے گرانبہاے عنایت خداوندی را چہ زیان درایام رخصت مولوی
صاحب مشار الیہ کار تدریس ایشان را بسم اللہ خان صاحب صدر مدرس
مدرسہ دوم زبانہائے ملکی و محمد ولی الدین شاگرد جماعت ششم فریق
اول سرانجام خواہند داد۔

## مراسلہ (۳۶)

حسب منشاے مراسلۂ دفتر عالی واقع دوازدہم ماہ گذشتہ سید عبد اللہ صاحب
حسینی را بشراکت صدر مدرس صاحب عربی امتحان کردم سید صاحب
معزی الیہ در خط و املا سوادے و در فارسی تمیز سیاہ و سفیدے و در
عربی نیز استعدادی دارند اگر بحسن تربیت سرکار ترقی مشار الیہ صورت
پذیرد ہر آئینہ بخت ایشان با طالع خورشید ہمسری گیرد۔

## مراسلہ (۳۷)

مراسلہ دفتر عالی بجواب تختۂ حاضری اساتذہ بابت ماہ گذشتہ و فرد فہرست
مطلوبہ بایتال مع بعض اسباب مطلوبہ و استفسار از وجہ طلب برخے از آن عز
ورود بخشید و اساتذہ را بدریافت مضامین ہدایت آگینش سرمایۂ دیدوری
بدست آمد فرماندہان را برائے ہدایت آفریدہ اند و فرمانبران را از بہر

اطاعت حرفے کہ از کلک بزرگان گل کند اگر بالفرض ہمہ نفرین باشد انجام کار آفرین بار آرد چنانکہ گفتہ اند

ظہور خشم بزرگان تہی ز رحمت نیست    غبار چہرہ گردون دلیل باران است

آمدم بر مطلب دیگر طلب یازدہ عدد خیزران بنا بر درخواست ہر یکے اُستاد بودہ است مرآنرا آرے اطفال از دیدن این مار زرد چون بید بر خود میلرزند خاصہ ہر سہ مدرس ریاضی را بجہت نمودن نقشہ ازآن گزیرے نمیباشد وہمچنین از چار تا تواں کار نمیکشاید ناچار چار دیگر میباید چہ تا پارچہ بہ گانہ اُستاد ریاضی وچار بین بفراش مدرسہ دادہ آمد ہرگاہ اینہا شوخگین شوند ناچار تا پارچہ دیگر نباشد بگاذر دادن دشوار خواہد بود ازینجا درخواست چیزہا بے ضرورت نیرود ازآنکہ والہ تربیت یافتہ ملازمان ست رسید برخی مطلوبات رسیدہ ملفوف ـ

## مراسلہ (۳۸)

یک قطعہ عریضہ شیخ کرامت اللہ صاحب مدرس ریاضی این مدرسہ متضمن استدعاے حکم عطاے ماہوار دو ماہ بابت منصرمی ایام غیر حاضری غلام حسین صاحب ملفوف امید کہ بعنایت عالی حق مشارالیہ کرامت شود ـ

## مراسله (۳۹)

مراسله دفترِ عالی مشعر بلکه مبشر به آغاز امتحان سالانه این مدرسه از هفدهم ماه آینده و انجام آن در بستم ماه مذکور وطلب اسما و تعداد کتب جماعت پنجم وششم عز ورود بخشید حسب الامر فهرست بصر تخته کتب امتحانیه فارسی و ریاضی و دستور العمل ملفوف وملتمس آنکه امسال که سال نخستین ست از جماعت بندی وطلبه را فرصت سیر دوباره کتب دست نداده سخت گیری در امتحان نشود که از جهت نقص استعداد و اضطراب کمال سفینه احوال جماعت پنجم وششم در ورطه ششش و پنج افتاده است۔

## مراسله (۴۰)

مراسله دفترِ عالی مع یازده عدد خیزران و مبلغ یکروپیه قیمت چارتا پارچهٔ توال عز ورود بخشید شاخچه‌هاے بید باآنکه برند ہا مثمر تربیت اطفال شد و پارچه‌هاے توال از الواح احوال مدرسه غبار احتیاج بکلی برفت رسید چیزهاے رسیده ملفوف۔

## مراسله (۴۱)

قطعه عرضداشت طلبهٔ جماعت پنجم فریق اول در التماس افزودن یک هفته بر تاریخ معین امتحان سالانه بلفف ہذا گذرانیده گذارش داده

مے آید کہ اگر مہلت مطلوبہ بطلبہ دادہ شود ہر آئینہ بعضے مراتب ریاضی را بیک ہفتہ ریاضت طی نمودہ چون ماہ دو ہفتہ بر اوج کمال جلوہ گری خواہند نمود۔ دیگر در رقعہ فیض مرقعہ کہ نامزد این احقر الانام گشتہ طلب پریشان قاآنی مطبوع کانپور ازین بندہ پریشان رفتہ بندہ کلیات قاآنی مطبوع بمبئی مثل کلیاتے کہ گلدستہ آن گرامی انجمن میباشد نزد خود دارم واز روے این کلیات طلبہ جماعت پنجم مِن ابتداے دیباچہ تا صفحہ ۲۴ اِلیٰ حکایت وقتے در بلدۂ شیراز الخ فرا رسیدہ اند اطلاعاً گذارش رفت۔

## مراسلہ (۴۲)

مراسلہ دفتر عالی واقع یازدہم شہر حال مشعر برسیدن آگہی بتاریخ ہم ماہ روان دربارۂ غیر حاضری بسم اللہ خان مدرس دوم السنہ ملکی وطلب اصل درخواست رخصت مشار الیہ در آن روز عز ورود بخشید زبانی عبدالقادر فراش مدرسہ روز دیگر معلوم شد کہ خان مذکور چاشتگاہ آن روز بمدرسہ آمدہ بنا بر داعیہ ضرورت مضمون طلب رخصت را با فراش نامبردہ درمیان آوردند وازآنجا کہ تحریر درخواست در حوصلہ وقت نمی گنجید بر اطلاع زبانی اقتصار نمودہ پے کار خود گرفتند ازبسکہ فراش محو رُفت ورُوب مدرسہ بود تا روز بلند شد درخواست ایشان را بر طاق نسیان

نہاد و از فراموشکاری آنزا بیاد این خاکسار و یا مددگار اول نداد۔
خان مذکور ملتمسہ کہ درین باب بآن جناب پرورش مآب میگذرانند ملفوف

## مراسلہ (۱۳۴)

مولوی سید عبدالحی صاحب بخاری کہ برخصت خاص پانزدہ یوم من
ابتدائے ۱۹ مہرماہ الٰہی سنہ روان لغایت سوم آبان سنۂ الیہ
بوطن رفتہ بودند بتاریخ ہفتم ماہ مذکور حاضر مدرسہ گشتند و رائے دو یوم
تعطیل شعبان و یک روز آدینہ تفاوت یک روزہ زیادہ بر میعاد رخصت
در رسیدن مشارالیہ رو دادہ گویند روزیکہ آہنگ واپسی کردند بیش
از وقت بہ نبگاہ ریل نتوانستند رسید وقتے در آنجا رسیدند کہ گرد و
دخانی گرم دشت نوردی شدہ بود اطلاعاً گذارش رفت۔

## مراسلہ (۴۴)

حسب منشائے مراسلہ اسمی صدر مدرس صاحب عربی شیخ داؤد
شاگرد درجۂ اول مدرسہ را بشراکت صدر مدرس صاحب موصوف
در مراتب مقررہ مدارس تعلقات امتحان کردہ شد نظر بر تعلیم مدارس
دیہات شیخ داؤد امتحان بد نداد و ندایشان را بلبل خوش الحان آن
نواحی نام توان کرد خامہ در سرانگشتان مشارالیہ حکم آہن در دست
داؤد دارد یعنی خطے بر نمط حلقہ ہائے زرہ داؤدی خوش می طرازند

واگر مضمونے سخت باشد بیساختہ حسب استعدادِ خویش چون مہرہ موش مے پروازند فی الجملہ کامیابی را سزاوار اند و برگ و نوا را امیدوار

## مراسلہ (۴۵)

از عہدہ صدر مدرسی این مدرسہ کہ پیشدستی بر آن نازہا دارد و نیاز مندرا معذور دارند اگر ملازمان در نظر بلند پسندیدہ انگارند از این دبستانم بصدر مدرسی مدرسہ منصبداران با اقتدار آن برگمارند والا واگذارند کہ بدیگر سررشتۂ سرکاری امید واری بکنم جائزہ خدمت حال ہر کہ فرمان شود بدہم ور وسے براہ دیگر بہم زیادہ اعانت وعنایت کم مباد

## مراسلہ (۴۶)

طلبۂ جماعتِ پنجم این مدرسہ دیوان فصاحت عنوان خواجہ حافظ رحمۃ را تا ردیف دال فرا رسیدند و از سخنان سادۂ آنجناب آئینہ دل را جلائے فراوان بخشیدند اکنون اگر در نظر بلند پسندیدہ نماید دیوان نظیریؒ را سواد افزاے بینش این گروہ گردانم و از نواہاے بی نظیر بلبل نیشاپور این نظارگیان گلزار سخن را دماغی بسر خوشی معانی رنگین برسانم بو کہ ناظورہ پاسخ این گفتار در پردۂ انتظار نماند۔

## مراسلہ (۴۷)

مراسلہ دفتر عالی محتوی بر استفسار از این خاکسار بے سر و سامان وجہ

درخواست تبدیل را از خدمت طالبه بر عہدہ صدر مدرسی مدرسہ منصبداران عزو رود ارزانی فرمود از آنجا کہ وجوہ طلب تبدیل از قلت اقتدار وغیرہ برراے آن مظہر مہر کردگار زیادہ ازین خاکسار ہویداست ع کہ خواجہ خود روش بندہ پروری داند پس گذارش آنچہ بے نیاز از نگارش نیاز مندست بہ پیشگاہ خدام یاور زمانہ نمودہ بہ تقاضاے عنایت مربیانہ بر اقتدار و ماہوار عہدۂ حال بیفزایند و الا بہ بخشیدن خط آزادی ازین عہدہ و سفارش عہدۂ دیگر فراخور احوال بر بندہ شکستہ بال بخشایند کہ چاکری سرکاری ویژہ در حق مستحقان مایۂ ارجمندی و کامگاری ست ۔

## مراسلہ (۴۸)

مولوی سید عبدالحی صاحب بخاری باستدعاے رخصت پانزدہ روزہ اتفاقی عریضہ کہ گذرانیدہ اند مع تختہ جات رخصت ملفوف مشار الیہ نظر باشد ضرورت و کمتر یافتن این گونہ رخصت مستحق آنند فرستادن عریضہ ایشان از جہت تعطیل امتحان و فراز بودن دبستان و بسواد نیامدن تختہ ہا در پردۂ درنگ افتادہ ۔

## مراسلہ (۴۹)

مراسلۂ دفتر عالی محتوی بحکم تبدیل غلام حسین صاحب مدرس ریاضی

این مدرسہ بجائے میر اکبر علیصاحب مدرس ریاضی مدرسۂ تعلیم المعلمین عزورو دبخشید حسب الامر غلام حسین صاحب خدمت بمدرسۂ تعلیم المعلمین کشیدند و میر سامان فضل و ہنر میر اکبر علی صاحب برجاے ایشان رسیدند۔

## مراسلہ (۵۰)

حسب منشائے مراسلۂ اسمی صدر مدرس صاحب عربی محمد اشرف مدرس مدرسہ قندہار و سید نجابت علی مدرس مدرسہ تاورگیرہ را اشتراکت مدرس صاحب صدر عربی در مراتب مقررۂ فارسی امتحان نمودہ شدند مدرس قندہار شکر شکن امتحان کہ حکم تیر زدو بدرشتی وار دیدہ ستے گشتند و مدرس تاورگیرہ نیز بگیرائی سعی دامن کامیابی را گرفتند

## مراسلہ (۵۱)

مولوی سید عبدالحی صاحب بخاری یک قطعہ عریضہ کہ بدرخواست رخصت چار ماہہ خانگی بنا پر حج خانہ خدائی کہ جا نہاے پاکان عبا قافلہ طلب اوست گذرانیدہ اند ملفوف ہر چند سفرے دور و رخصتے دراز ست اما بحکم حاکمی ست کہ بندگان را از سر نہادن بر خط فرمان او چارہ نیست چنانکہ میفرماید وَلِلّٰهِ عَلَی النَّاسِ حِجُّ الْبَیْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَیْهِ سَبِیْلًا اگر حکام مجازی نیز این درخواست

را در پذیرند بمضمون الدال علے الخیر کفاعلہ مایۂ نیک سرانجامی
و نکونامی دو جہان خواہد بود کار مولوی صاحب مشار الیہ را محمد عمر
کہ از عمرے متعلم این مدرسہ و تلمیذ جماعت پنجم اند بعنوان عوضی
سرانجام خواہند داد۔

## مراسلہ (۵۲)

مراسلہ دفتر عالی مشعر بر حکم محکم اہتمام فارسی مدرسہ منصبداران باین
بندۂ احقر مع مراتب دیگر وارد و ارجمندی و بافزایش منصبی تازہ سر
بلندی بخشید حسب الامر فیض بہرکار ترقیم و تنظیم حاضری و تعلیم
ریاضی بہ میر اکبر علی صاحب و تدریس فارسی بہ مولوی سراج الدین
صاحب تعلق پذیر گردید از آنجا کہ بیشتر منصبداران سرکار عالے
با منصب علمی کمتر سروکار داشتہ اند ناچار تعلیم ایشان را از درجۂ
ابتدائی اول و دوم آغاز گردانیدہ شد فہرست کتب فارسی و ریاضی
مجوزہ ترتیب تعلیم مدرسۂ منصبداران مع یک قطعہ مطلوبہ دربابت
آن بلف ہذا گذرانیدہ مے آید ۔

## مراسلہ (۵۳)

رحیم الدین اشرف شاگرد مدرسۂ منصبداران از بیماری رشتۂ پیچ و
تاب گرفتار و بواماندگی پاے رفتار دستوری دو ہفتہ از خواستار

اند صداقت نامہ طبیب کہ حسب ہمرشتہ گذرانیدہ اند ملفوف۔

## مراسلہ (۵۴)

یک قطعہ عریضہ سید محمدؐ وغیرہ منصبداران سرکار عالی بدرخواست
قرارداد وقت مدرسہ خودشان از ساعت یازدہ بنا براجد مساکن
ملفوف از آنجا کہ منصبداران مذکور بارمحنت نکشیدہ وہنوز ذوق
گرفتاری بخشیدہ اند ومعہذا درباره حاضرباشی ایشان سہل انگاری
ملحوظ سرکار نیست اگر فراخئے در وقت حاضری مشار الیہم نظر بدوری
منازل فرمودہ شود دور از مصلحت نخواہد بود آیندہ ہرچہ ارشاد۔

## مراسلہ (۵۵)

یک قطعہ عریضہ مولوی سید سراج الدین صاحب مدرس چہارم این
مدرسہ بدرخواست خدمت عوضی مولوی سید عبدالحی صاحب بخاری
مدرس سوم کہ برخصت خانگی چہار ماہ بہ حج خانہ خداے رفتہ اند ملفوف
چون براستی استحقاق خدمت مطلوبہ مولوی سید سراج الدین
صاحب راست چشمداشت کہ چراغ مدعای ایشان نیز پرتو عنایت عالی
از قبس حصول روشنی پذیرد وانیکہ بدرخواست نمودن سید صاحب
موصوف خدمت مطلوبہ را ازین بیش چشم پوشی از حق شان روداده مبید
کہ پس ازین بمعدلت سرکار حق بمرکز قرار گیرد اگر سید حسین صاحب

تلمیذ جماعت پنجم این مدرسه بر عوضی ہوای سید سراج الدین صاحب نامزد شوند ہر آئینہ بدلسوزی تمام سرانجام این خدمت خواہند بخشید -

## مراسلہ (۵۶)

حسب تمنای مراسلہ اسمی صدر مدرس صاحب عربی سید یعقوب علی را بشراکت مدرس صاحب صدر امتحان کردہ شد مشار الیہ در سواد فارسی چشمے بینا دارند و ترجمہ را بیشتر درست مینگارند جلاے خط شان چون خط یوسف طلعتان سرمہ فروش نگاہ بینندگان ست امید کہ بوے پیرہن مقصود کہ عبارت از برات رزق ست مشار الیہ را دیدہ روزگار روشن و بیت الحزن انتظار گلشن گردد -

## مراسلہ (۵۷)

مراسلہ دفتر عالی مع اشیاے ضروریہ این مدرسہ عزورود بخشید اجناس مطلوبہ سواے بید ہا موصول و رسیدش ملفوف امید کہ بید ہاے نارسیدہ بعد ازین برسد کہ فہمایش پند آموزگاران تا از زبان بید نباشد در گوش طفلان باد است -

## مراسلہ (۵۸)

مراسلہ دفتر عالی باستطلاع اینکہ سید رحیم الدین منصب دار سررشتہ سورج پرتاب مشاہرہ یاب ہشتاد و ہشت روپیہ ہشت آنہ حالی تا حال بمدرسہ

خودشان حاضر آمده اندیا نه مع نقل مراسله دفتر تنخواه منصبداران دیوانی عزورود ارزانی داشت سید رحیم الدین الی الآن به مدرسه موصوفه نیامده اند خدا داند که اینکا بر مراحم ملازمان سرکاری دارند و یا از جفائے فلک بیرحم ایشان را مانعی پیش آمده همچنین حاضری پنج کس دیگر از منصبداران در معرض ششش و پنج است اطلاعنامه غیر حاضری شان که میر اکبر علی صاحب نوشته اند ملفوف ـ

## مراسله (۵۹)

مراسله دفتر عالی مع سه تا صندوقچه چوبین آرایش و لبستان وصول گردید یکے ازان صندوقچه ها به میر اکبر علی صاحب و دومین به مولوی سید سراج الدین صاحب بنابر استعمال مدرسه منصبداران داده شد و سوم دیگر که قفلش اندک شکستگی دارد بکار این شکسته آمد ـ

## مراسله (۶۰)

تختہ حاضری اساتذه و غیره و تختہ ماهانه بابت آذر ماه الٰہی ۱۲۵۵ فصلی مع فهرست مطلوبه ضروری این مدرسه و مدرسه منصبداران سرکار عالی بلف هذا گذرانیده می آید ازآنجا که تحریر این تختہ جات تختہ بر سر اوقات مدرسان می شکند یعنے وقت تعلیم شان در سر تسوید آن میرود امید که بعنایت عالی هر ایک از تختہ هائے مندرجه مطلوبه از مطبع سرکاری چهاپیده

چنانکہ بہ مدرسہ عربی رسیدہ باین مدرسہ نیز برسد و دکان تختہ نویسی آئیدہ یک قلم تختہ بند شود دیگر چونکہ برائے درجہ ابتدائی مدرسہ منصبداران از کتاب اول و دوم فارسی چارہ نیست ناچار درج مطلوبہ نمودہ شد امید کہ ترسیل ہر قدر نسخہ ازان صورت گیرد در رسیدن بر مطلوبات دیگر سبقت پذیرد۔

## مراسلہ (۶۱)

مولوی محمد خواجہ صاحب مدرس این مدرسہ بنا بر داعیہ ضرورت عریضہ درخواست رخصت از بستم ذیقعدہ تا ہشتم ذیحجہ سنہ حال می گذرانند چون این خواجہ نیک کردار در آئین بندگی سرکار بصفت جانفشانی آراستہ و من ابتدائے ملازمت تا بغایت ہیچگونہ دستورئے نخواستہ اند امیدکہ بعنایت عام سرکار از حصول رخصت خاص کامگار و مسرور و سرانجام خدمت شان را محمد عمر تلمیذ جماعت پنجم کہ مستعد اند مامور شوند عریضہ مشار الیہ مع تختہ ہائے رخصت رشتہ دوز مذاست۔

## مراسلہ (۶۲)

مراسلہ دفتر عالی مشعر بر نبودن عریضہ درخواست رخصت مولوی محمد خواجہ صاحب در نورد مراسلہ این مدرسہ و درج نمودن قسم رخصت در عبارت آن عز ورود ارزانی داشتہ دل را مایہ پریشانی شد ملازمان نیکو میدانند کہ از آغاز ماموری این نامہ سیاہ گاہے چنین نیفتادہ کہ

کاغذے از شکنج نامہ و یا حرفے از زبان خامہ برافتد بہر حال دوبارہ برجناح استعجال نقل عریضہ گم گشتہ و مراسلہ گذشتہ مع تختہ ہای مسترده رخصت گذرانیدہ می آید امید کہ مولوی محمد خواجہ صاحب بکرشمہ بندہ نوازیہاے جناب از جواب آن برسروقت کامیاب شوند -

## مراسلہ (۶۳)

عریضہ میر وزیر علی منصبدار در پوزشش غیر حاضری مدرسہ حسب الامر ملفوف ہذاست چون میر وزیر علی را بحکم اضطرار وزری ست اولین بار امید کہ چشم پوشی ازان ملحوظ نظر عنایت ملازمان باشد آیندہ سرکار مالک و مختار -

## مراسلہ (۶۴)

ترتیب تعلیم سہ سالہ برای مدرسہ منصبداران سرکار عالی مجوزہ این ہیچمدان و میر اکبر علی صاحب مدرس ریاضی و صدر مدرس صاحب عربی بلف ہذا گذرانیدہ مے شود

یکرہ زرہ مہر برین نامہ نگاہے تا کار دبستان بشود روی براہے
پاسخ این نامہ ہرچہ زودتر فرازآید دلدادگان عالم نگرانی را دیدہ فروز آید

## مراسلہ (۶۵)

شیخ کرامت اللہ صاحب مدرس ریاضی این مدرسہ عریضہ درخواست

سہ ماہہ رخصت خاص کہ بسرکاری عالی میگذرانند مع تختہ جات رخصت ملفوف دیراست کہ مشار الیہ از کربت غربت دلریش و ایشان را در وطن کارے ضروری درپیش ست اگر از راہ غریب نوازی درخواست ایشان بکرامت قبول تلقی یابد دور نیست کار تعلیم مشار الیہ را محمد قادر علیخان شاگرد جماعت ششم این مدرسہ کہ در ریاضت کش و ماہر و بر اہتمام خدمت استاد قادر اند سرانجام خواہند داد ۔

## مراسلہ (۶۶)

مراسلہ دفتر عالی واقع سوم شہر حال معہ دہ شاچہ بید کہ از مطلوبہ گذشتہ باقی ماندہ بود بارآور وصول گردید اطلاعاً گذارش رفت ۔

## مراسلہ (۶۷)

مراسلہ دفتر عالی معہ شش اسم منصبداران رشتہ دار غلام یٰسین خان بہادر مطابق فہرست رشتہ دوز عزورود بخشید حسب الامر منصبداران مذکور را از بہر نشست و برخاست و گذاشتن اسلحہ او تاغ جداگانہ قرار دادہ شد باستانیان این دبستان چنین داستان می کنند کہ بنا بر پرخاشی کہ درپیشین زمان رفتہ بود در بارہ حربہ ہا باز خواست سرکاری بودہ است ایدون کہ دستوری سرکار دستاویز قطعی است تلامذہ را بستن سلاح منافی صلاح نخواہد بود ۔

## مراسلہ (۶۸)

درین موسم گوسفندکشان نمیدانم قصاب سپہر چہ بزگیری کردہ کہ باآنکہ بخشش سرکار بر جرگہ صدر مدرسان بسان عید قربان عام ست این مدرس ہنوز از ضحایاے عید اضحی چون فرقہ برہمنان محروم الانعام ست نہ بران سرم کہ در مسلخ دہر فربہی عیش را بسنجم آخرنہ چنان لاغرم کہ چون نگاہ قربانی بچشم اعتبار نگنجم زیادہ ع قربان در تو باد عید قربان۔

## مراسلہ (۶۹)

مراسلہ دفتر عالی واقع ۲۵ شہر حال درطلب فہرست مدرسانے کہ گوسفندان عید از سرکار نیافتہ اند عزورود بخشید و بدریافت این نوید نمک خواران کہن را دوبارہ نشاط عید تازہ گردید ہر چند جرگہ این نمک پروردگان بدولت سرکار استطاعت آن دارند کہ ہر روزہ ران گوسفندی کباب بکنند اما عطاے سرکار را مزہ دیگرست و بدین انعام در نظر خاص و عام سر اعتبار شان از برہ چرخ فراتر ہ

فدویان را جان بقربان عنایت ہر دمی ست ... عید اضحاے محبان اللہ چہ رنگین عالمی ست

فہرست مطلوب ملفوف زیادہ گذارش رود۔

## مراسلہ (۷۰)

تختۂ حاضری اساتذہ وغیرہ مع تختۂ ماہانہ این مدرسہ بابت بہمن ماہ
۱۲۸۳ فصلی بلف ہذا سمت گذارش میبابد الا تختۂ حاضری منصبداران کہ
گذرانیدنش وابستہ بہ جنبش دست و قلم میر اکبر علی صاحب است مطلوبہ ماہ
گذشتہ ہنوز بہ دست حصول نشدہ امید کہ مشتے ازان مانند دستہ ہاے
کاغذ و غیرہ کہ ناگزیر است ارزانی شود۔

## مراسلہ (۱۷)

مراسلہ دفتر عالی مع نو قطعہ تختۂ مطبوعہ مطلوبہ بابت حاضری ساتذہ
و ماہانہ و رخصت کہ ہر یکے ازان چون تختۂ جوہری بنظر می آید تختہ از
دکان وصول بر داشت اہی خوشا تختہ ہاے کہ تختہ نویسی را حکم تختہ
سالخوزد بخشیدہ نویسندہ را از تخت بند احتیاج وا رہانیدہ تخت گیر
ملک استغنا ساختہ ہانا نہ تنہا این اوراق از قالب طبع بر آمدہ کہ اوراق
طبع را از قالب تشویش بیرون آوردہ منت این تختہ ہا تا بقاے لوح
و قلم بر صفحہ دیدہ و دل این شکستہ رقم ثبت است و بس۔ قطعہ
درخواست دو بارہ میر عبد العزیز صاحب منصبدار مدرس ریاضی این
مدرسہ بابت طلب تتمہ مطلوبہ خود در نورد ہذا گذرانیدہ می آید۔
چشمداشت بعین عنایت عالی آنکہ مطلوبہ آن عزیز کہ چون منصبداران
سرکار دیرینہ امید وار اند بعز حصول گراید۔

## مراسلہ (۷۲)

سید محمد رحمت علی صاحب صدر مدرس مدرسہ اول السنہ ملکی کہ بسہ ماہہ رخصت خاص بوطن رفتہ بودند بعد اتمام رخصت حاضر مدرسہ گردیدند۔ و بخدمت مرجوعہ گرویدند۔

## مراسلہ (۷۳)

مراسلہ دفتر عالی بہ جواب عرضداشت شیخ کرامت اللہ صاحب مدرس ریاضی این مدرسہ متضمن اینکہ گرفتن رخصت بیماری بعد رخصت خاص حق رخصت خاص را باقی نمیگذارد مع نقل مراسلہ دفتر معتمد مدار المہام سرکار عالی عزورود بخشید مدرس مشار الیہ ثانیا عرضداشتے می گذانند بالتماس اینکہ ملازمت شان متجاوز از سہ و نیم سال است و درین مدت علاوہ دو ماہہ رخصت بیماری ہمین یک و نیم ماہہ رخصت خاص یافتہ اند پس نظر برحمت سرکار عالے ہنوز استحقاق دستوری دو ماہ باقی ست اگر بپاس ضرورتی کہ دارند حق مشار الیہ کرامت شود عین عنایت باشد

## مراسلہ (۷۴)

مولوی سید غلام محی الدین صاحب مدرس دوم این مدرسہ عرض الحالی کہ بامید پرورش سرکار یعنی اضافہ ماہوار گذرانیدہ اند ہمنوردمراسلہ ہذا گذرانیدہ می آید ازآنجاکہ موصی الیہ دراحیای مراسم جانفشانی چون نام

خویشیس علم و از قدیمان دبستان دارالعلوم اند - اگر بکام بخشی های عنایت والا به مدعای خود برسند هم موجب قدر افزائی باستانیان و هم مایهٔ نیکنامی آن امیدگاه خدمتیان خواهد بود -

## مراسله (۷۵)

منجمله سه تا مراسله دیروزه این مدرسه یکی تتبه نشان ۵ که سهوا همین جا مانده بود امروز به معیت این معذرت نامه با صد پیچ و تاب تشویر بوالا خدمت سرا پا توقیر میرسد گرد انفعالش از چهره حال بآستین افضال افشانده باد -

## مراسله (۷۶)

برهنموئی خداوند هادی علیم - تختهٔ هدایت تعلیم - دوباره سمت ترمیم یافته و همراه این مراسله به پیشگاه نظر اصلاح گرامی به چشمداشت منظوری شتافته زبان حالش باین زمزمه محو قال است ؎

آنانکه خاک را بنظر کیمیا کنند آیا بود که گوشهٔ چشمی بما کنند

حسب الامر مطاع از صدر مدرس صاحب عربی تصرف در کتب تازی زبان رفته و در نامه هاے پارسی ازین هیچمدان - بدانست این بیریا - تخفیف یا ضی وابسته بآن ها ے عالم آراست - بالجمله ترتیب مرقوم که مدرسه دارالعلوم را درخواست زیاده برین کمی و بیشی برنتابد - و در معنی پسندیده همان است که طبع عالی دریابد -

## مراسلہ (۷۷)

حسب منشاے مراسلہ دفتر عالی بسم اللہ خان زخم بمنصرمی محمد عزیز الدین صاحب مدرس اول مدرسہ چادرگھاٹ براے دو ماہ رفتہ بود و مدت منصرمی ایشان اند کے بیش نماندہ کہ سپری شود۔ تلامذہ مشارالیہم بسمل زخم انتظار اند امید بجان بخشی ہاے عنایت والا آنکہ خان مذکور وشتاگردان شان کہ حکم تفرق اتصال پیدا کردہ اند باز بہم برسند۔

## مراسلہ (۷۸)

مراسلہ دفتر عالی باستفسار اینکہ نام محمد مہدی منصبدار در حاضری نامہ منصبداران مرسلہ این مدرس ثبت نیست حالانکہ در فہرست شش و دو اسم منصبدار مرسلہ آن دفتر داخل بودہ است عز ورود بخشید مرجع الانا ما ہرچہ نامبردہ را مکرراً درین دبستان سراغ گرفتیم نہ اسم موصی الیہ در نقل فہرست سمت اندراج دارد و نہ مسماے چون فاعل فعل مجہول بدین نام نشان پیداے دارد خدا داند در کتابت نام تصحیفی راہ یافتہ یا محمد مہدی راہ مدرسہ را ہنوز ندانستہ اند واللہ اعلم۔

## مراسلہ (۷۹)

حسب الحکم مراسلہ دفتر عالی مولوی سید غلام محی الدین صاحب مدرس دوم این مدرسہ چادرگھاٹ نقل صداقت نامہ جات خود را ہمنورد ہدایت پیشکش ملاحظہ

جناب والا می کنند و گذارش میدہند۔ کہ بمضمون ع مَا لِعَجْزِيْ سِوَاكَ مُعْتَمَدِيْ تکیہ برین اسنادپارہا نیست بلکہ ع اتکا برعنایت والا است

## مراسلہ (۸۰)

مہتم صاحب تنخواہ اہل منصب سید عین الدین را بمدرسہ منصبداران میخوانند و مشارالیہ بودن خود را درین مدرسہ فرض عین میدانند چہ دیرینہ شاگردی شان دارالعلوم را از مقولہ عیان ست و فارغ از بیان اگر باشارت والا تلمذ مشارالیہ ہمدرین دبستان تعین پذیر شود عین عنایت باشد عریضہ نامبردہ جہت معاینہ ملفوف است و در پردہ باین زمزمہ مصروف ؎

فرما اشارتے کہ دو چشم امیدوار　　برگوشہ ہاے آن خم ابرو نہادہ ایم

## مراسلہ (۸۱)

مراسلہ دفتر عالی مع رسالہ مساحت و واقعات ہند و نقشہ ہند منجملہ مطلوبات میر عبدالعزیز صاحب مدرس ریاضی این مدرسہ عز ورود بخشید و ہر سہ مطلوبہ مرسلہ بہ طالبش رسانیدہ شد اطلاعاً گذارش رفت۔

## مراسلہ (۸۲)

مراسلہ دفتر عالی متضمن اینکہ از روی تختہ حاضری رقم وضوح پذیرفتہ کہ سید رحمت علی صاحب صدر مدرس مدرسۃ السنہ ملکی بتاریخ بست و پنجم شہر رمضان المبارک سنہ ۱۲۹۲ ہجری برخصت خاص رخت سفر بستند و از

مراسله این مدرس نمی کشاید که نامبرده بکدام تاریخ حاضر مدرسه گشتند غور درو بخشید حقیقت الامر این ست که رخصت سه ماهه مشارالیه من ابتداے پنجم ماه شوال سنه ۱۲۹۲ هجری لغایت پنجم ماه محرم سنه ۱۲۹۳ هجری بوده است چون از پنجم شهر صدر تا دهم آن دبستان بتعطیل عشره شریف فراز بوده لاجرم دریازدهم محرم که در مدرسه باز شد میر صاحب موصوف بر سر وقت حاضر آمدند و بتاریخ بست و پنجم شهر رمضان المبارک یک هفته رخصت بیماری را که ازین صدر مدرس حاصل کرده بودند این رخصت شامل و متصل آن رخصت نبوده است حسب الایما تختهٔ حاضری بعد درج کیفیت با مراسله هذا واپس۔

مراسله (۸۳)

تختهٔ حاضری اساتذه و تختهٔ ماهانه این مدرسه بابت فروردین ماه الهی سنه ۱۲۸۵ فصلی مع سه تا تختهٔ حاضری مدرسه منصبداران بابت بهمن و اسفندار و فروردین سنه الیه و یک قطعه فرد مطلوبه هردو مدرسه هنوز در هذا سمت گذارش نیابد دیرے سخت که در آمدن تختهٔ منصبداران رفته نه از آن بود که این مدرس کار راست گرفته بلکه مایه درنگ کمی فرصت میر اکبر علی صاحب و بسیارے تا حهاے منصبداران و بهم نگاشتن بیست تا تختهٔ گذشته روزگاران بود۔

مراسله (۸۴)

رای جہ گل کشور تلمیذ جماعت پنجم این مدرسہ عریضہ کہ برای تمغاسے امتحان غیرہ مراتب می گذرانند ہمنورد مراسلہ ہذا گذرانیدہ می آید ازان رو کہ نزد این بیریا رای مذکور ظاہر ادر دعوی خویش راستی گرای ہستند اگر رای صواب آرای گرامی معروضہ شان را بپیرایہ التفات ارزانی داشتہ مشار الیہ را ہمچو دیگر ہرا یا کامروا گرداند از راہ ورسم عنایت پیرائی چہ دور -

## مراسلہ (۸۵)

یک قطعہ عریضہ مولوی سید عبد الحی صاحب بخاری کہ از غرض زیارت بیت اللہ بدر خواست رخصت یک ماہ دیگر فرستادہ اند بہ پیشگاہ نگاہ عنایت گزین ہمنورد این میرسد ازانجا کہ خاصہ سفر است کہ رشتہ کوتاہ عمرش بہ پیچ و تاب حوادث دراز می شود اگر نظر بدوری این راہ درخواست مشار الیہ را درپذیرند دور نیست

## مراسلہ (۸۶)

دیر است کہ تمنای مراسلہ آن محکمہ درباب امتحان محمد سالار درخواست گذار منصرمی مدرسی تعلقہ صادر شدہ اما بسبب رخصت دو ہفتہ صدر مدرس صاحب عربی وازان پس تنگی وقت صبح و فراخی مشاغل و پایان کار نا خوشی مزاج مدرس صاحب ممدوح قابوی امتحان دست نمیداد تا آنکہ بعد چندین انتظار ناچار خودم تنہا بلا شراکت صدر مدرس صاحب عربی موصی الیہ را در مراتب مقررہ فارسی امتحان نمودہ آنچہ حقیقت الامر ست بازنمینمایم کہ محمد سالار ہرچند در عالم

بیدست و پائی سر آمده اماندگانند اماّ در چالاکی و محنت کشی قافله سالار اینانند فی الجمله استعدادے در کتب ابتدائیه فارسی دارند و خط و عبارتے بقدر سواد خود بینگارند ازآنجا که بنده تنها ممتحن بوده ام بنا بر رفع تهمت ترجمه نگاشته مومی الیه را بجنس ملفوف هذا نموده ام آینده اختیار بدست آن برگزیده اختیار۔

مراسله (۸۷)

فراش مدرسه فارسی را جاروب فرسوده است و آن خاکسار چون فرسوده جاروبی بصد زبان در خروش و هر خروششش نیوشندگان را سامعه خراش بوده است خرده دو آنه برائے خریدن جاروبے نو این کهن خدمت را از رانی باد و غبارے ازین رهگذر بر خاطر وقت کارگذاران آن دفتر ننشیناد

مراسله (۸۸)

عریضه تلامذه وظیفه خواره جماعت چهارم بدرخواست سی روپیه رقم پیشینه با هشتاد روپیه رقم پیشینه وظایف من تاریخ منظوری سابق و لاحق ممهور د هذا سمت گذارش مییابد اگر معروضه شان را برات منظوری دست دهد هر آئینه وظیفه خواران مذکور رسوطف دعائے سرکار فیض گنجور خواهند بود۔

مراسله (۸۹)

اشیائی مطلوبه این مدرسه منصبداران بابت فرورذی ماه الٰهی ۵۸ـ۱۲ فصلی

ازان دفتر رسید رسید ہمنور دایں میرسد۔

مراسلہ (۹۰)

تختہ حاضری اساتذہ و تختہ ماہانہ این مدرسہ بابت اردی بہشت ۱۲۸۵ فصلی و تختہ حاضری مدرسہ منصبداران بابت ماہ مذکور سنہ الیہ مع یک قطعہ فرد مطلوبہ ہر دو مدرسہ ہمنورد ہذا سمت ابلاغ مییابد علت دیر رسی این تختہ ہا علالت مزاج نیازمند بودہ است کہ از چندگاہ اوراق حال این سیاہ نامہ را پریشان دارد۔

مراسلہ (۹۱)

بسم اللہ خان صاحب مدرس شش مدرسہ بیمار اندو از بستم ماہ گذشتہ در نیامدن بمدرسہ ناچار رقعہ مشارالیہ مورخہ تاریخ صدر در اظہار حال بیماری خود مع صداقت نامہ ڈاکٹر مرزا محمد نصیر و دو تا تختہ رخصت ملفوف و اینکہ طبیب مذکور مدت رخصت را در صداقت نامہ تعین ننمودہ نظر بحالت مریض بودہ باشد فعل الحکیم لا یخلو عن الحکمۃ آیندہ اختیار بدست آن برگزیدہ اختیار۔

مراسلہ (۹۲)

موی سید عبدالحی صاحب بخاری کہ از تاریخ دہم دے ماہ الہی ۱۲۸۵ فصلی بر رخصت پنج ماہ بزیارت خانہ خدائی کہ داغ بندگیش جبہہ افروز

مہر و ماہ ست رفتہ بودند پس از احراز سعادت بمساعدت اختر طالع بتاریخ هشتم خورداد ماه الہی بر سر نوکری خود حاضر آمدند -

## مراسلہ (۹۳)

مراسلہ دفتر گرامی در خصوص گرفتن اظہار میر داور علی تلمیذ مدرسہ منصبداران بابت پرخاش نامبردہ با حکیم مرزا محمد نصیر صاحب مع نقل مراسلہ دفتر دواخانہ محکمہ جات سرکار عالی ثابتہ ۱۹ ماہ واقع ششم شہر حال ہدایت ورود بخشید میر داور علی کہ در رخصت بیماری ہستند با آنکہ ایشان را پیہم طلب رفتہ بدادریگاہ اظہار نتوانستند آمد چہ از رنج رشتہ احوال مشار الیہ تا رو مار ست و عذر نیامدن ایشان چون پای رفتار ایشان لنگ نیست ہمین کہ نامبردہ از بستر بیماری پا شدہ بمدرسہ می آیند اظہار ما جرا حسب سررشتہ گرفتہ فرستادہ می شود -

## مراسلہ (۹۴)

منصبداران مدرسہ سرکار عالی عریضہ کہ بدرخواست رخصت ایام گرما بہ پیشگاہ خدام جناب صدر المہام و جناب مدار المہام سرکار عالی دام اقبالہما می گذرانند ہمنوو ہذا گذرانیدہ می آید چون گرمی این موسم مانند آفتاب در نیمروز پیدا و کار تعلم و تعلیم سخت ترین کارہاست و از ہمین جاست کہ دانایان فرنگ در تمام قلمرو خویش آسایش دل و دماغ طلبہ را تعطیلات سالانہ مدارس

افزون تر از تعطیلات دیگر علاقه جات نهاده اند نظر برین وجوه اگر آن هر دو خورشید سپهر مکرمت و اعتلا بحکم ذره پروری ها درخواست دعاگویان خود را در پذیرند جا دارد که از جانگدازی هاے ماه خورداد طلبه را داد از لب دود از نهاد بر خاست -

## مراسله (۹۵)

مراسله آن گرامی دفتر مشتمل بامر ترسیل درخواست بسم اللہ خان مدرس این مدرسه بر کاغذ مختوم و تعین مدت در خانه دہم تختہ رخصت وغیرہ مراتب ہدایت ورود بخشید حسب الامر مطاع معروضه خان مشار الیه مرقوم بر کاغذ مختوم مع صداقت نامه سابق ولاحق حکیم میرزا محمد نصیر صاحب و دوتا تختہ رخصت ہمنورد ہذا بخدمت میرسد از آنجا که تعین مدت بیماری موقوف برراے طبیب میباشد وطبیب آنرا مذبذب قلمی فرموده لا علاج در دہمین خانه تختہ جات سابق رخصت بلا تعین بقید قلم رفته بود -

## مراسله (۹۶)

حسب منشاء مراسله آن گرامی دفتر فهرست مطلوبه این مدرسه وغیره بقید تعداد بعضی اشیا و تخفیف صندوقچه ها و تبدیل دوات بلورین به چینی قلمی گردیده ہمنورد ہذا بخدمت میرسد ضرورت کاغذ از حیز تحریر بیرون است امید که اندرون یک دو روز برسد و منجمله اشیاے مرقومه رقم دو چیز یعنے صراحی

و آفتابه گلی که بعنوان مبادله از مولوی محمد خواجه صاحب گرفته خرید شده بود فرستاده آید تا به مولوی صاحب نامبرده که هنگام احتیاج بدستگردان دستگیری کرده بودند داده آید۔

## مراسله (۹۷)

میرزا اور علی تلمیذ مدرسه منصبداران که اطلاع از پا افتادگی ایشان برنج رشته حسب مراسله ثبته نشان ۲۷ واقع ۱۶ شهر روان ازین جانب رفته بود دیروز سررشته افاقتی بدست آورده بپا مردی سواری خود را تا بمدرسه رسانیدند لاجرم حسب مضمون مراسله آن دفتر اظهار پرخاش مشار الیه با حکیم میرزا محمد نصیر صاحب درحضور دوتا استاد مدرسه منصبداران بدست مولوی سید سراج الدین صاحب نویسانیده همنورد نذا بدا وریگاه آن محکمه رسانیده می آید داور آسمان داند که معامله دعوے تیغ برجگر چاک قطعاً از جانب کیست آینده هرچه فرمان خسروان باشد بر عالم دل و جان روان باشد۔

## مراسله (۹۸)

یکی از چپراسیان این مدرسه که بمذهب او ادای قرض فرض کفایه است وام ها از بعضی اساتذه بضمانداری بعضی می ستاند و بر سر وعده بلا وعید نمیرساند ودیگرے که بدریوزه گری طاق ست بر در خانه بعضی مدرسان

رفته بنام مدرسی دیگروام بدست می آرد و بے اندیشه کیف وکم بهہاے مشکین کالاے افیون می سپارد فراش مدرسه بسکه ساده لوح افتاده میز وکرسی راازو غباریکه دردل است ازچهره نمایان ست یعنی چنانکه باید بحال اینها وانمیرسد خاکروب بےادب که میخواهد مدرسه را ادب خانه سازد نان حرام میخورد و خود را حلال خورنام می نهد سقا هم کم از اہل کوفه نیست اینقدر هست که کوفیان مومنان را ازدادن آب گوارا می کشتند واین از دادن آب ناگوار می کشد وبعض ازینها که از عهد صبا با بخت خویش باهم برآمده اند هنگام نوکری درخواب راحت میباشند چندانکه درکار این نابکاران اندیشیدیم چاره جز این ندیدم که ایماےاز طرف گرامی به لاله هیرا گیر صاحب بشود تا تنخواه ایشان را درزمان آینده بعد استفسار حال ازین مدرس و یا مددگار اول بخش نموده باشند تا بدانند که پاداش کردار ناشایسته شان در دست ماست —

## مراسله (۸۹)

شیخ کرامت صاحب مدرس ریاضی این مدرسه که برخصت خاص دو ماه من تاریخ بست ویکم فروردین ۱۲۸۵ فصلی بوطن رفته بودند بتاریخ سوم تیرماه سنه صدر بر سر نوکری خود حاضر آمدند بحساب تعداد مدت آمدن مشارالیه را چهارده روز بر میعاد رخصت دیر کشید مشارالیه عریضه مشعر

بہ مستحق بودن خویش حسب دستور العمل رخصت یکماہ دیگر راو التماس محسوب فرمودن ایام غیر حاضری دران بلف ہذا میگذرانند چشمداشت کہ بلحاظ مناسب ملحوظ گردد۔

## مراسلہ (۱۰۰)

تختہ حاضری اساتذہ و تختہ ماہانہ این مدرسہ بابت ماہ خورداد ۱۲۸۵ فصلی مع تختہ حاضری مدرسہ منصبداران و یک قطعہ فہرست مطلوبہ ہردو مدرسہ بابت ماہ مذکور سنہ الیہ ہمنورد ہذا بخدمت میرسد چشمداشت کہ بعد ملاحظہ تختہ حاضری در کار بعضے حضرات کہ رخصت را ازان ترازتره لقلة الحمقا درین معمورہ گرفتہ اند ہدایتے رود تا بگمان سود ازین سود ازیانے نکنند۔

## مراسلہ (۱۰۱)

حسب منشاء مراسلہ آن دفتر امتحان منشی رحیم بخش صاحب در کتب فارسیہ مدارس تعلقات گرفتہ باز نمودہ می آید کہ منشی رحیم بخش را بخشی از نوشت و خواند دادہ اند خط ایشان خوب و ترجمہ ازان خوبتر سواد خوانی دلچسپ خوش بیانی مرغوبتر امید کہ براحم سرکاری بسرکاری ماموروبکشایش کار فروبستہ مسرور شوند۔

## مراسلہ (۱۰۲)

تختہ جماعت بندی امسالہ این مدرسہ ملاحظت رائے این مدرس مرتب

شده است حالانکه چندین مرتبه حکم جہان آرائے جناب معتمد تعلیمات درباب ترتیب این تختہ باتفاق آرا پیرایہ صدور یافتہ منشاء این اختلاف کہ از صدر مدرس صاحب عربی بظہور آمدہ خدا داند حسب رائے وجیہہ خود ایشان بودہ است یا بایمائے بعضے صلاح اندیشان بہرکیف صدر مدرس صاحب عربی اختیار کار خود کہ جوابدہی آن برذمہ ایشان است در دست خود دارند امّا تصرف در علاقہ فارسی و دربودن اختیار از قبضہ صدر مدرس آن علاقہ ندانم بحکم کدام دستور روا می پندارند از آنجا کہ این زمان زمان ہدایت است نہ وقت عنایت امید کہ ایمائے از طرف ملازمان گرامی بصدر مدرس صاحب منصرم عربی جہت وانمودن تختہ باین مدرس و واگذاشتن امر فارسی برائے من ہیچمدان کہ جوابدہ آنم بشود تا فتنہ مخالفت چون بخت اہل فتنہ در خواب رود زیادہ سایہ ہدایت پایندہ باد۔

## مراسلہ (۱۰۳)

مراسلہ گرامی مع تختہ تقسیم اوقات مدرسہ دار العلوم بنا بر معاینہ این جہول ظلوم چون بار امانت کہ از بارگاہ صمدی بر سر آدم خاکی فرود آمدہ گران سنگی ورود آورد حضرت من تختہ مرسلہ کہ در واقع نخبہ فکر سلیم است شرح بعضے مراتب آن موقوف بر تختہ جدیدہ ہدایت تعلیم است امید کہ این تختہ را نیز جہت تلویح آن تختہ ابلاغ نمایند و چون تختہ اوقات پیش از وقت مندرس

شده وشایسته آن نمانده که رقمی بران توان زد لاجرم پرچه های متفرقه تقسیم اوقات این مدرسه راکه نگاشته دست وقلم مرتب آن است همراه تختهٔ ہدایت تعلیم ترسیل فرمایند تا لے خویش راپیرامن حواشی آن برطرازم۔

## مراسله (۱۰۴)

جهت اطلاع صدرمدرس صاحب منصرم مدرسه عربی بلده بگذارش نیاز وگارش ایجاز می درآید که اصل ہدایت نامه تعلیم مدارس سرکاری بانسلاک کارنامه نکوکرداری یعنی مراسله کرامت عنوان به نشان ۱۴۱ واقع ۸ اشهر روان که هم بقول آن معلی جناب تختهٔ مشق ذوی الابصار واولی الالباب بوده است آبے تازه بروے کار ورود آورد چون بمضمون این مثل ع مترس از بلائے که شب درمیان ست کشاد مدرسه رایک شب باقی مانده لاجرم بادل شاد چشم آن دارم که صبح از یمن دیدار مهر آثار گرامی فتح الباب کارها براثر آن کشایش صورت بندد۔

## مراسله (۱۰۵)

مراسله آن گرامی دفتر مشعر باستطلاع از رائے احقر درباره تختهٔ تقسیم اوقات مرتبه سید رحمت علی صاحب مرسله صدر مدرس صاحب منصرم عربی این مدرسه ہدایت ورود بخشید حسب فرمان واجب الاذعان تختهٔ تقسیم اوقات راکه عند التغییر صورتے نوگرفته ومولوی محمد خواجه صاحب مدرس اول

براے این احقر البرایا بلکه باتفاق آرا آنه اطراز تحریر داده اند به چشمداشت
نظر اصلاح مع اصل تخته مرتبه میر صاحب مومی الیه همنورد ہذا گذرانیده
می آید اگر راے گرامی پیرایه قبولش بخشد هما نا بتوان گفت که این نقش
را زاهی بجائے و روئے بصواب ست وگرنه در دیده بصیرت نقشے بر آب
د نمایش موجه سراب ست شهرم هیچدانی آبیکه از عرق ریزی بر وی کار آورده
مایه شست و شوئی گرد خجالت از صفحهٔ رخسار این تخته باد -

## مراسله (۱۰۶)

مراسله آن گرامی دفتر محتوی بر بازپرس از اساتذه این مدرسه و برخی
تلامذه مدرسه منصبداران درباره دیررسی ها بدبستان ہدایت ورود
بخشید رسیدن مشار الیهم بمدرسه بر سر وقت از روی حاضری نامه ها
پیدا و بازخواست این قصور از طرف ملازمان ہدایت گنجور بر جاست
نبه. و بست چنین پیرایه روی را رائے که باندیشه این پیرا روی داده آ نسبت
که مراسله دیگر از ان گرامی دفتر به تعین اسما سمت ورود پذیرد تا ابوانمودن
آن مراسله روے خطاب باصحاب دیررس آورده به طلب جواب تحریری
از مشار الیهم کرده آنچه از معاذیر نگارش کنند در آن حضرت پوزش
پذیره گزارش داده آید حسب الارشاد به میر مومن علی وغیره منصبداران
در خصوص دیررسی مدرسه بتوسط میر اکبر علی صاحب ہدایت رفت -

## مراسلہ (۱۰۷)

حسب منشاء مراسلہ آن گرامی دفتر در استعلام وجہ تعویق بہ ترسیل تختہ ترقی تعلیم بمعرض اعلام می در آید کہ بواسطہ آنکہ تختہ جات مطلوبہ ترقی تعلیم مطابق ہدایت تعلیم قدیم بودہ مایہ تنزل فہم وتجہیل اساتذہ فہیم شدیعنے مکرراً درنگاشتن آن بیراہہ روی روی داد ناچار فرستادنش بہ حیز تراخی افتاد بای ہٰذا حال تختہ کلیتہ ملفوفہ کہ صورت تختہ مشق اطفال دارد بہ حشیداشت نظر اصلاح میرسد امید کہ بلطف بلا زمان ہدایت گنجور نقشی مطبوع تازہ بجلوسے پنجمین خانہ تختہ از نام کتب بر صفحہ ظہور آید۔

## مراسلہ (۱۰۸)

میر اکبر علی صاحب مدرس ریاضی مدرسہ منصبداران بحسب اتفاق پانزدہ روزہ رخصت اتفاقی راخواستگارند امید کہ آن امیدگاہ اکابر درپذیرندش کار میر صاحب موصوف را میر عبدالعزیز صاحب مدرس ریاضی این مدرسہ سرانجام وکار ایشان رایکی از طلبہ جماعت پنجم انصرام خواہند داد عریضہ درخواست مع تختہ جات رخصت ملفوف۔

## مراسلہ (۱۰۹)

محمد عبدالقادر صاحب معلم خطاطی این مدرسہ کہ بتقاضاے پیری دندان خرد ایشان درد میکند یعنی نزلہ راحریف آب دندان گشتہ باماس چک وچانہ یکسر

سرافکنده و دندان طمع از آسایش برکنده یا باشند ده روزه دستوری نجوری را بدست آورند بر صداقتنامه طبیب دندان داشته اند درازی دندان التماس کوتاهی قبول مبنیاد درخواست با صداقتنامه ملفوف۔

مراسله (۱۱۰)

مولوی سید عبدالحی صاحب بخاری بنا برادای رسم تسمیه صبیه درخواست رخصت خاص یک ماه میگذرانند انصرام خدمت مولوی صاحب موصوف از بعضے اساتذه در ساعات خالی صورت پذیر آئینه خیال ست و نیز محمد قادر علیخان تلمیذ جماعه پنجم که در فارسی و ریاضی مستعد اند سرانجام این خدمت را مستعد اند التماس معزی الیه بلحاظ مناسب ملحوظ باد عریضه درخواست معه تختہ جات رخصت ملفوف ۔

مراسله (۱۱۱)

مراسله آن دفتر واقع هفدهم ماه گذشته مع اشیای مطلوبه این مدرسه بابته تیرماه الٰهی ۱۲۸۵ فصلی بهنجاریکه مطلوب از در طالب فراز آید بسر وقت احتیاج رسید و رسید چیزهاے رسیده هنوز داین میرسد۔

مراسله (۱۱۲)

مراسله صادره آن صدر دفتر در استطلاع اوقات خالیه مدرسان دار العلوم جهت منصرمی مولوی سید عبدالحی صاحب بخاری و منظوری رخصت شان از ذره

لطف واحسان بسان آیہ رحمت کہ درشان صداقت کیشان فرود آید نزول ہدایت بساماں آورد حسب الامر فہرست اسامی اساتذہ ملفوف اگر بفرمان اینکہ صدر نشینان انجمن حکومت و ناز نیاز مندان خود را می نوازند درخواست مشارالیہ بنظر بضرورت منظور شود ہر آئینہ مولوی عبدالحی صاحب ہرچہ زودتر ہمپاے آرزوے نجی خویش رفتہ با حیاے رسم تسمیہ فرزند خویش دعاگوی عمر و دولت خداوند خواہند بود۔

## مراسلہ (۱۱۳)

مراسلہ صادرہ آن صدر دفتر مع قطعہ سند مدرسہ تعلیم المعلمین نامزد سید عبدالعزیز صاحب مدرس ریاضی این مدرسہ عز صدور بخشید حسب الامر سند مصدرالذکر کہ کارنامہ اعزاز و ظفر اسے عزیزی مصر اقتیاز ش توان خواند بہ میر معزی الیہ رسانیدہ شد۔

## مراسلہ (۱۱۴)

قطعہ درخواست مدرسین این مدرسہ درباب یازدہ کتاب مجلد مجدول حسب نقشہ منسلکہ مع لوازم آن از دوات و قلم و قلمتراش و قلمدان ہا ملفوف نذر است آرے بجہت ہریک مدرس کتابے ازین قسم در کار و نوشتن و نگاہداشتن آنرا از چار چیز مطلوب دیگر نیز ناچار است امید کہ مطلوبہ آن زودی کہ طالب طلب را بہ پیایہ از درحصول درآید تا کار حاضری طلبہ یکرویہ شدہ صورت

حسن انتظام از پردهٔ خمول چهره نماید۔

## مراسلہ (۱۱۵)

عریضہ قادر علیخان تلمیذ جماعۃ پنجم این مدرسہ در استحقاق خود تنخواہ چہاردہ روزہ غیر حاضری شیخ کرامت اللہ صاحب را کہ زاید بر ایام رخصت شان بودہ بوجہ منصرمی ہومی الیہ حضور دنہا گذرانیدہ و سفارشے درین خصوص نا روا ندیدہ گزارش دادہ می آید کہ ہرگاہ تنخواہ ایام غیر حاضری غلام حسین صاحب مدرس سابق ریاضی بہ کرم خان تلمیذ این مدرسہ لطف شدہ بود اگر دربارہ قادر علیخان نیز کہ حتی المقدور در منصرمی او استاد خویش کوشیدہ اند مراعات مثل این کرامت ملحوظ شود دور از عنایت نبود ۔

## مراسلہ (۱۱۶)

تدریس جغرافیہ جماعۃ پنجم کہ تعلق بہ میر عبدالعزیز صاحب مدرس ریاضی دارد در حیز التوا است عذر نبودن کرہ زمین و نقشہ جات را میر معزی الیہ بزبان میرانند و قطعہ درخواستی درین خصوص بحضور دنہا میگذرانند امید کہ گوی زمین بسرعت دور خود معہ نقشہ جات از پیشگاہ عنایت در رسد تا آغاز درس جغرافیہ بنقشی دلپذیر صورت بندد ۔

## مراسلہ (۱۱۷)

تخنۃ حاضری اساتذہ وغیرہ مع تخنۃ ماہانہ این مدرسہ بابت امرداد ماہ الٰہی

۸۵ شمہ ۲ افضلی و فرد مطلوبہ ماہ حال بلف ہذا سمت گزارش مہیا بدالا تختہ حاضری منصبداران کہ گزرانیدنش وابستہ بہ تحریک بنان متانت بنیان میر اکبر علے صاحب است ۔

## مراسلہ (۱۱۸)

تختہ حاضری منصبداران کہ با دیگر تختہ جات این دبستان بروقت نتوانست رسید ایندون ہمنوردہا بہ منصب رسیدن دران انجمن میرسد و بر اثر آن کہ ماہ حال را ورق نوردیدہ میشود تختہ ترقی تعلیم نیز ہمپاے تختہ ترقی مدرسہ عربی اوج گرای نظرگاہ قبول ورخت افکن سر منزل وصول میگردد بر لوحہ ضمیر صفا تخمیر لایح است کہ انتظار رسیدن تختہ ہای تازہ مطبوع کہ منظوری درخواست آن زبانی شدہ بود میداشتیم ورنگی کہ در فرستادن تختہ ازین سوی رفتہ ازین روی رفتہ ۔

## مراسلہ (۱۱۹)

مراسلہ آن دفتر مشعر و مستشعر باینکہ درحین دوماہہ رخصت شیخ کرامت اللہ بر سر منصرمی خدمت شان ازروی مثل محمد عبد الحق ماموربودہ اند نہ محمد قادر علیخان برین تقدیر درخواست قادر علیخان تنخواہ زمان غیر حاضری شیخ مذکور را از چہ جہت پذیرایی ورود ارزانی داشت محمد قادر علیخان بعد معاینہ این جواب ملتمسہ دیگر بامید ملاحظہ جناب ہمنوردہا میگذرانند و درین بارہ لحاظ مناسب را بدیدہ دل نگرانند

## مراسله (۱۲۰)

مراسلہ دفتر عالی بپاسخ درخواست میر عبدالعزیز صاحب مدرس ریاضی این مدرسہ برای عطای نقشہ جات ممالک وغیرہ نقش پرداز لوحہ ورود و یک قطعہ نقشہ قلمرو سرکار عالی نیز مصحوب مراسلہ صدر طراز صفحہ وصول گردید۔

## مراسلہ (۱۲۱)

بندہ در رخصت بیماری خود شنیدم کہ مدرسہ منصبداران از دار العلوم بہ مدرسہ کلان انگریزی نقل میشود و گوینده میگفت کہ این انقلاب بجرم بے انتظامی حاضری ست از صدق و کذب این خبر خبر ندارم اگر راست است خود در آن معذورم کہ بندوبست حاضری باختیار این صدر مدرس بی اقتدار نبوده است و ہمانا راست نباشد چہ انتظام حاضری کاری نیست کہ از برای آن مدرسہ را از جہانی بجہان دیگر برند اگر بہ میر اکبر علی صاحب حاضری نویس فرمان رفتی ہر آئینہ اہتمام این معنی نیکوتر از آنچہ در دل است صورت گرفتی مگر درین ضمن پیشنہاد رائے صواب اندیش مصلحتی دیگر است کہ دیگران آنرا ندانند چشمداست کہ از کنہ این مقدمہ ایما رود تا عاصی را گنہی در نگہ مردم نبود۔

## مراسلہ (۱۲۲)

مراسلہ دفتر عالی مشعر بارسال مطلوبہ این مدرسہ سوای کتب حاضری و قلم آہنین و دوات و صندوقچہ ہا رونمای شاہد طلب گردید از انجا کہ اشیای مراسلہ در

یک وقت بمعرض وصول نپیوسته فرستادن رسید بروقت صورت نبسته امید که آینده اینگونه چیزها مصحوب هم فرارسد تا رسیدن رسید چون کار بے نوایان بانتظار نکشد قبض الوصول چیزہاے موصول ملفوف است۔

## مراسله (۱۲۳)

عریضه محمد عبدالنقاد منصبدار متضمن درخواست سه ماہه رخصت ملفوف است ہرچند صداقتنامه طبیب با این عریضه منسلک نیست مگر زبانی میراکبر علی صاحب حالی شد که مشارالیه را علاوه آشوب چشم چشم امید بآشوب زمانه رمدہی دارد اگر نظر ترحم بحال ایشان نموده رخصت ارزانی فرموده شود عین عنایت باشد۔

## مراسله (۱۲۴)

مراسله آن صدر دفتر مع اوراق تقویم امسال شرف افزای صدور گردید و مدرسه رابیت الشرف گردانید حبذا تقویمی که معنی احسن تقویم گویا صورت حال اوست و غیرت معشوق چارده ساله حساب یک سال او آسمان ہرچند نقد نجوم به بیعانگی آرد ہنوز قیمت این تقویم را راست کردن نیارد کلک خیال اگر تا یک سال ستایش آن نگارد سال آینده ستایش نامه را پیر خرد تقویم پارینه انگارد ناچار از مدح نگاری مشتغلیم و بدعاگوئی و سپاسگزاری مائل خداوندا درزایچه عمر سرکار نیم دقیقه بلکه پارۂ کمترک از نیم بجناب

صد کتاب تقویم باد -

## مراسله (۱۲۵)

عرضداست طلبه جماعته چهارم این مدرسه در طلب بقایاے وظایف از تاریخ منظوری سابق و لاحق ملفوف از انجا که این وظیفه خواران دود چراغ خورده سرگرم اکتساب علم میباشند اگر ایشان را از روز منظوری به سعی روپیه برخورداری بخشند بسی ممنون عنایت بوده وظیفه سپاس گزاری سرکار با وظیفه ماهوار مقرون خواهند نمود -

## مراسله (۱۲۶)

دیروز مدرسه منصبداران از دار العلوم به مدرسه کلان انگریزی رفت و خاشاک تشویش را از گوشه خاطر صدر مدرسان این مدرسه رفت و اسباب خود را مع شی زاید با خود برد دلها بحسن تدبیر گرامی ناز کرد که سرمایه رنج بحصول راکه عبارت از منتظمی آن مدرسه است از سرما باز کرد میر اکبر علی صاحب مدرس ریاضی هم همراه منصبداران به توقع حسن مآل بآن روضه آمال پیوستند و مولوی سید سراج الدین صاحب نیز چراغ امیدواری برکرده بدلبستگی دست حمایت والا بار رفاقت شان بستند اگر زین پس گوشه خاطر میر موصوف گلشن و دیده تمنای سید مشارالیه روشن گردد دور نیست که ناامیدان را امیدوار گردانیدن و ناکامان را بکامی رسانیدن خلقی است که در روز ازل

بہ قامت عنایت والا بریدہ اند و منتظران راگوش ہوش وچشم آرزو بشنیدن افسانہ و دیدن جلوہ مستانہ آن قامت بریدہ عریضہ مولوی سید سراج الدین صاحب ہمنورد ہذا میگذرد و اگر از حق نگذرم میتوانم گفت کہ ملازمان پس از ملاحظہ این عریضہ سرسری از حال معزی الیہ نخواہند گزشت و ایشان را بحالت روزگار گزشتہ نخواہند گزاشت۔

## مراسلہ (۱۲۷)

قطعہ عرضی عبد العزیز صاحب مدرس ریاضی این مدرسہ بعرض تاراجی اوراق جبر ثقیل وگرانی بار اندوہ بردل خود و درخواست صندوق درخور نگاہداشت کتب سرکاری وغیرہ ہمنورد ہذا و نظر بضرورت استدعاے قائل قابل منظوری والاست۔

## مراسلہ (۱۲۸)

میر عبد العزیز صاحب گزارش میدہند کہ طلبہ ہریک جماعۃ در فارسی وعربی استعدادی مطابق تختہ ہدایت تعلیم دارند الا فن جغرافیہ کہ سوادنی ازان برنگرفتہ اند پس تعلیم شان درین فن از ابتدا شود یا بلحاظ درجہ عریضہ میر معزی الیہ دربارہ اختیار یکی ازین دوشق ملفوف۔

## مراسلہ (۱۲۹)

مراسلہ آن صدر مدرس صاحب درطلب مراسلات سرکاری متعلقہ مدرسہ

منصبداران مسرت وصول بخشمید صاحب من فرستادن کواغذ مطلوب عین مقصود من و باعث سپاسگزاری من ست مراد رین امر هیچگونه اعتذاری نیست مگر تا آن شش تا قطعه مراسله مدرسه منصبداران که عجالتاً جهت اطلاع بعضے امور بصاحب فرستاده بودم من باز پس نرسد ارسال این کواغذ بچیند وجه اشکالے دارد (۱) فرستادن آن شش تا مراسله بطور خانگی بوده است نه سرکاری (۲) هنوز از وصول آن مراسلات درین مدرسه بصدر دفتر تعلیمات اطلاع نداده ام (۳) داخل نشان آن شش قطعه در فهرست باقی مراسلات نمودنی است (۴) وران میانه مراسله بست بجواب مراسله خودم که از جنس کواغذات مطلوبه نیست نظر برین وجوه از حسن اخلاق و اشفاق آن صاحب چشم دارم که قطعات مرقومه را مسترد خواهند فرمود و فردا سے آن یکے از اساتذه مدرسه خود را برای گرفتن جبایزه آن کواغذ باین مدرسه روانه خواهند نمود تا همگی کواغذ را بعد مقابله با فهرست همراه ببرند صاحب من کواغذ مطلوبه باسناد ملک برابر نیست که فرستادن آن از طرفین باین همه تشویش و تامل ارزد مگر از انجا که طلب کواغذ مدرسه و ترسیل آن مقدمه ایست سرکاری لهذا نقل این مراسله و مراسله آن صدر مدرس صاحب اطلاعاً بملاحظه حضرت معتمد صاحب تعلیمات سرکار عالی فرستاده آمد زیاده مزید کرم باد ۔

## مراسلہ (۱۳۰)

قطعہ عرضی سید محمد رحمت علی صاحب صدر مدرس مدرسہ اول السنہ ملکی مع نہ قطعات نقول لیاقتنامہ جات انگریزی و فارسی و غیرہ مراسلات ہمنورد ہذا گزرانیدہ می آید بملاحظہ این اسناد احوال کارگزاری ہمہ معزی الیہ در سررشتہ عدالت و مال بکمال جانفشانی و غیرہ ظاہر است و درین سررشتہ ہم از پرورشی ہای سرکار سپہر اقتدار امید ترقی دارند اگر بندگان سرکار مہر آثار درخواست معزی الیہ را شرف پذیرائی بخشند عین نظر رحمت خداوندی بر حال دستانیان خواہد بود و مہیہ معزی الیہ ہر آئینہ دامن جہد بر کمر زدہ خدمت مفوضہ را بزیباترین اہتمام سرانجام خواہند نمود۔

## مراسلہ (۱۳۱)

مراسلہ دفتر عالی متضمن باحتمال حاضر نبودن این قاصر بمدرسہ در ہفتہ سیوم ماہ حال بواسطہ ثبت بودن دستخط نخستین مددگار بر مراسلہ نشان ہفتاد و چار و استفسار از حقیقت حال ہدایت ورود بخشید ہر چند نبودن دستخط این سیاہ نامہ در مراسلہ نشان ہفتاد و چار مایۂ شش و پنج است امّا ازانجا کہ بمقدمہ اطلاع غیر حاضری منجملہ یقینیات و قضیۃ الیقین لایزول بالشک از مقولہ بدیہیات است لاجرم گمان این معنی صورت یقین را زائل نمیتواند کرد اصل این ست کہ نظر بسہولت کار بعضے مراسلہ بدستخط اولین مددگار اجرا پذیرفتہ امید کہ این اجرا

پذیرپی دلپسند ملازمان سرکار آید -

## مراسله موسومه صدرِ مدرسه کلان انگریزی بلده

ازآنجا که مدرسه منصبداران سرکار عالی از دار العلوم به مدرسه کلان انگریزی بلده نقل کرده لهذا سی و نه قطعه اصل مراسلات دفترِ تعلیمات متعلق مدرسه موصوفه معه دو تا نخته فهرست ملفوفه بذریعه این مراسله میرسند مراسلات را با فهرست دستخطی این صدر مدرس مقابله و شامل دفتر مدرسه خود فرموده فهرست ثانی را بعد ثبت دستخط خود واپس نموده شود تا حسب ضابطه در دفتر این مدرسه نگهداشته آید ثنیاً سے این مراسله به صدر دفتر انتظام تعلیمات ملک سرکار عالی اطلاعاً فرستاده شد -

## مراسله (۱۳۳)

عریضه جماعت پنجم این مدرسه در استدعای تمغای پسندیدگی امتحان همنوردانه گزرانیده بموقف گزارش رسانیده می آید که طلبه این جماعت نیز بواسطه ترقی خودها مستحق تمغا میباشند اگر مثل جماعت چهارم سند لیاقت ایشان بمهر تمغائے مزین شود هر آئینه موجب دلگرمی و سرگرمی سایر تلامذه در اکتساب فضل و هنر خواهد بود -

## مراسله (۱۳۴)

نظر بوورد مراسله آن دفتر مشعر بارسال فهرست صنادیق جهته اساتذه این مدرسه وغیره مراتب قفل مدعا را به کلید اظهار کشاده می آید که چون جمله مدرسین این

مدرسه ده تن اند پس صنادیق نیز بعدد ایشان باید و باید طول هر صندوق نیم ذرع و عرضش مناسب آن باشد۔

## مراسله (۱۳۵)

عریضه میر عبد العزیز صاحب منصبدار مدرس ریاضی این مدرسه در عرض استحقاق اضافه و استقلال خدمت و بحالی رخصت یک ساعت برای تکمیل ریاضی به مدرسه تعلیم المعلمین وغیره مراتب بلف ہذا گذرانیده فرمان حق گذاری را به گذارش رسانیده می آید که مراتب معروضه عریضه معزی الیه برای انور اظهر من الشمس و در نفس الامر ابین من الامس ست و امید قوی هست که گلشن ریاضی این مدرسه به میرابی ریاضت میر موصوف نوعی که سیراب گشته شاداب تر خواهد گردید و خود شان بهنجی که بفیض تربیت صدر مدرسه تعلیم المعلمین از پایه شاگردی به منصب استادی رسیده اند هم بدان راه وروش طریقه تعلیم را درین مدرسه جاری داشته متعلمان را بایسر وقت فایز سر منزل مقصود خواهند گردانید نظر باین مراتب اگر خدام عنایت مناسب رتبه آن عزیز مصر کمال را باقبال دستوری یک ساعت و اضافه و استقلال بیفزایند هر آئینه این معنی موجب ترقی مرتبه هنر و باعث افزایش قدر کمال خواهد بود۔

## مراسله (۱۳۶)

عریضه مولوی محمد رفیع الحسن صاحب خلف الصدق مولوی محمد شریف الحسن صاحب

مرحوم مدرس این مدرسه که از عرض هفت ماه بلا یافت ماهانه خدمت والد بزرگوار خود را هر چه خوبتر بلکه به از پدر سرانجام میداد مند همنورد این مراسله روان ساخته بی ساخته بگزارش پرداخته می آید که شان مولوی صاحب نامبرده در علم و عمل رفیع و جد و جهد شان در نوکری سرکار حسن ذات جناب معتمد تعلیمات سراپا عنایت و خدام حضرت صدر المهام یاور زمن با اینهمه نمیدانم که خوردن این رفیع القدر تشویش روزی را بجای روزی از چه روست و وصول مشاهره ایشان را فاصله چندین شهر از چه راه مگر عادت فلک بے مهر است که صبح آسا ارباب صدق و صفا را تا جان بلب نرساند گرده نان بلب نرساند بالجمله ؎

ذات تو جمله عنایت دل ما عین عنا | حل این عقده مشکل ز عنایت آید

زیاده چه عرض رود -

## مراسله (۱۳۷)

جهانگی چند و جوگل کشور تلامذه جماعت چهارم این مدرسه که از خواندن عربی چون صنم پرستان از زیارت کعبه بری هستند تمغای علیحده بجلدوی امتحان فارسی و ریاضی از برای خود ها می طلبند از آنجا که بذوق قند پارسی تلخی محنتی چشیده اند و در مشق ریاضی بار مشقتی کشیده و عنایت سرکار عالے مجوز آن نیست که جد و جهد کسی رایگان رفته باشد لهذا ملتمس اند که سند مدعای این تمغاجیان کالای هنر به آل تمغای قبول خدایگان هنر پرورمزین گردد -

## مراسلہ (۱۳۸)

مراسلہ آن دفتر مشعر بر طلب برآورد صنادیق مطلوبہ این مدرسہ بدرج قیمت ہدایت ورود بخشید کاریگری مسلمان راکہ قریب چار منار دکان پیشہ وری دارد ومیگوید کہ صندوق ہاے محکم محکمہ صدر المہام عدالت را او ساختہ است طلب نمودہ برآورد کنانیدہ شد تیاری یک یک صندوق مثل صندوقہای سابق را ہفت ہفت روپیہ سکہ حالی میطلبد وبکمتر ازین راضی نمیگردد مگر در قلمدان ہاے ساختہ او خانہ علیحدہ براے نگہداشتن دوات وقلم ویک پیش تختہ ہم بنابر گذاشتن کاغذ خواہد بود بموجب این تخمین دہ صندوق را ہفتاد روپیہ سکہ حالی میشود آیندہ ہرچہ فرمان -

## مراسلہ (۱۳۹)

رخصت خاص مولوی سید عبد الحی صاحب مدرس سوم این مدرسہ کہ یک ماہ را درخواست کردہ بودند ودرخواست شان بحکم عنایت آن والاشان پذیرا شدہ نظر برانیکہ فی الحال امتحان سالانہ درپیش ست فسخ رالعزیمت راہ دادہ سر آن دارند کہ پس از طی مرحلہ امتحان رخت سفر بر بندند اطلاعاً گذارش رفت -

## مراسلہ (۱۴۰)

طلبہ جماعۃ چہارم ہفت پیکر نظامی راکہ آخرین کتابی ست از کتب تعلیمیہ این

جماعة خواندن آغاز کرده اند هرچند مثنوی مذکور شاهد یست هرصفت کرده اما تصحیح اغلاط طبعش متعلمان را در ششن و پنج انداخته و قافیه وقت شان تنگ تر ساخته ناچار راے این مدرسه و متعلمان مذکور بر آن قرار گرفته که فی الحال نظر باینکه امتحان سالانه فرارسیده درعوض این مثنوی قصاید سعدی را که قلیل الحجم کثیر النفع اند بخوانند و بسر جوش باده شیراز دماغ استعدادی برسانند امید که این معنی رارای دانش آرا نیز بپسندد۔

مراسله (۱۴۱)

مولوی سید عبد الحی صاحب بخاری که باشاره ضرورت عریضه درخواست رخصت خاص یکماهه گزرانیده بودند و من بعد نظر به نزدیکی امتحان سالانه از آهنگ سفر دوری جسته عریضه اظهار این مضمون را بموقف گزارش رسانیده بودند اکنون که علت فسخ عزیمت در شرف ارتفاع است مجدداً عریضه درخواست معروضه را در آن بارگاه قبول گزرانیده منتظر صداے اجابت مسئول چون گوش مسافر اند بر بانگ جرس تخته جات رخصت ازین پیش فرستاده شده۔

مراسله (۱۴۲)

مراسله دفتر عالی باستفسار این حال که بندوبست کار مفوضه سید غلام محی الدین صاحب مدرس دوم این مدرسه در بیماری مشار الیه چه طور شده مع طلب صداقتنامه حکیم مرزا نصیر صاحب بالتخصیص بنا بر نامنظوری رخصت بلا صداقتنامه مبرزه

وغیرہ مراتب ہدایت ورود بخشید کار مفوضہ مشار الیہ را ہر چند بعضی اساتذہ در
جزوے از ساعات خالی سر انجام میدہند اما انتظام آن بکلی نوعی کہ باید وشاید
معلوم خاصہ اکنونکہ مولوی سید عبد الحی صاحب بخاری و بسم اللہ خان صاحب
زخم ہم پا بر کاب اند اگر نہ عنایت والا بحال این مدرسہ وا رسیدہ است کہ کار
بکجا رسد حسب الایما مدرس مومی الیہ اصل صداقتنامہ حکیم مرزا محمد نصیر صاحب کہ
مصدق علالت سابق و لاحق است بلفہا میگذرانند۔

## مراسلہ (۱۴۳)

حسب مراسلہ گرامی دفتر سید کریم الدین درخواست گذارندگاری مدرسہ تعلقہ را
در کتب مقررہ فارسی بشراکت صدر مدرس صاحب عربی امتحان گرفتہ آمد و معلوم
شد کہ مشار الیہ را از دیر باز ربطی با تعلیم رسمی کم ماندہ است اگر زین بعد کوشش
بکار برند ہر آئینہ فراموش کردہ خود را یاد میتوانند گرفت خط دفتری شکستہ
نما را درست مینگارند و بہ ترجمہ طرازی از نبودن مشق و مزاولت در استعمال
افعال خطا میکنند بہر حال سید کریم الدین کہ امیدوار فضل و کرم اند عہدیکہ منہما
کہ بجہد تمام کار خود را سرانجام خواہند داد آئندہ ہر چہ اقتضای عنایت۔

## مراسلہ (۱۴۴)

مراسلہ دفتر عالی بجواب مراسلہ این مدرسہ در استفسار وجہ این اختلاف کہ تاریخ
آغاز رخصت شیخ کرامت اللہ صاحب بیست و یکم فروردین و تاریخ انجاشش

سوم تیر سنه ۱۲۸۵ فصلی و ماه شهریور بعد تیر و امرداد میباشد پس قادر علیخان در شهریور ماه چه طور منصرم شیخ مذبور بوده اند بدایت ورود بخشید و اندیشه را منت پذیر این بدایت گردانید همانا وجه این مغالطه غلط کاری سهو القلم بوده است حقا که بجای شهریور اردی بهشت بایستی نگاشتن دبیران آن دفتر را دیده بصیرت غیرت مهر خاوری باد که جرم قمر ماه مذکور را از کسوف اختلاف بدر برند ۔

## مراسله (۱۴۵)

مراسله دفتر عالی مشعر به تعذر منظوری رخصت مولوی عبدالحی صاحب بخاری در حین رخصت و تبدل مولوی غلام محی الدین صاحب و مولوی

بسم اللہ خان صاحب نظر به حرج تعلیم تلامذه انتباه صدور بخشید چون رخصت سید غلام محی الدین صاحب سر آمده و اکنون بند و بست کار تعلیم در ساعات خالیه معلمین متصور است الا ساعت یک و دو و سه که خلو ازبرنمی تابد و سر برآئی کار این هر سه ساعت را سید تاج الدین و اللہ پرشاد شاگردان جماعۂ ششم مستعد و متعهد اند بلحاظ این مراتب سید عبدالحی صاحب پذیرائی یک ماهه رخصت خاص پذیرفته را چشم دارند نظر با شتد ضرورتی که ایشان را درپیش است اگر از پیشگاه عنایت فرمان دستوری عز صدور یابد گنجایش دارد ۔

## مراسله (۱۴۶)

قطعه تخته ماهانه و تخته حاضری اساتذه وغیره بابت بهمن ماه الهی سنه ۱۲۸۶ فصلی مع

نقل فهرست مطلوبه سابق این مدرسه و ده قطعه اصل درخواست رخصت مدرسین بنورد نداگذرانیده می آید از آنجا که قطعات رخصت با صلها مرسل است و نقلش درینجا نگاشته و نگاهداشته نمی آید امید که دبیران عطارد فرآن دفتر در باره انسلاک قطعات لاحق با سابق احتیاطی هرچه تمامتر ملحوظ نظر خواهد بود و ترسیل تخته ترقی تعلیم بواسطه اینکه بیشتر ایام ماه گذشته در تعطیلات سر آمده و افتتاح مدرسه و آغاز درس دران ماه پنجروزی بیش نبوده موقوف برماه آینده داشته شد۔

## مراسله (۱۴۷)

تخته ترقی تعلیم و تخته ماهانه و حاضری اساتذه وغیره بابته اسفندارماه الهی ۱۲۸۶ شمسیه فصلی مع فرد مطلوبه ضروری این مدرسه و بیست قطعه اصل رقعه جات رخصت اتفاقی مدرسین بمنور ندا گذرانیده می آید رخصت طلبی بعضے اساتذه از حد گزشت تلامذه این مدرسه فی امان الله گویان در صدد رخصت اند تدارک این امر پرخطر بعد ملاحظه پرچه های رخصت مرجواز عین عنایت و مرجوع بکرشمه هدایت است۔

## مراسله (۱۴۸)

مراسله گرامی دفتر در تهدید وضع تنخواه مدرسین بابت ایام زایده بر رخصت اتفاقی بپایان سال فصلی و ضرورت صداقتنامه طبیب بجهت پذیرائی رخصت بیماری که از یک دو روز زاید باشد و استطلاع اینکه از روی تخته ترقی تعلیم طلبه در اسفندارماه صفحه بیش از گلستان قاآنی نخوانده اند و ارسال مطلوبه این مدرسه سوائے

خیزران و تخته جات ماهانه و رخصت و طلب رسید آن انتباه ورود بخشید و از مندرجات هدایت درجات آن بحضرت اساتذه آگهی رفت در رای این بیریا وضع تنخواه ایام زایده پایان سال فصلی انداختن پرویز میکشد و بدین مایه تا خیر مدرسین درخواستن رخصت دلیر میشوند و کار مدرسه برهم میخورد لاجرم اگر پایان هر سه ماه بحساب ایام زایده بر رخصت عمل منتهائی معمول باشد هر آئینه عاملین رخصت را از سود و زیان معامله خویش تنبهی هرچه زود تر دست خواهد داد و آنگاه نقصانی که خواهند کرد بنسبت خسران یک ساله آسان تر خواهد بود و بدین قدر خسارت راه جسارت ایشان به استمرار خاص بیصرفه بسته خواهد گردید ثانیاً وجه بطوء سیر طلبه بگلگشت گلستان قاآنی از مددگار اول پرسیده شد از آنجا که خود ایشان چمن آرای تدریس آن بوده اند ورق پاسخی که گزارده اند چون گل شبنم دیده خوی خجالت بر جبین رسیده بخدمت میرسد ثالثاً مطلوبه سابق و لاحق مرسله سوای خیزران و تخته جات ماهانه و رخصت و کتاب نقل مراسلات بموجب رسید ملفوف رسید یارب که تخته جات وغیره نیز بزودی برسد ۔

## مراسله (۱۵۹)

مراسله دفتر عالی منسلک به نقل عرضداشت تلمیذ جماعت چهارم در شکایت میر عبد العزیز صاحب مدرس ریاضی این مدرسه عز ورود بخشید و حسب الامر جواب مراتب مستفسره از میر صاحب طلبیده شد معروض الیه عرضداشتی که درین باب گذرانیده اند

بنورد نہاسمت گذارش میباید دیگر درین خصوص التماس کردن حکمت لقمان آموختن وآئین معدلت به نوشین روان یاد دادن است ۔

## مراسلہ (۱۵۰)

مراسلہ دفتر عالی حامل نقل عرضی چارتا طلبہ جماعۂ چہارم بابت نالشش برین صدر مدرس و طلب اجوبہ شکوہای مندرجہ آن تصریحًا اندرون یک ہفتہ و استفسار از وجہ ندادن درس بجماعۂ چہارم و استعجاب از راندن آنہا از پیش خودم و استعلام ازینکہ آیا حکمی سرکاری برای زجر چنین طلبہ نزد این صدر مدرس ہست و استطلاع ازینکہ حالا ہم این صدر مدرس بہ مدرسہ دیر میرسد فقط لطف ورود ارزانی فرمود ہرچند نالش طلبہ کہ از پیش راندۂ صدر مدرس ہا باشند قابل التفات نبود معہذا چون در بادی النظر مبنی بر اتہاماتی ست کہ بینندہ را در شگفت زار افگند لہذا اولاً جوابات استفسارات مندرجہ مراسلہ بر سبیل اختصار ادا سازم و ثانیًا با جوبہ طلبہ برخوردار پردازم (۱) درس ندادن من بہ جماعت چہارم سراسر تہمت و خلاف واقع است منجملہ آن جماعت ہمین چارتا طلبۂ نامبردہ را درس نمیدہم نہ ہمگنان را و منشا آن رویہ ناپسندیدہ این طلبہ است عمومًا و قضیۂ بتنگ میر عبد العزیز صاحب مدرس ریاضی این مدرسہ خصوصًا کہ از روی قراین باتفاق ہمین چارتا طلبہ در تاریخ سوم این ماہ واقع شدہ (۲) در شکایت راندن بحیکہ سخن راندہ اند لامحالہ محل استعجاب توانہ بود و در معنی منشا این بوالعجبی

شوخی گفتار طلبه ستوده کردار است که انموذجی ازان از فقرات نالش شان
چون زبان درازی نال از دهان خامه پیداست و جناب معتمد نیکو میدانند که شکایت
صدرین این مدرسه و غیرهم به نسبت این طلبه با جناب موصوف بارها در میان آمده
و محض بپاس سفارش موصوف هر بار در گذرانیده می آمد و در هر مرتبه چیزکے شان
افزونتر می شد تا نوبت باینجا رسید (۳) سرکار عالی مدارس را بصرف هزاران
روپیه برای تهذیب و تعلیم اطفال مقرر فرموده پس سرزنش طلبه ناهموار باعتبار این
معنی منافی حکم سرکار نخواهد بود (۴) قریب سه سال میباشد که صدر مدرسی این
مدرسه بغیر تنخواه عهده و سواری به عزت و خواری میکنم پس اگر بجای شرائع
دیررسی اتفاقی این مدرس که آن هم در اولین ساعت بیکاری میباشد و حرجے
بکار سرکاری نمی بخشد فکر عطاے ماهوار عهده و بندوبست سواری این بیدست
و پا کرده شود هر آئینه بعید از انصاف نباشد و استفسار این معنی اگر حسب ضابطه
سرکاری ست میباید به نسبت صدور دیگر هم که مصدر دیررسی میباشند و باوصف
ماهوار صدها روپیه و تیسیر سواری هاگاهی دیر و گاهی زود می آیند بعمل آید تخصیص
این جزو ضعیف درین معامله بعید از عنایت حضرت معتمد است آمدم بر اجوبه طلبه
سعید و رشید میگویند ما از دو سال پیش صدر فارسی میخوانیم تا حال آنچه خونده ایم
ظاهر است گوییم اگر همچنین است پس کتب درسیه امتحانیه که بذریعه آن صاحب تمغا
و ماهوار شده اید از که فرا گرفته اید همانا بیسچ جواب این را به اسپیچ معتمد صاحب

موصوف حوالت میکنم و هم میگویم که کتاب های فارسی و عربی را که طلبهٔ نامبرده
در مدت مزبوره پیش من هیچمدان و صدر عربی خوانده‌اند حساب باید نمود و من بعد
حکام بالادست را حکمی منصفانه باید فرمود و اینکه بکمال برخورداری از اوقات
کارگزاری من سخن رانده اند ظاهرا این گفت وگوی ساخته از زبان بعضی خیرسگالا نسبت
نه این بچگان بهرکیف جواباتی که بالا گزشت رد و قدح آن از البسند است و نیز تختهٔ
ترقی تعلیم پاسخ گزار آن است و اینکه می گویند اگر ما طلبه شکوه ندادن درس کنیم
اولا خاموش میمانند بعد از ان فحش گفتن آغاز کنند جوابش آنکه این طلبهٔ ظاهرا
مسلمان و مسلمان زادگانند ایشان را ازین قسم تهمت غلیظ توبه میباید نمودن تا هم
کاذبین و مورد وعیدیکه درشان آنها وارد است نشوند و نیز حضرت معتمد را برای
خدا استشهاد برین افترا از دیگر شرکای جماعت چهارم قسمیه باید فرمودن تا
طلبهٔ نامبرده آینده چنین بیباکانه براه شوخی نروند میگویند که ماجرای دیروزه
دیدنی است ناحق این صدر مدرس وقت تعلیم را ضایع نموده به سقط گوئی پرداخت
الخ مراد از ماجرای دیروزه همان مقدمهٔ تهتک مدرس ریاضی است که فلانی وغیره در
در پوستین آن بیچاره افتادند و باوصف فهمایش های من ممتنع نشده به بحث و مکابره
من دلخسته را رنجی زیاد دادند و وقت تعلیم خود را چون عمر ارباب جدل برباد دادند
هرگاه دیدم که کار از حد گذشت ایشان را گفتم که ازینجا بروید اینها برخاستند
و برفتند پس هر هفت کلمات سقط را که از زبان بنده در عریضه نگاشته اند و آن

کلمات را هر هفت شاهد دعوای خویش انگاشته حقیقةً همین یک لفظ بیوقوف و آن
هم به نسبت فلانی در منع تعلی هاے نامبرده بود که آنرا به هفت قالب فرو ریخته اند
از ایشان قسمیه پرسیده شود که سوای یک لفظ بیوقوف و آن هم نسبت یک کس
آیا لفظی دیگر در آن محفل در شان خود ها از زبان من شنیده اند و نیز تهمت سیلی
در آن گفتگو حرفی است نازده دمی گویند که گواه اینمعنی سید رحمت علی صاحب هستند
گوییم مقدمه سقط گوئی سید رحمت علی صاحب مرا این جماعت را کیست که نمیدانند با آنکه
سید موصوف اوستاد آنها نبوده اند آری کسی با مثل این طبایع چه کند خلاصه
منشاء این نالش همان قضیه دیروزه است که قرار واقع دریافت نمودنی است هرگاه
حرف حرف آن مقدمه از ابتدا تا انتها به تحقیق درآید حقیقت حال بے پرده جلوه گر آید
نالش کنندگان دیده و دانسته از ابراز این راز سربسته چشم پوشیده اند میگویند
آیا ما پاس عزت خود ها نداریم و یا از طلبه جماعت چهارم نیستیم و یا از او باشانیم الخ گوئیم
چون این طلبه پاس عزت اساتذه عموماً و خصوصاً پاس عزت این صدر مدرس ندارند
پس ایشان توقع عزت خود ها از اوستادان چون توانند داشت فرض کردیم
ایشان در شرافت از خاندان نوح پیمبر هستند آخر شعر مشهوری سعدی علیه الرحمه
را شنیده باشند و پیش ما هر تلمیذ که نیک رویه باشد خواه از جماعت ادنی خواه
اعلی او چشم و چراغ مدرسه است و خود ایشان انصاف بدهند که چون از مردم شریف
هستند پس بدمعاملگی های شان و آنگاه با اساتذه از بغی و عناد و شر و فساد و تهمت

وعلیت که در هیچ مذهبی روا نیست ناشی از چه چیز است می گویند تا چند مهر سکوت
بر دهان زنیم الخ این لفظ تا چند در حقیقت از زبان من است درین عرض دو سال
کمتر دیدم که ایشان کلمات فحش در اثنای درس به نسبت یکدیگر سرّاً و جهراً بر زبان
نرانده باشند قسمیه از ینها و دیگر شرکاے اینها باید پرسید این صدر مدرس
مانند دیگر مدرسان محض باندیشه اینکه نامبردگان هر روز پیش معتمد صاحب میروند
مبادا موصوف را با من دشمن سازند هر دیده را نادیده و هر شنیده را ناشنیده
می انگاشتم تا آنکه تنگ آمده قطعه اشتهاری جهت هدایت شان قلمی ساخته
مزین بدستخط موصوف گردانیدم تا مگر موجب مزید عبرت گردد نقلش ملفوف هذا است
یکروز ندیدم که این حریفان منحرف حرفی را ازان اشتهار کاربند شده باشند چنانچه
وقتی درخصوص تعمیل این اشتهار با جمله مددگاران خویش رای میزدم مددگاران
موصوف متفق الالسنه می گفتند مادامیکه طلبه نامبرده درین مدرسه هستند انتظام
هیچگونه متصور نیست بنده هرچند رد اقوال ایشان میکردم گفته مرا مسلم نمیداشتند
چون از اوضاع نامبردگان مرا یاس کلی دست داد ناچار چاره کار در جدائی دیدم
وبس و گویند این تخصیص برای جماعت ما نیست بلکه برای تمامی مدرسه است گویم
این فضول گوئی نامبردگان علاوه آنهمه شوخی هاست که بالا گذشته واگر بالفرض
چنین بودی پس صحبت این صدر مدرس با سائر متعلمان خاصه دیگر شرکای نامبردگان
چگونه خوش بر آمدی قصه کوتاه نظر بهر کانیکه این طلبه مکرر مصدر آن شده اند

لایق ماندن درین مدرسه نمانده اند و اگر بودند شان هم درینجا فرض است پس
واجب است که فارسی بیشتر یکی از مددگاران این مدرس خوانده باشند مدرسی
چون من که در دو سال ایشان را چیزی نیاموخته شاید که بیفایده از وے
بخوانند و نوبت بنالش رسانند چه اگر همچنین مقابله با تلامذه را با اساتذه رو
داده باشد آینده توقع اصلاح مدرسه بکلیم از صفحه امکان چون حرف انصاف
از دفتر آسمان محو خواهد شد بالجمله با ذات معتمد را تکیه گاه اصلاح تلامذه و افلاح اساتذه
میدانیم و این مصرع را بمخاطبه آن ستوده صفات میخوانیم ع ما ترا گفته ایم و آمده ایم
زیاده چه التماس رود

## مراسله (۱۵۱)

مطابق فرد علیحده دفتر عالی مبلغ یازده روپیه چار ده آنه سه پائی بابت منصرمی
کرامت الله صاحب مدرس ریاضی به قادر علیخان صاحب رسانیده رسیدش
بدفتر عالی فرستاده شده است و مبلغ تنخواه محمد عبدالحق صاحب تلمیذ جماعت
چهارم به مشار الیه مکرر فرستاده شده مگر نمیگیرند و حق خود را زیاده برین میطلبد
اگر محاسب صاحب دفتر را در حساب حق هر دو منصرم و تحریر فرد علیحده سهوے بنظر
رو داده باشد تدارک آن بنظر ثانی گنجایش دارد مبلغ تنخواه مومی الیه باز پس
بدفتر عالی مرسل آینده هر چه امر زیاده چه التماس -

## مراسله (۱۵۲)

مراسلہ دفتر صدر واقع ۵ اشہر روان جہت روان داشتن غلام محی الدین صاحب
بہ مدرسہ انگریزی چادرگہاٹ درعوض سراج الدین صاحب لمعان صدور افگند
از آنجا کہ سرکار عالی را احیای دین پرورش آئین است لہذا غلام محی الدین
صاحب بتقاضای عبودیت دیرین عرایضہ درعرض حالت پر علالت خود مع صداقت
نامہ طبیب ہمنورد این مراسلہ می گذرانند اگر معروضہ شان نظر بہ حقوق قدامت
وغیرہ بمعرض قبول افتد ہر آئینہ در سلک بندگان مقبل دعاگوے اقبال خداوندی
خواہند بود ۔

مراسلہ (۱۵۳)

میر عبد العزیز صاحب مدرس ریاضی این مدرسہ از شانزدہم شہر حال بیمار و بارسال
صداقتنامہ طبیب رخصت بیماری را خواستار اند تعلیم جماعت ہای متعلقہ شان
را شیخ کرامت اللہ صاحب وسید رحمت علی صاحب سرانجام میدہند و
باعانت شیخ وسید موصوف کارے از پیش میرود عرایضہ معزی الیہ مع
صداقت نامہ حکیم میرزا محمد نصیر و دو تا تختہ رخصت ملفوف ۔

مراسلہ (۱۵۴)

دیگر طلبہ این مدرسہ ہم در عالم شوق بادیہ پیمائی سپے جماعت چہارم و پنجم بر داشتہ
اند یعنے بہ تبعیت شان میخواہند شریک مدرسہ مساحت شوند چنانچہ باظہار
بعضی اساتذہ ظاہر گردیدہ کہ مثلا برخی از ینہا چون صمد و شمشی از تلہ جستہ اند

و مرفیقان رفته پیوسته از آنجا که رفتن للطبه بلا استجازه سراسر بیراهه روی
و موجب گمنامی مدرسه است اگر روندگان را بذریعه خط جواز یعنی روبکار سرکاری
بمنزل مقصود فرستاده آید هرآئینه درین صورت هم شادکامی طلبه متصور است
وهم نکونامی مدرسه آینده اختیار بدست سرکار -

## مراسله (۱۵۵)

مراسله دفتر عالی در واپسی عرضی سید غلام محی الدین صاحب بسبب نبودن بر کاغذ
مختوم و اعتراض نادانستگی و ناآشنائی ضابطه تخصیصاً برین صدر مدرس و استعجاب
ازان و استصلاح ازین صدر مدرس درباره تبدیل مدرس دیگر بجاے سید
مومی الیه لطف ورود ارزانی فرمود بر ضمیر صفا تخمیر پوشیده نخواهد بود که اعتراض
ندانستگی و ناآشنائی محض بمن هیچمدان راست نمی آید بلکه عرضی گزاران نیز مورد
این اعتراض هستند و منشا این ناآشنائی معنی بیگانه الیست که لفظ نفع ذاتی
متضمن آن ست و لفظ مذبور درج گشتی آن دفتر ثبت بدان واقع ۲۹ شهر محرم
سنه روان ست لاجرم عرضی گزاران هنوز ندانسته اند که قید نفع ذاتی از براے
چیست و مقدمه غیر منفعت ذاتی کدام و آنرا بر چه کاغذ نگاشتنی ست لهذا معروضات
را گاهے بر قرطاس بی مهر میگذرانند اگر این لفظ موهم نفع درگشتی نبودی و آنگاه
عرایض را بر کاغذ ساده پیش مینمودند هرآئینه مصداق ساده لوحی میبودند و ظاهر
است که ملازمین دیگر علاقه جات سرکاری مخصوص اند باین حکم که وراے منافع ذاتی

مثل دعاوی وغیره سائر مقدمات را بر کاغذات ساده پیش نموده باشند
پس باوجود چنین مقدمه مشتبه جواب اعتراض صدر هم بر انصاف آن
والا قدر واگذاشته می آید امیدکه آینده توضیحاً هدایتی رود که در فقره گشتی
قید نفع ذاتی احترازی ست یا اتفاقی تا هر یک مقدمه هرچند همه دفع ضرر باشد
در حساب جلب نفع متصور باشد بالجمله عرضی معلوم بر کاغذ مختوم مع صداقتنامه
ونقل گشتی مرقوم بلف هذا حسب ایما سمت گذارش بیابد و اینکه درباره تبدیل
مدرس در بدل سید مشار الیه استشارت ازین بی بصر رفته موجب منت پذیری های
عنایت شده روشن است که آن ذات صفوت آیات مرآتی ست که صورت حال هر
کسے دران بروجه شایان نمایان ست مراچه یارا که پیش آئینه از آئین آدم شناسی
دم زنم وصفائی خاطر نازکش را از دم زدن برهم زنم زیاده چه گزارش -

## مراسله (۱۵۶)

میر عبد العزیز صاحب مدرس یاضی این مدرسه هنوز از بستر بیماری نخاسته لاعلاج
رخصت ده روزه دیگر را بذریعه صداقتنامه طبیب خواسته اند ذلک تقدیر العزیز
العلیم عریضه معزی الیه مع صداقت نامه علالت و دو تا تخته رخصت ممنورد هذا
میگذرد زیاده چه عرض رود -

## مراسله (۱۵۷)

بجواب مراسله صدر مدرس صاحب مدرسه منصبداران نشانمند ۱۹ انگاشته ۲۰ ماه روان

نگارش میرود که مولوی سید سراج الدین صاحب بمعیت مراسلہ آن والا قدر در تاریخ صدور مراسلہ صدر فایز این مدرسہ گشتند وکان ذلک عند اللہ فوزا عظیما۔

## مراسلہ (۱۵۸)

مراسلہ دفتر عالی مشعر بموقوفی تبدیل مولوی سید غلام محی الدین صاحب بر مدرسہ انگریزی چادرگھاٹ بنابر عذر بیماری مانع مشی دراز و تعیین مولوی محمد عبد القادر صاحب مددگار بجای موصی الیہ انتباہ صدور بخشید عاجز نواز محمد عبد القادر صاحب ہم صورت واماندگی خود را از آئینہ زانو منکشف می سازند و نظر بکھولت سن ظاہرا عذر شان لنگ نیست ناچار بسم اللہ خان صاحب را بعنوان منصرم فرستادہ آمد مگر ایشان ہم مانند زخم لب شکایت را از قطع مسافت بعیدہ بہم می آرند و خستہ حالی شان بر بینندہ پنہان نیست و مولوی سید عبد الغنی صاحب کہ ایشان از رخصت اتفاقی چہار روزہ سپری آمدہ وانہ پنجشنبہ ۷ ماہ رواں بسر نوکری خود حاضر میباشند چون ذکر رفتن بہ مدرسہ چادرگھاٹ با ایشان درمیان آمد نظر بہ بعضی وجوہ دل شان نمیدہد کہ آنجا بروند اکنون کہ قریب یکصد تلمیذ اجنبی از مدرسہ انگریزی برای خواندن فارسی درین مدرسہ آمدہ اند واستعداد آنہا مختلف وکتب درسیہ آنہا مختلف و تدریس آنہا منحصر بہ ہمین مدرسین ست و بس پس درچنین وقتی رفتن مدرسی ازینجا بمدرسہ چادرگھاٹ

موقوف بر صوابدید وایمای والاست آینده منجملہ اساتذۂ این مدرسه هر گراآن مرجع انام نامزد فرمایند قدم از سر ساخته جاده فرمان پذیری را خواهند پیمود زیرا که خود عنایت خدایگانی در عالم قدر دانی کفیل نیک سرانجامی و کامرانی شان خواهد بود -

## مراسله (۱۵۹)

اصل عرضداشت میر رحمت علی صاحب مورخه دوازدهم شهر حال به درخواست خدمت مددگاری مهتمم تعمیرات علاقه محلات بندگان عالی مدظله العالی مع دوازده قطعه اسناد باميد آنکه سند توقع شان بتوقیع کامیابی مزین شود همنورد هذا میگذرد ازانجاکه سابقاً درباره ترقی موصی الیه از محکمه بالا وعده شده و نیز دره خصوص ماموری برعهدۂ مددگاری سررشته انعام سفارشی رفته اگر ملازمان سرکار فیض آثار میر صاحب معزی الیه را بر سرخدمت معروضه تعین فرمایند عین نظر رحمت خداوندی خواهد بود و مشارالیه در ادای کار سرکاری هر آئینه آئین جان نثاری را بهنجاریکه درین علاقه نموده اند تقدیم خواهند نمود -

## مراسله (۱۶۰)

عریضه محمد حسن تلمیذ این مدرسه که بحسن رویه احسن طلبه در محنت کشی وحاضر باشی مستحسن این زمره بوده اند همنورد هذا میگذرد اگر حسب استدعای موصی الیه بحکم تربیت خداوندی دباره تعین بسررشته عدالت وغیره سفارشی رود

عین احسان مربیانہ خواہد بود۔

## مراسلہ (۱۶۱)

مراسلہ دفتر عالی واقع ہفتم ماہ حال مع اجناس مطلوبہ این مدرسہ بابت تیر ماہ آلہی ۱۳۵۶ فصلی شاد کامی وصولی ساماں آورد رسید چیزہا رسیدہ ہمنورد ہذا میرسد زیادہ گزارش رود۔

## مراسلہ (۱۶۲)

میر عبد العزیز صاحب مدرس ریاضی این مدرسہ برنج و جع مفاصل و اسہال گرفتار و حال شان از دستبرد این مرض سخت زار و نزار گشتہ لاعلاج بگزرانیدن عرضیہ و صداقت نامہ طبیب رخصت یک ماہ دیگر را خواستگار اند میر رحمت علی صاحب و شیخ کرامت اللہ صاحب تا بست و چہارم این ماہ کار تعلیم موصی الیہ را انصرام دادہ اند و باز از بست و پنجم ماہ مذکور شیخ مذبور سہ ساعت و محمد حسن تلمیذ جماعت چہارم یک ساعت انصرام این کار را سرانجام میدہند اگر التماس آن خستہ بجان رسیدہ نظر بہ جہان سوزی این سیاہ سال و سیاہ روزی کہ لاحق حال دارد چہرہ قبول افروزد از پرتو مہر مربیانہ و لمعہ عنایت خدایگانہ چہ دور تختہ جات رخصت ملفوف زیادہ چہ التماس رود

## مراسلہ: (۱۶۳)

از آنجا کہ شمار طلبہ دار العلوم روز افزون ست و ادب خانہ برای ایشان از دو بیش نیست

پر ضرور است که ضرورئی دیگر ساخته شود حجره که جانب مقابل خلاجای قدیم در گوشه
صحن مدرسه واقع شده اگر باندک تغییر و نفع آن را قدم جا سازند جا دارد التماس
که در بند و بست این امر درنگ نشود تا کار بر اہل مدرسه تنگ نشود ۔

## مراسله (۱۶۴)

مردم قلمرو حیدرآباد که از ہرگونه خرابی ایمن باد از جہت کسب معیشت و رسم خط و کتابت
نوشت و خواند فارسی محتاج‌تر از اند که تشنه بدم آب و گرسنه بلب نان بنابر علیه بحسن
تدبیر ملازمان وزیر ارسطو نظیر جناب نواب مختار الملک بہادر ادام اللہ ایامه در اوائل
عہد دیوانی آن جناب مدرسه دار العلوم حیدرآباد بنیاد شده و از ابتدای بنایش
الی یومنا ہذا اساتذه مستعد فارسی مثل خدا بیامرز مرزا ابوالحسن خان شیو شتری
و والد مرحوم بنده مولوی محمد مہدی واصف و عم مرحوم بنده مولوی علام زین العابدین
وغیرہم درین مدرسه بتدریس فارسی مامور بوده و کتب ادبیه این زبان را بترتیب
مروج معلوم تعلیم می نموده اند و بر ہمان ترتیب تربیت تلامذه تا بغایت جاری
بود تا آنکه زمان منتظمی یگانه دوران مولوی محمد عنایت الرحمن خان صاحب
و عہد معتمدی ادیب نامی مولوی سید حسین صاحب بلگرامی در رسید خان
موصوف کتب زبان پاستانیان پارس را بران ترتیب افزودند و ادیب ممدوح
بیفزمودند کتب دیگر از جنس تواریخ و نظم و نثر بران افزوده شود چنانچه این
ہر دو بزرگان به تسوید تخته ہدایت تعلیم مزید علیه بنده را نامزد فرموده بودند و ربگا

و ترمیم جدید هدایت تعلیم قدیم از صدر دفتر تعلیمات مکرر صدور نموده و بنده کرة
بعد اولی و در زمان سابق و لاحق آن تخته را مرتب و بهمنورد رو بکار رقمزده خویش
بدفتر صدر مرسل داشته چنانچه وعده طبع تخته پسین پیش ازین بارها از زبان جناب
موصوف گوش کرده من همگی اهل مدرسه چشم براه جلوه شاهد موعود بودیم که درین
اثنا بعضی طلبه جماعت پنجم و چهارم خود را جماعت اعلی قرار داده باظهار فراغت
از فارسی برات خودها ازین زبان پیش بزرگان ممدوح خواستند و خواهش
ایشان بلا امتحان گویا بشائبه صدق بیان پایه پذیرائی یافته و فرمان رفته که
تحصیل فارسی تا جماعت ششم تمام و هدایت نامه تعلیم را بعنوان تازه انتظام شود
حالانکه اگر امتحان طلبه مذکور در مراتب نوشت و خواند درجه خودشان گرفته آید
هویدا گردد که دست استعداد شان از دامن تکمیل درجه خود کوتاه است تا بمراتب
جماعات اعلی چه رسد و بیشتر طلبه این هردو جماعت که ترقی شان بالطریق طفره وقوع
شده مختلف الاستعداد اند و بعضی بلحاظ ریاضی و برخی بلحاظ عربی معدود بیک
تعداد چنانچه در خانه کیفیت تخته امتحان امسال گزارش این حال رفته و در جماعت
بندی مدرسه دار العلوم تعداد همگی جماعات بر نه قرار یافته سه تا جماعت ادنی
سه تا اوسط سه تا اعلی پس باین شمار هم جماعت پنجم و چهارم متوسط میباشد.
نه اعلی و چگونه چارمین جماعت را بلحاظ استعداد عربی اعلی گرفته آید که اکثر ایشان
نظر بسواد فارسی و ریاضی اوسط جماعات مدرسه اند و بتقدیر یکه اعلی هم فرض

گردد شوند ایشان را خواندن فارسی از واب باب و تا جماعت ششم تکمیل این زبان از مقولهٔ محالات است و نیز تعلیم فارسی تا جماعت ششم و انشای ابوالفضل چنانکه در مدارس تعلقات و دروازهای شهر معهود است لایق مدرسهٔ عالیه دارالعلوم نیست درین مدرسه عظیمه باید که مانند عربی همگی فنون ادبیه فارسی را بروجه اتم و اکمل تعلیم داده آید والا فرقی ازین مدرسهٔ اعلی تا دیگر مدارس دنی باقی نمیماند همانا دارالعلوم بمصداق نام خود مدرسه عام السنه ملکی ست نه مدرسه خاص عربی و احتمال اینکه خواندن فارسی پس از خواندن عربی تحصیل حاصل است احتمالی ست بعید چه عربی آله تحصیل فارسی هرگز نمی تواند شد دلیل این دعوی ملک العلما بحر العلوم اند که با همه شهسواری که بمعرکهٔ تازی نموده اند فارس مضمار فارسی نبوده اند و گذشته از مولانا بیشترے ادیبان صاحبکمال که بزمان حال موجود اند با آنکه در علوم ادبیه عربیه ید طولی دارند از نیجا از نوشتن بلکه فهمیدن شعرے فصیح یا نثرے بلیغ فارسی هستند بلی راه حجاز دیگر است و راه شیراز دیگر نشیب و فراز این وادی و پست و بلند آن خطه را از یک عالم اندیشیدن قیاسی ست مع الفارق دستگاه غیرت حریری و متنبی میرزا اسد الله خان غالب دهلوی در نثر و نظم فارسی با وجود ندانستن عربی کیست که نمیداند و آن شیراجم براعت را کشور خدای عجم فارسیت کیست که نمیخواند اگر کمال فارسی موقوف بر عربی بودے هر آئینه هر یک ادیب وقت گوی بلاغت از میرزای موصوف می ربود آرے ع کار هر مرد

ومردہرکارے ازینجا بشرط انصاف مبرہن میشود کہ زبان فارسی را تبع لسان عربی دانستہ دیدہ ازان نتوان پوشید بلکہ باکتساب آن زبان مستقل مانند لسان عربی مشتغل بودہ تحتی از عمر بہ تتبع کلام فصحاے عجم باید کوشید تا بوئے از فارسی بدماغ ہوش درآید و استعداد را ازین بادہ تمام رس کیفیتی دیگر بیفزاید ع بسیار سفر باید تا پختہ شود خامی کوتاہی سخن این نکھوار بمضمون شعر خفی اللطف ظہوری سہ ازجفاہای یار نالہ خوشش ست لیک تا آن زمان کہ بے اثر است ٭ آنچہ در دانست خود واجب الاظہار دید بموقف عرض رسانید اگر درای مخطی ست درگزشتنی و اگر مصیب است پزیرفتنی زیادہ چہ التماس نماید۔

## مراسلہ (۱۶۵)

سہ نفر از چپراسیان و فراش این مدرسہ کہ محمد حسین و مجید خان و عبدالقادر نام دارند و در روبکار نشانمبر ۳۲ واقع ۲۲ ماہ ربیع الآخر سنہ ۱۲۹۳ ہجری برخی از حال آنہا نگارش و بجہتہ تقسیم ماہوار آنہا بدست مددگار اول گزارش رفتہ واین گزارش بہ پذیرائی رسیدہ مگر آنہارا ہنوز تنہی نہ بخشیدہ ناچار دربارہ شان مکرر التماس میرود کہ نظر باینکہ نامبردگان از کہن نوکران مدرسہ اند و موقوفی شان یک لخت ناروا ست اما بمضمون این مثل آب کہ یکجا بسیار استاد گندہ میشود تبدیلی میخواہند لہذا استدعا میرود کہ طلازمان دخہ محسا

تبدیل این هرگان با چپراسیان مدرسه تعلیم المعلمین که قدیم الخدمتان بنده هستند حکمی نافذ نموده احسانی جدید به نسبت این مترصد عنایت خواهند فرمود۔

## مراسله (۱۶۶)

در روبکار دیروزه متضمن رخصت بیماری میر عبدالعزیز صاحب مدرس ماضی در تاریخ اختتام رخصت سابق غلطی لاحق شده یعنی بجای نوزدهم بست و نهم سمت رقم یافته همانا افزونی این تاریخ از زیادت مرض میر معزی الیه نشان میدهد امید که دبیران صائب تدبیر آن دفتر کده این تصحیف را به تصحیح مبدل خواهند ساخت و این حرف سقیم را به تیمار صحت چون خاطر مریض بپذیرائی رخصت خواهند نواخت۔

## مراسله (۱۶۷)

جهت اطلاع منصرم صدر مدرس صاحب مدرس تعلیم المعلمین سرکار عالی نگارش آنکه محمد اسمعیل چپراسی آن مدرسه دیروز بعد ساعت چار بمعیت روبکار آن صدر مدرس صاحب واقع دهم شهر روان باین مدرسه رسید و دو تا همنفسان او که هنوز نرسیده اند امید که امروز برسند در بدل این سه تن دو تا چپراسی و یک نفر فراش این مدرسه مصحوب روبکار ہذا فرستاده می آیند هرچند روبکار حضرت معتمد دام عنایته نشانمند ۱۱ ۱۱ نخستین بنام این احقر الانام آمده امّا تقدیم در فرستادن چپراسیان برضا جوئی خاطر عزیزان رفته۔

## مراسلہ (۱۶۸)

مراسلہ دفتر عالی بجواب عریضۂ میر عبدالعزیز صاحب مدرس ریاضی کہ رابعاً یک و نیم ماہہ رخصت بیماری راطلبگار گشتہ اند محتوی باین عبارت کہ زینہار بمعزی الیہ رخصت دیگر عطا نخواہد شد بلکہ برای موقوفی شان در سرکار عرض رفتہ است باید شخصی دیگر از تلامذہ سابق جماعت چہارم و یا پنجم بجہت این خدمت تجویز و از نام وی بنا بر حصول منظوری جناب صدرالمہام اطلاع کردہ شود انتباہ صدور بخشید میر معزی الیہ از دست مرض و طبع خویش مجبور و ملازمان سرکار را در سستی تعلیم ریاضی منظور چون حکم حاکم حقیقی و مجازی ہمچنین ست و محکومان بیچارہ را سر نہادن بر خط فرمان سرشت جبین ناچار تقدیر عزیز علیم را رضا دہان و فرمان داور قہر را تسلیم کنان بصد افسوس گذارش دادہ می آید کہ در راہی بندہ رای جو کل کشور منجملہ طلبہ جماعت چہارم بیکارہ و کاہلی نہ ہا سزاوار اند و از جماعت پنجم محمد حسن مستحسن رع تا دوست کرا خواہد و میلش بکہ باشد و ماموری این طلبہ بالفعل منحصر مانہ واقع شود آیندہ در بارہ استقلال شان بعد تجربہ راہ و روش ازین طرف سفارش رود و در ماموری میر معزی الیہ ہم چشم آن داریم کہ سفارشی در سرکار بتقاضای دست گیریہای مربیانہ از عین عنایت و پرورش رود۔

## مراسلہ (۱۶۹)

دیروز میر عبد العزیز صاحب مدرس ریاضی عریضه بصد عجز و انکسار در استفسار وجه موقوفی خویش پیش کردند و در گزرانیدن آن اصراری بیش از بیش ناچار بنور دیدا گزرانیده می آید مقصود معزی الیه بر نگسستن سلسلهٔ تعلق و بازیافتن وظیفه همدرین سررشته یا بعلاقه دیگر است و روائی این مقصود موقوف مرحمت سرکار عالی و عنایت آن غریب پرور آرے بزرگان دست گرفته راهر چند از نظر افتاده باشد بر زمین نینداز ند و بهر عنوان که توانند چاره کارش سازند و بحالش پردازند۔

## مراسله (۱۷۰)

نوعی که بعنایت حضرت معتمد چپراسیان قدیم این مدرسه با چپراسیان جدید تبدل یافتند کهن چپراس هاے آنان هم که حمائل دوش فرسودگی ست تبدیلی میخواهد لاجرم دوتا چپراس همراه مراسله ہذا فرستاده گزارش داده می آید که کرشمه عنایتی که در خصوص چپراسیان مبذول شد درباره این چپراس ها نیز مرعی باشد یعنی تلمیع چپراس و تبدیل سقرلات آنها خوشتر از انچه پیشتر بوده بجلوه ظهور آید زیاده چه بالتماس گراید۔

## مراسله (۱۷۱)

از روزیکه مدرسه کلان فارسی و مدرسه کلان عربی بلده را جماعت بندی شده اساتذه هردو مدرسه معاونت یکدیگر میکنند و این معاونت بحکم حضرت معتمد

تعلیمات بوده است و هر چند هر دو مدرسه اسماً و رسماً مغایر هم اند اما بحکم این معاونت گویا مغایرت نمانده و از ینجاست که صدر عربی من ابتدای جماعت بندی تا بلغات احکام خود را در باب تدریس عربی بلکه فارسی و ریاضی هم بر همگی مدرسان مدرسه کلان فارسی استقلالاً نافذ میکنند و صدر مدرس فارسی دیده و دانسته از ان چشم پوشی میکند و خود هم گاہے نظر بمعاونت مسطوره که مقتضی اتحاد است در خصوص تعلیم فارسی و ریاضی که مخصوص باوست مدرسان مدرسه عربی را ارادت طریقی میکنند چه ظاهر است که معاون ما دام المعاونة بحکم قضیه لا دوام ذاتی تابع رضای مستعین خود است چنانچه در نیو لارڈ این پیرایه بران قرار گرفته که طریقه نمبر دهی که در مدارس انگریزی رایج است و عبرت و غیرت طلبه را خوشتر از ان طریقه نیست در مدرسه فارسی نیز رواج یابد بنا بر علیه بتاکیدات زبانی در ترویج آن طریقه کوشش و سپس اشتهاری درین باره که نقلش ملفوف هذا است نگارش نموده اولاً بحضرت معتمد تعلیمات و ثانیاً باساتذه فارسی وانمود کافه این حضرات رضا به رای بنده دادند و اشتهار را پسندیدند و آنگاه ذیل آن کاغذ را بدستخطهای خویش طراز بستند بعد دستخط مدرسان فارسی ضرورافتاد که قطعه اشتهار اطلاعاً بخدمت بعضی مدرسان عربی که معاونان فارسی هستند فرستاده آید تا فرمان حضرت معتمد را که در خصوص نمبر دهی زبانی مددگار اول این مدرسه بر مدرسان عربی حسب استدعای بنده اجرا یافته اعلان داده آید پس آنرا

پیش مولوی محمد حنیف صاحب فرستاده آمد ایشان بعد دستخط خود کاغذ را مسترد ساختند آنگاه به تاج الدین صاحب ترسیل یافت ایشان بلا دستخط آنرا رد ساختند وگفتند که بتوسط صدر ما باید فرستاد چون قطعه اشتهار بدست بنده رسید دیدم که دستخط مولوی محمد حنیف صاحب هم چون دستخط تاج الدین صاحب از صفحه ثبت ناپدید و بجای نام رخنه از روی کاغذ پدیدار ست هرگاه از حاضرین مجلس منشاء این رخنه گری استفسار رفت آشکار شد که صدر عربی مددگاران خود را از کردن دستخط مانع و دستخط مولوی محمد حنیف صاحب را جبراً و قهراً ماحی شده اند و بایشان گفته که بحکم که ارتکاب این امر نموده اید عجب نادان کسی بوده اید نام شما در فهرست مددگاران فارسی نوشتنی ست اینقدر ندانستید که در نمودن دستخط کسر شان مدرسان عربی ورشد مدرسه فارسی است ونیز افاده کرده اند که نمبر دهی طلبه شیوه احمقان ست نه شیمه عاقلان وشنیدم که در شان حقیر اندران تقریر حرف هاى ناشایان گفته اند ندانم این گفتگو بتقاضای روزگار بوده است یا اقتضای روزه القصه همان دم اشتهار را بموجب استدعای هردو مددگار عربی پیش صدر ایشان فرستادم که مددگاران خود را برای نمودن دستخط بران امر فرمایند جواب آمد که لفظ معاونان را تغییر دهند بنده بشنیدن این جواب حیران گشتم که در لفظ معاونان آیا چه سقم و درین مقام بهتر ازین لفظ کدام است ونمیدانم که در نمودن دستخط شکست مدرسان عربی

از چه رو دست و رونق مدرسه فارسی نزد صدر عربی از چه ناروا است و طریقه نمبردهی
که پسندیده دانایان فرنگ است شیوه نادانان بی فرهنگ چون تواند بود و
اشتهاریکه متعلق بنظم و نسق مدرسه فارسی باشد دستخط آنرا بمیانجی گری صدر عربی
تعلق از کجا اگر این میانجی گری شرط است پس اثبات دستخط های مدرسان فارسی
بر اشتهار علاقه عربی باید درخواست تحریری رخصت ها بلا وساطت صدر فارسی
چرا و هر روزه فرمانده هی های صدر عربی به مدرسان فارسی در خصوص شراکت طلبه
نو شریک به جماعت های فارسی و ریاضی بی اطلاع صدر آن علاقه با وجود منع
مکرر حضرت معتمد از روی کدام ضابطه روا و در آنچه بر عود نه پسندی الخ صیغه نهی را
با مرفرود آوردن چگونه سزاوار بجا درین محل گمان بعضے اعزه چنان ست که منشار
این مفسده ها وجود دو صدر در یک دبستان است بنده عرض میدهم که اگر در واقع
همین حال بودے این مسئله را جواب محال بودے و پر بدیهی ست که هرگاه بحکم
سرکار عالی مدرسه دو آمد و وحدت ظرف برطرف شد لا محاله شائبه یکجام و دو
هوا و یک نیام و دو تیغ چون استحاله اجتماع نقیضین از میان برخاست چنانچه مدرسه
عالی انگریزی را که مستر راس سرکرده آنند حال بر همین منوال است توقع که حکام
بالادست بحکم عدل و یاوری فصل عن طریق فصل الخطاب بجواب این مقدمه از عین عنایت
خواهند پرداخت و هر کرا از صدرین مصدر تعدی بینند هر آئینه بفرمان قهرمان انصاف
مانع تغلب شده قانع بحق خویش خواهند ساخت تمنای این مراسله مستغنیانه

به پیشگاه داوریا و ربریات جناب صدالمهام متفرقات دام اقباله گزراینده آمد زیاده
همای همایون دادگری پیوسته برسر سایه گستری باد -

## مراسله (۱۷۲)

مولوی سید عبدالحی صاحب را ستم چرخ جهانسوز حادثه جانسوزی روداده یعنی
از سوختن وافتادن خانه رفتن تا وطن حسب الطلب حکام وقت لازم افتاده ازانجا
که دعوی ایشان را احتیاج بدلیلی نیست چنانکه گفته اند ع خانهٔ آتش زده
محتاج چراغی نبود استدعا آنکه رنج جگر تاب مولوی صاحب موصوف را بآب
عنایت چاره گری نموده آید و چارده روزه رخصت اتفاقی ملتمسه ایشان را منظوری
فرموده آید انصرام کار مولوی صاحب مشار الیه ساعتی به مولوی محمد خواجه صاحب
وساعتی به مولوی سراج الدین صاحب وساعتی به مولوی محمد رفیع الحسن صاحب
وساعتی به سید تاج الدین صاحب تلمیذ جماعت پنجم تقسیم و تفویض یافته تخته جات
مع درخواست رخصت ملفوف زیاده چه التماس رود -

## مراسله (۱۷۳)

مراسله دفتر عالی در استفسار وجه نفرستادن پرچه های رخصت همسلک تخته
حاضری اساتذه بابت ماه گزشته دیده افروز بصیرت گردید و بهره اندوز
عنایت گردانید وجه عدم انسلاک پرچه ها آنکه بعضی اساتذه رخصت بنام خودها
درکتاب حاضری می نویسانند و باآنکه دستور امیدانند دستوری نامه بروقت

نمی رسانند چنانچه عند الترسیل تخته حاضری ماه گزشته تنگی پرچه ها فراهم نبود
تخته را بی پرچه فرستاده آمد تا این معنی موجب بازپرس از دفتر تعلیمات و مایه
تعلیم و تلقین این حضرات گردد امید که آینده بلحاظ این بازخواست دستوری بی
پرچه نخواهند و چون پرچه دستوری دل نامه نگار را در شکنجه انتظار نگاه نهفته گانه
قطعات اصل درخواست رخصت نبورد نهاده میگذرد -

## مراسله (۱۷۴)

مراسله دفتر عالی مشعر بر ترسیل دو تا چپراس مع حمایل به وصول رسید چپراس
با حمایل سقلاطی مال این مدرسه بعد کمال آراستگی از تلمیع و ترمیم پیرایه بند دوش
وصول گردید -

## مراسله (۱۷۵)

مولوی سید عبد الحی صاحب بخاری که درین ولا بعطای چهارده روزه رخصت
اتفاقی رهگرای وطن از سانحه سوختن خانه وغیره گردیده بودند هر چند اندرون
انقضای مدت یعنی روز سیزدهم از رخصت خود را حاضر مدرسه نمودند اما دیگر باره
اندیشه ان را گردش طالع ناساز در پرده آب گردش روی نموده یعنی تپ جانگداز
از عرض راه عارض حال و بدین عارضه بدر سیمای ایشان هلال گشته تا بپایه بیماری
گری کاهش حوال رخصت دو هفته دیگر را حسب صداقت نامه دیگر محمد وزیر صاحب
خواستگار و پذیرائی این رخصت را از جان بخششی های عنایت سه کار رسائی امید

اند عرضداشت مشارالیه مع اصل صداقت نامه و دو تا تخته رخصت ملفوف ـ

## مراسله (۱۷۶)

مولوی سید عبدالحی صاحب بخاری که بعارضه تپ وغیره بیمار و تار بستر ناتوانی شده حسب صداقت نامه حکیم محمد وزیر صاحب دستوری دو هفته را درخواسته بودند دیگر باره باستیلای مرض و دستبرد ضعف از پا در آمده و بجا افتاده حسب رای طبیب نامبرده یک هفته رخصت بیماری را التماس ورده اند عریضه مشارالیه مع یک قطعه اصل صداقتنامه و دو تا تخته رخصت همنوردنهاده میگذرد ـ

## مراسله (۱۷۷)

تخته ماهانه و حاضری اساتذه وغیره این مدرسه بابت آذرماه الٰهی ۱۲۸۶ فصلی مع نوزده قطعه اصل رقعات متضمن رخصت اتفاقی این حضرات درجوف هذا سمت ترسیل مییابد و ازانجا که طلبه مدرسه به تهیهٔ امتحان سالانه مشغوف و در عوض درس بخواندن آموخته مصروف اند لهذا تخته ترقی تعلیم مرتب و مرسل نشده زیاده چه گزارش شود ـ

## مراسله (۱۷۸)

مراسله دفتر عالی بجواب مراسله این صدر مدرس نشانمند ۱۴ واقع ۱۱ شهر رمضان سنه روان در تظلم از دست صدر عربی بواسطه منع و محو ایشان

دستخط بعضی مددگاران خود را که درس فارسی میدادند از کاغذ اشتہار مدرسہ
فارسی بابت نمبر دہی طلبہ فقط محتوی باین استفسار که بعد اضافہ سی روپیہ
حالی برپا ہوا این صدر مدرس ہمہ مدرسہ زیر نگرانی صدر عربی گزاشتہ آید
واین صدر مدرس درین بارہ جوابی کہ دارد بذریعہ تحریر برای ملاحظہ جناب
صدر المہام سرکار عالی پیش نماید عزاصدار یافت از خلاصہ مضمون مراسلہ
چنان مستفاد میشود کہ پیوستہ مصدر قضیہ ہای نامرضیہ این صدر مدرس
بودہ و بمکافات آن مدرسہ فارسی تحت نگرانی صدر عربی نمودہ میشود و حقیقت
این امر قطع نظر ازانکہ برتمامی اہل مدرسہ اظہر من الشمس ست بر نظر مبارک
خدام جناب صدر المہام و معتمد صاحب آن جناب ہم ابین من الامس ست پس
امریکہ منجملہ بدیہیات باشد محتاج نظر نیست معہذا امتثالاً للامر از گزارش جواب
مفر نیست بناءً علیہ پس از دریوزہ ہمت از ارواح طیبہ حضرات پنجتن علیہ السلام
پاسخی متضمن پنج تقریر بکمال ادب و اجمال کلام گزاردہ می آید مطابق این قول
صائب ؎ اہل ہمت را مکرر در دسر دادن خطاست ❊ آرزوی ہر دو عالم
را از و یکجا طلب ❊ وقوع نزاع فیمابین عمر و وزید بواسطہ انتزاع حقوق میباشد
لہٰذا مداخلت اجنبی در علاقہ فارسی احیاناً مورث خلافی بودہ است و بنا بر
ثبوت این دعوی نالش بندہ و جواب آنرا کہ مدعی علیہ یعنی صدر عربی ہنوز
نداده اند دید نی ست و پس از احقاق حق و ابطال باطل داد سے دادنی یعنی

با قتضای معنی عدل که ظالم را با مظلوم برابر ساختن است اگر بنده ظالم است
یا مظلوم در هر دو تقدیر او راهمسری با طرف مقابل بفرمان قهرمان عادل
بخشیدنی و منجمله دو تا عهده دار مساوی العهده یکی را محکوم دیگری گردانیدن
بلا سابقه جرمی که از او رفته باشد در صورت وفاق هم متصور نمی شود فکیف که
جدال و نفاق فیما بین متحقق باشد و چون رای صدر عربی از روی مقدمه اشتهار
بابت نمبر دهی طلبه و دیگر باب امور انتظامی مدرسه روشن است پس تعذر اتفاق
این بیرپا بار ای ایشان همچنان مبین ست و بقول بعضی اعزه اگر تجویز این محکومی
بحکم ریاست اسلام و تسلیم بزرگی زبان عربی است می سزد که مدرسه کلان انگریزی
و سایر مدرسه های ملکی زیر حکومت صدر عربی رود تا غیرت همچشمی که از کفر ابلیس
مشهورتر است صدر فارسی را مانع قبول نگرانی نشود و نگرانی را بودن مدارس
در یک خانه شرط نیست چنانچه برانش سکول که شعبه کالج است داخل دار العلوم
و از نگرانی این مدرسه خارج است ( ۲ ) مدرسه منصبداران که فرع مدرسه
کلان فارسی بوده بقدر دانی سرکار اصل قرار یافته و بحول الله اکبر مدرس
آنجا که مددگار بنده بودند در یک سال صدر مستقل شدند هرگاه فرع بیکبار اصل
پذیرد و مددگار بمرتبه صدر بر آید امید چنان ست که اصل نیز از حالت اصلی قدم
ترقی بر گیرد و صدر را همچنان قدر بیفزاید و پر ظاهر ست که رعیت اینجا رغبت بنوشت
و خواند فارسی از برای آنکه زبان دفتری ست و رسیدن بلبنان منحصر دران ست

بیشتر نزاند و فرا گرفتن عربی یا برای طلب آخرت باشد یا مطالب آخر بهر صورت امریست مخصوص بخلاف فارسی که اعم است از ان العام والخاص ضدان وهما ابداً لا یجتمعان درین چندگاه که خواندن عربی و فارسی باهم لازم و ملزوم شده شماره طلبه که شش صد و هفت صد می بوده به ربع آن تعداد رسیده خدا داند آینده نوبت بکجا رسد گزارش بنا که نزد قائل قابل لحاظ مناسب است اگر بسمع قبول ملازمان سرکار رسید کارپردازان سرکار دریکی ساختن دو تا مدرسه علیحده صاحب اختیار اند اما خدمت صدارت چندین ساله این دیرینه نمکخوار در سه تا مدرسه فارسی و ریاضی و منصبداران از خاطر عاطر این کارگزاران مرواد (۳) ملازمت سرکار رفته درباره هر ملازم مستلزم ترقی عهده و اعتبار است و عزت هر عهده دار بخشیده سرکار و پاس آن عزت در خصوص نمکخواری که عرق ریزی خدمت [illegible] باشد سزاوار است و هر ملازمی که قدیم الخدمة باشد [illegible] ماهوار ثمره کارگزاری و حق قدامت باشد (۴) چون ماموری این هیچمدان بصدارت مدارس ثلثه مذکوره پدیدار است و ماهواره صدر مدرسان [illegible] انگریزی درین سرکار آشکار است این صدر مدرس فارسی با [illegible] که در فن خود دارد چه گناه کرده که [illegible] امیدواری بسی روپیه ترقی تنخواه و آنگاه بشرط تنزل عهده سزاوار است همانا بنده مترصد لحاظ این التماس از پیشگاه معدلت

اساس خداوند نعمتها یعنی حضرت نواب صدر المهام بهادر و حضرت نواب مدار المهام بهادر سرکار عالی دام اقبالهما میباشد ( ۵ ) نظر بمراتب معروضه اگر اینجانب چنین را مستحق ترقی تصور فرموده لااقل ماهوار این بیقدر را بقدر ماهوار صدر مدرس فارسی سابق که دو صد روپیه می یافت اضافه نموده شود از پرورده پروری سرکار دور نیست اما این نمکخوار مقارن ترقی تنخواه افزایش عهده را نیز طالب گشته چه با نهایت از رهگذر مداخلت بیگانه و ضعف قدرت خویش مدرسه خود را چندی بستی چنانکه میبایست نتوانست کرد وقتی که مدرسه از دست بنده بکلی مسترد گردد بیاس ظاهر است که بد نظمی بیک حد گردد و اگر چندی آینده کار باختیار او گذاشته آید هر آئینه حق نمک خواری را بتقدیم رسانیده خدمت نمایانی در نظر خدایگانی مجرا گردانیده باشد ظلال دولت و معدلت لایزال باد۔

## مراسله (۱۷۹)

حسب الحکم مراسله دفتر عالی واقع ۵ ماه گذشته مولوی حافظ رفیع الحسن صاحب ازین مدرسه و مولوی محمد حنیف صاحب از مدرسه کلان عربی برای امتحان سالانه مدارس ثلثه بلده باهم رفته بودند و تخته جات امتحان قرآن شریف و کتب فارسیه را برخی مولوی محمد حنیف صاحب و بعضی مولوی حافظ رفیع الحسن صاحب بقلم خودها رقم نمودند وقتی که هر دو ممتحن از امتحان هر سه مدرسه فارغ شدند نخستین ممتحن علاقه عربی در تبیض تخته ها پیشدستی کردند و پس از ان

ممتحن علاقه فارسی آن تخته ها را از نزد شریک ستوده باز ستده خود هم متوجه تحریر گشتند در آن هنگام صدر عربی با صرار تمام خواهان دستخط ممتحن علاقه فارسی بر تخته جات ممتحن علاقه عربی شدند چون در آنجا تخصیصاً بشان یکی از مدرسان که شنیده ام بصدر عربی خویشاوندی دارند کلماتے مدحیه مثل نهایت جانفشانی وغیره دیده شده درباره دیگران بالعکس ممتحن علاقه فارسی نظر باینکه تتبع در مثل این امور بکار نباید و تقلید محض اعتبار را نشاید از کردن دستخط اعتذار کردند صدر عربی گفتند یا دستخط برین تخته ها کنید یا مسودات آنرا که از برای نقل برده اید باز پس فرستید هرگاه عذر ممتحن علاقه فارسی که بے عذر بوده مسموع نگشت و اصرار طرف ثانی در استرداد تخته ها از حد گذشت ناچار ممتحن مشار الیه بصوابدید بنده خواستند که عبارتی بدین مضمون (نظر بشراکت خود با مولوی محمد حنیف صاحب در امتحان برین تخته جات دستخط کردم و تخته جات مرتبه خود را بذریعه مدرسه کلان فارسی خواهم گزرانید) بر تخته جات علاقه عربی نگاشته دستخط خود را در ذیل آن ثبت کنند صدر عربی آن عبارت را دیده و منافی مقصود خویش دانسته نگاشتنش مسلم نداشتند و چپراسیان خود را بر ممتحن علاقه فارسی گماشتند که مسودات تخته جات مزبوره از ایشان بزور بستانند هنگامی که این هنگامه بمدرسه برپا شد وقت نماز ظهر بود لهذا ممتحن مدرسه فارسی از اندرون حجره خود برائے تهیه نماز پائین رفته و حجره ایشان خالی مانده بود چپراسیان

مدرسه عربی بلا استجازه توی حجره سرزده رفتند و تخته جات را از بر صندوق ایشان
زدو برد کرده تا پای پله حجره رسیده بودند که اتفاقاً من بنده از نشیمن خویش
برآمده این واقعه را بچشمان خود دیدم و آن چپراسی را که تخته ها بر دست گرفته
از جلو بنده میگذشت نزد خود طلبیده پرسیدم که در علاقه فارسی اندرون حجره
خالی بچه رهگذر رفتی و کاغذها دزدانه بحکم که گرفتی او جواب داد که حکم صدر عربی
اینچنین بوده و آنگاه بدادن تخته جات اشارت کردم و او آنرا بمن حوالت کرد
همین که این حال بصدر عربی حالی شد در حال متغیر شده چپراسی را ناسزا گفتند
و قدغن کردند که تخته جات از بنده بستاند و باوشان برساند بنده در آن ساعت عیش
تعطیل بود در حجره خود دراز افراز کرده لختی دراز کشیده بودم که چپراسی بر در بستم
آواز داد گفتمش چه میگوئی گفت مولوی صاحب بر من خشمگین اند و تخته جات را می طلبند
گفتم برو بمولوی صاحب از من بگو که تخته جات مال مشترک هردو مدرسه است
چون ممتحن علاقه عربی را فراغت ازان دست داده و ما را حاجت باقی است تا اجرای
کار نمیتوانم واپس داد چپراسی این جواب را شنیده رفت و دیگر باره باز آمد
و فریاد برآورد آن دم از غوغای او بهم برآمده بچپراسی مدرسه خود گفتم که این را
بگذار تا به نشیمن من بیاید این ست ماجرا از ابتدا الی انتها اکنون اگر ترسیدن
بجا نباشد رو پرسیدن بیجا بصدر عربی از جانب بنده میتوان پرسید که پیش
ازانکه هردو مدرسه یکی گردد و خطبه صدارت بنام نامی خوانده شود این همه تحکم و تعدی

از کجا کہ روا باشد سبحان اللہ معاملہ مسلمانان این روزگار در نہان و آشکار اگر این ست
ہر آئینہ بر اقوامی کہ مخالف ملت ما ہستند ہزار آفرین ست المختصر در از نفسی این
این گزارش روز رار و بکو تھی آوردہ بود ناچار گزرانیدنش بفرد ا بازہ داشتہ آمد
امید کہ فرداشت سال ہر زہ نالی نشوم۔

## مراسلہ (۱۸۰)

حسب الحکم مراسلہ دفتر عالی محمد اکرام اللہ خان را امتحان در کتب فارسیہ ترجمہ
کردہ شد با آنکہ این امتحان امتحان تحریری و مجال فرصت تنگ بود از نامہ
ایشان در فراخ روی تقصیری روی نمود ایشان نوجوانی روشن طبع صاحب
سلیقہ ہستند و بسبب درست دادن امتحان چون نام خویش در خور اکرام اند
نقل دو تا تختہ سوالات مع تختہ جوابات جہت ملاحظہ ملفوف زیادہ چہ گزارش رود۔

## مراسلہ (۱۸۱)

تختہ ماہانہ و حاضری اساتذہ و غیرہ این مدرسہ بابت بہمن ماہ الٰہی ۱۲۸۵ فصلی
مع سہ تا قطعہ اصل رقعات متضمن رخصت اتفاقی این حضرات در جوف ہذہ سمت
ترسیل مییابد فرستادن این تختہ جات بتعطیل عشرہ محترمہ مر سال و ارسال
تختہ ترقی تعلیم بواسطہ امتحانات سالانہ در حیز تعویق ماندہ الکنون کہ امتحانات تذکرہ
بانجام و درس ہاے روزمرہ بآغاز رسیدہ تختہ ترقی ہم از این پس بہ پیشگاہ
ملاحظہ خواہد گذشت۔

## مراسله (۱۸۲)

مراسله دفتر صدر بانسلاک تخته هدایت تعلیم قدیم بنا بر ترمیم جدید هدایت صدور بخشید حسب الامر مجدداً در کتب فارسیه کم و بیش و پس و پیش نموده تخته منسلکه را حضور والا باز پس گزرانیده می آید ترتیب تعلیم هر جماعتی با یراد نثری و نظمی و قاعده مناسب آن درجه قرار داده آمد بر نمطی که هیچ درجه ازین مراتب ثلاثه بی بهره نماند بنظر التفات درین ترتیب ملاحظه فرمودنی است و در فنون ریاضی و دستور العمل های سرکاری که وابسته برای افادت پیرای حضرت معتمد است نگاهی دوباره نمودنی تخته بنده امید که مطبوع خاطر بر آید و بقالب طبع زود در آید تا صفحه خاطر اهل مدرسه در شکنجه انتظار دیر نفرساید۔

## مراسله (۱۸۳)

عرضداست طلبه جماعت هشتم فریق اول مورخه دهم ماه روان درباره دوباره دادن امتحان فقه و مقبول حضرت معتمد شدن و بدین واسطه انعام مکرر چشم داشتن بحضور والا گزرانیده گزارش داده می آید که چون طلبه مذکور در کتاب مالابد پیش حضرت معتمد امتحان پسندیده داده اند لابد است که بپرورش سرکار عالی از انعام دوباره بهره ور شوند تا این قدردانی موجب سرگرمی ایشان و دلگرمی دیگران بدانش آموزی گردد این طلبه علم فقه را از مولوی سید عبدالحی صاحب بخاری فرا گرفته اند مقبولی امتحان متعلمان دلیل درستی تعلیم معلم شان است آری گوهر لعل از

صلب عنایت... نفقہ ازینجا ... زیادہ چہ التماس بود -

## مراسلہ (۱۸۴)

مراسلہ دفتر عالی واقع چہارم شہر روان درتقرر مولوی محمد عبد الحق صاحب
درین مدرسہ بمواجب چہل روپیہ حالی بعہدہ مدرسی اول ریاضی وقرار داد
چہل وپنج روپیہ حالی ماہوار مولوی رفیع الحسن صاحب باضافہ دو روپیہ بمنت آنکہ
... برابر... سابق سوابق عنایت وموہبت سرکار عالی را بیاد مستحقان
نمک خوار درداد مولوی محمد عبد الحق صاحب مصحوب مراسلہ صدر در تاریخ صدور
آن باین مدرسہ رسیدند وحسب الامر حضرت علی المقام صدر المہام سرکار عالی
بعہدہ مددگاری اول ریاضی مامور گردیدند ومولوی محمد رفیع الحسن صاحب
نیز اضافہ ماہوار را مقدمہ رفعت مقدار خویش دانستند ودیدند الٰہی سایہ
افضال سرکاری لایزال باد -

## مراسلہ (۱۸۵)

یک قطعہ عرضداشت مولوی محمد رفیع الحسن صاحب متضمن استرخاص دو ماہ
رخصت خاص تا ... تا تخت ... ہمنوردنہا گزرانیدہ بگذارشش رسانیدہ می آید
چون مولوی صاحب مشار الیہ مستحق عنایت سرکار وبوجہ ... مستحق ...
دستوری الی الیوم احق از دیگر ملازمین نمک ... اند ... صدکہ حکمنامہ عطاے
رخصت ... حشم میدالشان را آئینہ دار ... وطن گرد ساعات تدریس مولوی

صاحب معز ... تجویز چنان ست که بمنصرمی سید علی صاحب تلمیذ جماعت
... انجام دہی کردہ آید زیادہ چہ بالتماس گراید -

## مراسلہ (۱۸۶)

نقشہ ترقی تعلیم و نقشہ ماہانہ و حاضری اساتذہ وغیرہ معہ ہفت قطعہ اصل رقعات
متضمن رخصت اتفاقی این حضرات مع فرد مطلوبہ ضروری درجوف ہذا
گذرانیدہ می آید درنگی کہ در روانگی نقشہ ترقی تعلیم رونمودہ علت آن علالت
مزاج مرتب این نقشہ کہ مددگار اول فارسی ہستند بودہ است ناچار پس از انتظارہا
بدست مددگار اول ریاضی نویسانیدہ آمد در نوردِ این نقشہ بابت موقوفی درس
طبری کیفیتی کہ سمت گزارش یافتہ بگوشہ چشم التفات ملحوظ و بعین عنایت منظور باد
و نیز اشیای مطلوبہ کہ ضروری ست اجرایش بزودی شرف منظوری بنیاد -

## مراسلہ (۱۸۷)

عرضداشت محمد نظام علیخان منصرم مدرس ریاضی متضمن درخواست پانزدہ روزہ
رخصت بیماری ہیضہ بانسلاک صداقت نامہ طبیب با دو تا نقشہ رخصت ممنورد ہذا
گزرانیدہ بگزارش رسانیدہ می آید کہ چندی رنجوری مشارالیہ متصل بماموری سی
اما نظر بہ ناسازی مزاج ایام متمام مجبوری ست مولوی عبد الحق صاحب مددگار
اول ریاضی را رای چنان ست و نیز رای این ہیرپا متفق آن ست کہ تا صحت
نظام علیخان بتدارک بی نظامی کار ریاضی اگر منصرمی دیگر از مدرسہ تعلیم المعلمین

ب وقت متعلمین این مدرسه خواهند افتاد همانا که آمدن چنین منصرمی یا دارد و رسیدن تا سرکار بداد طلبه بیچاره خواهد داد زیاده چه گزارش دهد -

مراسله (۱۸۸)

دیروز هنگام فرو د آفتاب آوازه دلخراشش بمدرسه در افتاد که نظام علیخان را روز هستی فروشد بنابر دریافت این واگو یه چپراسی بمدرسه محبوبیه فرستاده آمد او خبر آورد که نظام علیخان روز دوشنبه سیزدهم این ماه ساعت پنج این سپنجی سرای را پدرود کردند سبحان الله دیروز مقدمه رخصت بیماری شان عنوان گزارش یافته و امروز سانحه رخصت دایمی شان بعرصه اعلان شتافته ۵

بیک لحظه بیک ساعت بیک دم  دگرگون میشود احوال عالم

آمدن آن مرحوم بدار العلوم همان بود و رفتن بدار البقا همان در گزشتن چنین مرد لئیق در غریبی و بیکسی از دار فانی و آنگاه باین زودی و موسم جوانی چه قدر ماتم دارد اللهم اغفرله وارحمه چون خداوند حقیقی بر حال بنده که در عالم غربت جان دهد نگاه رحمت میفرماید خداوندان مجازی نیز که برگزیدگان بارگاه ربوبیت اند اگر این معنی را مد نظر دارند دور نمی نماید -

مراسله (۱۸۹)

سپاس بخشنده منعام که تخته تجویز انعام بجارو ی امتحان سالانه طلبه حسب الامر فیض بهر مرتب و بهمنور د نذر ا مرسل است تخته مزبور منظور نظر اصلاح حضرت

معتمد باد و بدولت محو و اثبات موصوف برات روائیش دست دماد هر چند این تخته چند گاه پیشتر ازین قلمی شده بود اما بگمان آنکه جلسه دور است دیری در گزرانیدنش روی نمود بو که پوزشش فرستنده را در پزیرند و بر آنچه فرستاده بعنایت بزرگانه خرده نگیرند۔

## مراسله (۱۹۰)

دو تا قطعه مراسله بنده نشانمند ۱۶ و ۱۷ واقع ۱۵ ماه روان یکی در التماس رخصت بیماری نظام علیخان و دیگر در اطلاع رحلت آن مرحوم ازین جهان بدفتر صدر روان شده و در مراسله اول نظر به بی نظامی تعلیم ریاضی استدعای منصرم نظام علیخان در ایام رخصت بیماری شان رفته بود ناگاه بفرمان قضا آن مرحوم را رخصت دایمی ازین جهان گزران روی نمود تجویز منصرم در حیات مرحوم موصوف اگر از مستحبات بود این زمان از جمله واجبات است چه تعلیم ریاضی همگی جماعات این مدرسه از یک مدرس انتظام پذیر نمیتواند شد کاغذات رخصت بیماری نظام علیخان اگر هم بدفتر ماند مناسب می نماید لهذا واپس گزرانیده می آید۔

## مراسله (۱۹۱)

تخته جات ماهانه و حاضری اساتذه و ترقی تعلیم بابت امرداد ماه الٰہی ۱۲۸۶ فصلی مع شش قطعه اصل رقعات اساتذه متضمن رخصت اتفاقی همنورد هذا گزرانیده گزارش داده می آید که تعطیل عرس کوه شریف سنگ راه ترسیل این

تختہ جات گردید ازین رہگذر رسیدن آن کاغذات در دفتر صدر لختی بدیر کشیده
عذر دیر رسی بگوش پذیرائی برساد ۔

## مراسلہ (۱۹۲)

عرضداشت عبدالقادر فراش این مدرسہ متضمن دعوای دو روپیہ حالی باقی قرض او بر معصوم خان متعلم مدرسہ تعلیم المعلمین واستدعای دهانیدن آن از ملازمان سرکار بحضور دیگر امیدوار امید بعنایت و معدلت خدایگانی آنکہ باقی فراش متظلم مظلوم مع وجہ کاغذ عرضی مختوم از خان معصوم دهانیده ایشان را از زبان گلہ او و او را از زبان معاملہ خود وارهانیده آید ۔

## عریضہ (۴)

بموقف عرض سرکار عالی میرساند

جناب منصرم معتمد تعلیمات زاد عنایتہ بنده را دوبار در دیوان طلبید نقلاً عن بعض المعترضین ایراد گرفتند بر لفظ ترجمہ کہ اصطلاحاً بمعنی تفسیر حال در فقره اولین تختہ ملفوفہ واقع است و معترضین آنرا منحصر در معنی تفسیر اللسان دانستہ ندانستہ زبان طعنہ بکشودند و جزم نمودند بآنکہ این لفظ تراشیده من دلخراشیده است التماس کردم خود ندانستن و داننده را نادان خواندن یعنی چہ هیهات صدور چنین خطاے فاحش از قلم امروز من لا یعلم را ساتذه هند و عجم در فارسی مسلم دارند گفتند ادعای شما چون دعای قلب ساهی ست گفتم استشهاد دعوی مذکور از محققین

عهد وزارت نواب [illegible] الملک بهادر دام دولته بکنند و استثناء لفظ مسطور و جاوه
این شاهد مستور [illegible] ات وسفا این طلبند و تا حق از ناحق نقاب امتیاز بگشاید لحتی صبر
و تحقیق میباید ع که شب آبستن ست آیا چه زاید بالآخر لفظ تتنازع فیه را لباس
[illegible] پوشانیده و نام بنده پوشیده از مولانا آقا سید علی صاحب طوبی
و منشی محمد حبیب الله صاحب ذکا استشهاد کردند مولانای موصوف در جواب
نام کتابی نگاشتند و حبیبای ذکا تذکره خزانهٔ عامره که از نقد رایج این لفظ
پرست ارسال داشتند حضرات معترضین بعد تنبه بر غلط خویش چون از قبول
صحت لفظ چاره ندیدند خدشهٔ دیگر اندیشیدند که بفرض صحت این لفظ ایرادش
در تختهٔ امتحان جائز نبود لانه غریب جداً گوییم ادعای غرابت لفظی که زبانزد
کلک فصحا باشد ناشی از قلت تتبع است والا احدی از اساتذه مدرسهٔ سرکار عالی
بمعنی آن درنمانده و تلامذه در تحریر جوابش بر نمط صواب قلم رانده اند و نیز
وقتی که ممتحن لفظی را افادةً درج تختهٔ امتحان نموده باشد محل گرفت و گیر
نمیشود در مقام امتحان برای دریافت پایهٔ علم و فهم طلبه چیزها می پرسند
و معهذا این اعتراض تنها بر بنده نیست بلکه بر مولوی آزاد نیز هست که در تذکرهٔ
خود بجهت افادهٔ طلبهٔ فارسی تصنیف کرده اند ترجمه را بمعنی وقایع جا بجا آورده اند
جوابش از مصنفات مولانای ممدوح باید پرسید و هم پایهٔ دانش معترضین
با رتبهٔ مولانا باید سنجید و من بعد در فکر جواب باید شد اکنون اصل استشهاد را

در نوردا این عریضه ملفوف داشته ومقدمه معترضین بعدل شامل سرکار
واگزاشته معروض میدارم که چون در قانون مدارس ترقی واعتبار وتنزل واحتقار
مرادف هم اند ناچار به تشبث ذیل رحمت سرکار از معصیت مدرسی مستعفی شده
امیدوار تبدل بخدمتی دیگرم نقل ملفوف درخواست سابق اگر بوسیله سترگ خدام
زادحشمته بنظر مبارک حضرت مدار المهام دام دولته بگذرد ع زهی کامیابی زهی شادکامی

رباعی

| | |
|---|---|
| واله که زدرد سر بسی برده تعب | در مجلس هجر سرم بکنج مکتب |
| معذور اگر ز کار تدریس اورا | دارند و دهند کار دیگر چه عجب |

سایه دولت ویاوری تا دور مهر خاوری پاینده باد -

## مراسله (۱۹۳)

عرضداشت مولوی محمد رفیع الحسن صاحب مدرس فارسی این مدرسه متضمن درخواست
دوباره سه ماهه رخصت علالت مع صداقت نامه طبیب وتختہ جات رخصت همنورد
نذاگزرانیده بگزارش رسانیده می آید که چون مولوی صاحب موصی الیه بعد رسیدن
بمنزل مقصود از دولت صحت بی نصیب وگویا در وطن غریب شده اند درچنین حالت
رخصت مکرر مرایشان را بخشیدن بار دیگر بر غریبی ایشان بخشائیدن است
عرضداست مولوی صاحب معزی الیه اندرون سرآمدن رخصت نخستین بمدرسه
رسیده وحسب ضابطه هیچ درنگی در ارسال عریضة الحال از ایشان واقع نگردیده

اطلاعاً گزارش رفت -

## مراسله (۱۹۴)

میر عبدالعزیز مدرس ریاضی سرکاری روشن دریاضی و فارسی وارد واین سیه بیچاره را گناهی غیر ازین نیست که نوعی بی التفاتی درنوکری بکرده سزای این کردار را بر طرفی روا نباشد و بجز جرمانه یا تبدیل بمدرسه دیگر جزای چنین گناه گار را سزا نباشد و ماموری فلانی تلمید سابق جماعت چهارم بجای مدرس ریاضی بموجب بیکی و امانت صدر مدرس و شوخ چشمی و جسارت طلبه مدرسه است چه طلبه خواهند گفت که متعلمی درعوض یادداشت سرشیهائیکه با صدر مدرس کرده برعهده معلمی رسید و مرتبه عزیز یافت این هر دو ملتمس بنده ملتمس لحاظ سرکار راست و بس

## عریضه (۵)

بموقف عرض سرکار عالی دام دولته میرسانیم

### رباعی لراقمه

| | |
|---|---|
| ای آنکه عنایت تو هر آن طلبیم | هم چاره مشکل زتو آسان طلبیم |
| خواهیم زلطف تو پزشکی که از و | بیمار اگر شویم درمان طلبیم |

ما نمکخواران سرکار نوعیکه از مایده پرورش دریوزه گر نعمائیم همچنان از شفاخانه نوازش سائل شربت روح پرور دوائیم اگرچه بجنس سعی والا مدعا سی دعاگویان

از منظر پذیرائی روی خواهد نمود جان بخشی ها علاوه نان بخشی ها خواهد بود اندیشه
هوس پیشه چون مهمان کریمان فضول ست و جان ارادت اندیشه چون نالهٔ درد
مندان مترصد قبول حکیم میرزا نصیر صاحب دست شان کوتاه از چاره در دست
از آنکه دواخانه در دست ندارند لاجرم از طبیبی دیگر که دستگاه علاج را داشته
باشد چاره نیست تا تلخ کامان دردی استقام از پیمانه تدبیرش کام بردارند
آلهی دم عیسوی همنفس عمر سرکار و جاه سلیمانی دربان این آستان دولتمدار باد۔

## مراسله (۱۹۵)

در حضرت فیضدرجت عالیجناب معلی القاب نواب عماد الدوله بهادر لازال عماد
دولته مشید بجواب مراسله دفتر معتمدی مدار المهام و نظامت تعلیمات ملک سرکار عالی
بانشان متفرق ۲۱۶ مورخه ۱۷ ماه حال متضمن استفسار رای خاکسار در خصوص
تسهیل القواعد مولفه مولوی محمد عبد الرزاق صاحب راسخ مدرس محبوب کالج
سکندرآباد عرض می شود که تسهیل القواعد قوانین مروجه دکن را ناسخ و منفش
بدلیل سبک این نسخه در علم خود راسخ اند آرے این قاعده را باسلوب مرغوب
جدیدی ریخته اند و قند پارسی در طب عربی را بجام خوشگوار انگریزی یکجا آمیخته
ولیکن چون ماخذ این رساله یعنی مناظر القواعد بنظر تصحیح صاحب زبانی نرسیده
و از ین ست که خدشاتی در عبارتش دیده می شود اگر احتیاطاً این قاعده بملاحظه
شاعر ماهر تبحر دریاکش میکده سخندانی جناب مرزا اسمعیل صاحب دردی اصفهانی

برسد و آنگاه بقالب طبع در آید هر آئینه همرنگ طلائی باشد که بعد گرفتن جرم از رجه بر آید بنده سر افگنده ام آنقدر فرصت نکردم که سراپای این رساله مبسوطه بگردم امید که ملازمان معذورم دارند و مجبورم انگارند از آنجا که در عرض رای ناقص خود مامور بوده ام بمقتضای المامور معذور و هم بمودای الدین النصیحه آنچه بخاطر فاترم آمد قلمی نموده ام ناتوان بین نیم که در مثل این مواقع خلاف واقع حرفی بزنم اگر روزگار بکردار خود حسود دم گیرد بارے در عالم اعتذار این شعر خواجه را از بنده بپذیرد ؎

غمناک نباید بود از طعن حسود ای دل | شاید که چو وابینی خیر تو درین باشد

واللہ الموفق والمعین

## مراسلہ (۱۹۶)

قطعہ لراقمہا

بدانش گرمجوشی ہا ندارم | غرور تیز ہوشیہا ندارم
دو لب دارم گواہ دعوی خویش | بدعوی جز خموشیہا ندارم
دکان ہا و من برچیدہ بادا | دماغ خود فروشی ہا ندارم

اگر حال مرا از من پرسند ہیچ میرز کمترنیم و اگر از دیگران مدرس مدرسہ تعلیم المعلمین ام اکتساب بندہ در فارسی ورای کتب متداولہ مبالغی کلام متاخرین از دواوین و سفاین و تذکرات ، و در عربی تا میبذی و شرح عقاید نسفی

ومختصرات - تربیت پذیری من ہیچمدان اولاً از سن شش سالگی تا دہ سالگی
ہمدرین بلدہ از جناب امجد جدّ مادری خودم کہ پرورش فرمای این بے سر و سامان
اند اعنی عمدة الاعاظم والاعیان امیدگاہ ہمگنان اعلیحضرت محمد انور اعظم علی
خان بہادر مدظلہ و ثانیاً در شہر مدراس از علمای ذوالالسنة و العلوم
حضرت قبلہ گاہی مرحوم نور اللہ مضجعہ و عم مکرم گزین محقق بی شبہ و قرین
جناب مولوی حاجی زین العابدین صاحب دامت برکاتہ مدرس کلان فارسی
مدرسہ دارالعلوم و نیز بعضی از تلامذہ حضرت قبلہ گاہی مرحوم و پس از
افتاب اوج شرف و فضیلت فلک البروج جامعیت علامہ زمان ممدوح
عالمیان جناب نواب مولوی محمد غلام غوث خان بہادر قدس سرہ -
مشق سخن ہم ازین بزرگان دارم و زیادہ برین چہ بنگارم عطر آنست کہ خود
ببوید نہ کہ عطار گوید - اگر اتفاق تعلم در مدرسہ افتادی ہر آئینہ سند و
صداقت نامہ دست دادی ناچار نقل چارتا قطعہ اسناد کارگذاری مدارس
بعد نمودن اصلش بلاحظہ مسلک مراسلہ نہ است کہ مالا یدرک کلہ لا ترک کلہ -

## مراسلہ (۱۹۷)

تبدل بندہ از انجی نیرنگ کالج بہ نارمل سکول و از نارمل سکول بہ دارالعلوم
و از دارالعلوم بمدرسۂ عالیہ علی الاتصال روی نمودہ و داخلۂ آن بہ صدر دفتر
تعلیمات و دفتر مدرسہ عالیہ بلا انفصال موجود ... است و این تبدل اولاً

تجویز مارس ولکنس صاحب بهادر ناظم سررشتهٔ تعلیمات وسفارش عالیجناب نواب سرسالارجنگ بهادر ثانیاً تجویز مولوی محمد عنایت الرحمن خانصاحب معتمد تعلیمات ومنظوری نواب شهاب جنگ بهادر صدر المهام متفرقات ثالثاً تجویز جی پی ها ڈسن صاحب بهادر والائی بورڈ مدرسهٔ عالیه وحکم محکم عالیجناب نواب سرسالارجنگ بهادر مدار المهام وداخلهٔ این کارروائی ها باندراج دفاتر سرکاری ثبت جریدهٔ ایام است درماهوار از هفتاد بصد وازصد بیکصد وبیست وازیکصد وبیست بیکصد وپنجاه وازیکصد وپنجاه به دوصد وازدوصد به دوصد وشصت پنج رسیده مبالیست درسال دهمین از ملازمت مدرسهٔ عالیه تکمیل سه صد روپیه ماهوار حسب قرارداد بورڈ بشود اما باوصف انقضاے ده سال تکمیلش هنوز درعقدهٔ اهمال است ۔

## مراسلهٔ (۱۹۸)

درخصوص هیچمدانی خود زیاده برین بالا خوانی نمی توانم کرد که تصدیق کمال شاعر کلام شاعرست ومصداق این معنی اتفاق اساتذهٔ معاصرین رباعی را در ابتدای انتظام تعلیمات بملاحظهٔ جناب ناظم ومعتمد آن سررشته گزرانیده بودم رباعی

دیریست که واله است درکنج مکتب ۔۔۔ فارغ زتلاشش جاه ومال ومنصب
سرکار درین نظم امور تعلیم ۔۔۔ سازد اگرش پایه فراتر چه عجب

هم چنین درجلسه هاے امتحانات سالانه وتقریبات جداگانه قطعه وقصیده میگزرانیدم بالادستان بالادستئ مرا درین فن دیدند وترقیم دادند اما درواقع اسباب

ترقی بنده وابسته بخواهش خداوند مسبب الاسباب بوده است یعنی چون
ولکنسن صاحب دیرکتر اولین دیپارتمنت تعلیمی را از انجنیرنگ کالج علیحده
ساختند مرا باضافهٔ تنخواه همراه ایدوردس صاحب به نارمل سکول فرستادند چون
حاجی صدر مدرس در مدرسهٔ کلان فارسی بلده خالی شد مولوی محمد عنایت الرحمن
خانصاحب معتمد تعلیمات بنده را بصدارت مدرسهٔ مذکور باضافهٔ مشاهره مامور نمودند
چون مدرس فارسی وزیرزادگان دکن بمفاجا درگزشتند صدر مدرس مدرسهٔ
عالیه جناب ایچ پی دهادسن صاحب بهادر مرا از عهدهٔ صدارت بخدمت مدرسی
مدرسهٔ عالیه طلب فرمودند تا ماموری بنده باضافهٔ مشروطی سالانه درین مدرسه
بتجویز صدر موصوف واهالی بورد ومنظوری جناب مدارالمهام سرکار عالی واقع
شد۔ ودرین سررشتهٔ تعلیم علی التعمیم حال کارروائی بنده بداهتهٔ از ترقی خودم
وکامیابی کافهٔ متعلمین مدرسهٔ تعلیم المعلمین عیان خاصه بمدرسهٔ عالیه ونظام کالج
کارگذاریم بعنوانیکه بوده است کیفیت ده سالهٔ آن در صداقت نامجات ده گانه
یعنی رپورت های سالانهٔ صدر مدرس صاحب مدرسهٔ موصوفه قابل ملاحظهٔ امعان است
اکنون ختم کلام بر مدح خاتم الناظمین اللهم متع المسلمین به الی یوم القیام میکنم

رباعی

نواب عماد ملک ذی لطف عمیم | او از افضال کشش عدیل است عدیم
همچون علم ای قلم تو بر خویش ببال | شاهنشه علم است وزیر تعلیم

## عریضه (۶)

بعز عرض صاحب والامناسب زاد حشمته میرساند

### رباعی

عمریست که واله است در کنج مکتب | فارغ ز تلاش جاه و مال و منصب
سرکار درین نظم امور تعلیم | سازد اگرش پایه فزون تر چه عجب

لله الحمد که نظام مدارس حیدرآباد امروز بحسن تدبیر صاحب بروجه احسن جلوه افروز شبستان دکن تحویل آفتاب منیر در برج کمال غیرت نوروز است از آنجا که بنده از دیر باز مامور به صیغهٔ تعلیم و مهارتش در فارسی خاصه در نظم که اصعب فنون است معلوم خاطر اشراق سهیم - اگر بحکم قدردانی بنده را از عهدهٔ تدریس فارسی مدرسهٔ بلده یا مدرسهٔ تعلیم المعلمین و یا نظامت مدارس اضلاع سرفراز و ممتاز فرمایند سر آئینه جوهر کارگذاری این هیچ میرز روشن سرکار و این معنی صورت پرداز نکونامی آن خدیو فیض نشان فتوت آثار خواهد بود -

## مراسله (۱۹۹)

در سال بنیاد دفتر ملک ستره که اوائل سنه ۱۳۱۱ هجری باشد شش ماه به صیغهٔ نقشی گری در آنجا مامور بوده ام و این ابتدای ملازمت بنده است چون خدمت نامه فرسائی با طبع این سیاه نامه نساخت مانند گناهی که نادانسته سرزده بے اختیار از آن مستعفی شدم و در اثنای بیکاری و امیدواری مدتی در مدرسه

رسیدنشی طرح فرموده افسر عالی تبار والاگهر جناب فریزر صاحب بهادر بر عهدهٔ مدرسی اوّل فارسی منصوب بوده آخرها از عدم کفاف معیشت چنانکه مضمون صداقت نامه بران دال است به سفارش بهادر ممدوح و نوازش بانی مبانی علم و فن جناب ولکنسن صاحب بهادر و پرورش بادار انام حضرت صدر المهام متفرقات دام اقباله در مدرسه تعمیرات مدرس اول فارسی شدم وازآنجا بر سبیل تبدل و ترقی اندک به عهدهٔ مدرسی اول فارسی در دبستان تعلیم المعلمین تا باین روز مامورم تنخواه بهر خدمتی سلسله وار بهدست شده مگر ماهوار آخرین ماه ترک خدمت منشی گری که خود نگرفتم تا امیدواری مرا از یاد خاطر مبارک صدر آن علاقه داده شد

مرا ابا ده دلی ها سی من توان بخشید خطا نموده ام و چشم آفرین دارم

## مراسله (۲۰۰)

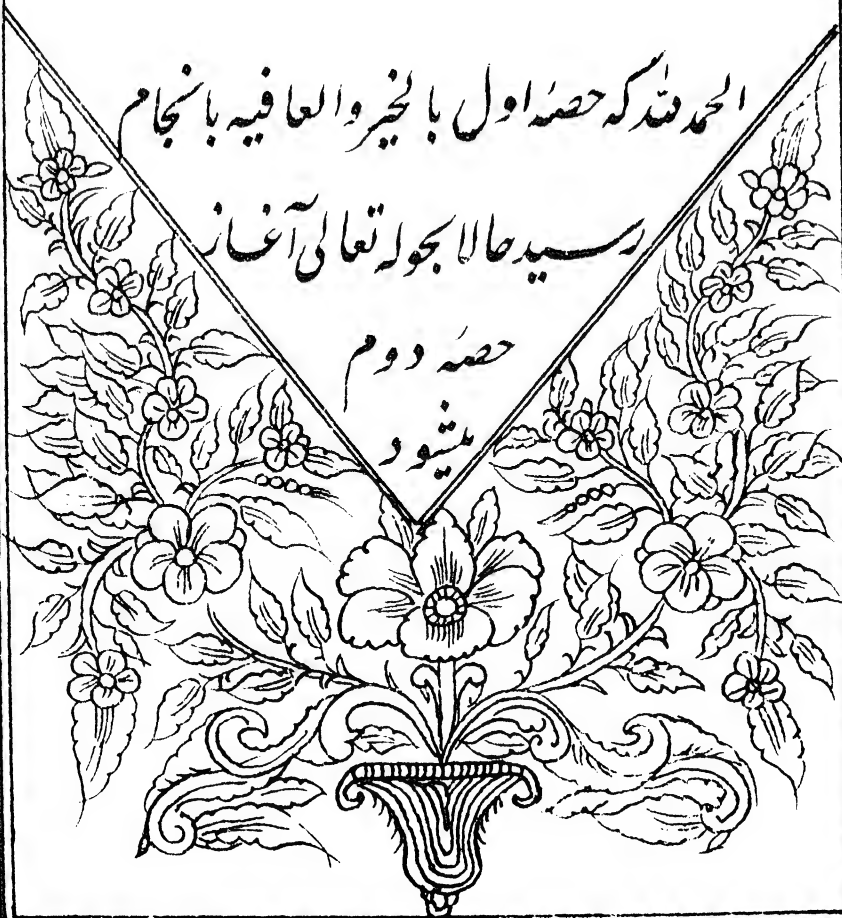
بیاوری خدام حضرت صدر المهام تقرر بنده بمدرسه عالیه صورت بسته وازروی نامهٔ انگریزی مرسله صدر مدرس صاحب مدرسه عالیه موصوله دیروزه فردا بمدرسهٔ موصوفه میبایدم رفت چون قلم چنین رفته لاجرم بمضمون

برات رزق بهر جا که کرده اند رقم ضرورت است نهادن دران دیار قدم

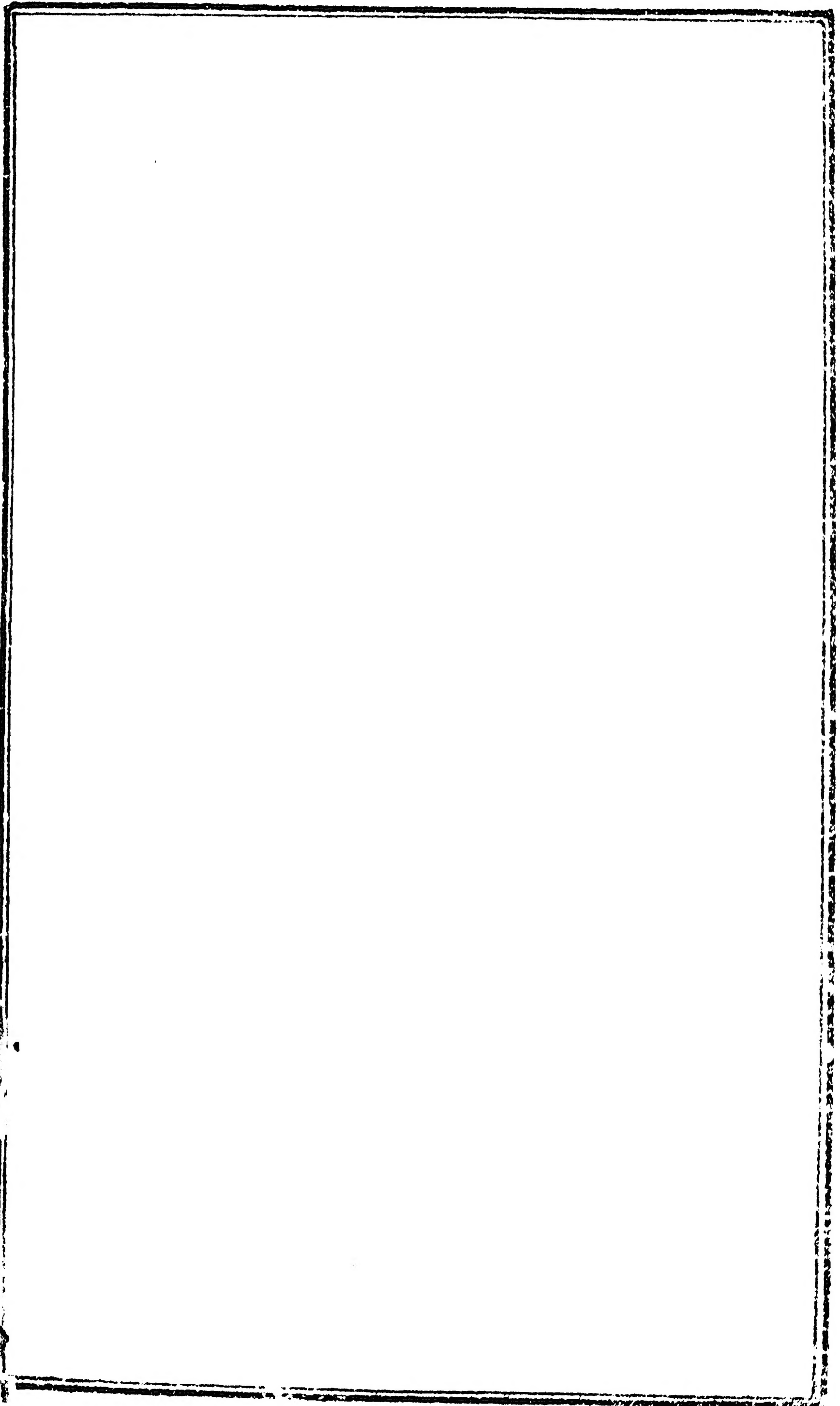
از خدمت قدیم معافی میجویم و یاری از درگاهی جسته بسر انجام خدمت جدید می پویم واینک در خدمات بالادستان خاصه معتمد صاحب سررشته

بخواستن بجلی میگرایم وشکریه موصوفین بویژه ولی نعمت دیرین را حاضراً
وغائباً ادا مینمایم یارب دوری این دیرینه غمخوار مایه فراموشی اندیاد
نزدیکان سرکار مباد

## باخیّت



الحمد لله که حصه اول بالخیر والعافیه بانجام
رسید حالا بحوله تعالی آغاز
حصه دوم
میشود



# صحت نامه گلستان نثر حصهٔ اول

| نمبر | صفحه | سطر | غلط | صحیح | نمبر | صفحه | سطر | غلط | صحیح |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ۱ | ۷ | ۱۳ | اگر از | اگر | ۱۳ | ۲۹ | ۲ | سزاوارانز | سزاوارانند |
| ۲ | ۸ | ۱ | عریضه | مراسله | ۱۴ | ۳۳ | ۶ | نجشیده | بخشیده |
| ۳ | ۸ | ۷ | دیده و دل | دیده دل | ۱۵ | ۳۳ | ۱۴ | نه | به |
| ۴ | ۱۰ | ۷ | شابق | شایق | ۱۶ | ۳۸ | ۵ | دریاضت کشش | در ریاضت کشش |
| ۵ | ۱۱ | ۷ | تاثر | تاثیر | ۱۷ | ۴۱ | ۹ | می گذرانند | می گذرانند |
| ۶ | ۱۴ | ۴ | متشای | تمنای | ۱۸ | ۴۳ | ۱۳ | با | یا |
| ۷ | ۱۵ | ۱۴ | تلفی | تلقی | ۱۹ | ۴۷ | ۱۷ | مطوبه | مطلوبه |
| ۸ | ۱۵ | ۱۳ | جواجه | خواجه | ۲۰ | ۵۰ | ۵ | ۶۵ | ۹۵ |
| ۹ | ۲۳ | ۱۳ | گرفته بودند | گرفته رفته بودند | ۲۱ | ۵۰ | ۷ | هدایت | هدایت |
| ۱۰ | ۲۴ | ۱۲ | آن بخت هر رینه | آینه بخت هر طینه بینه | ۲۲ | ۵۲ | ۱۳ | ۸۹ | ۹۹ |
| ۱۱ | ۲۵ | ۹ | ناچار | تا چهار | ۲۳ | ۵۲ | ۱۴ | کرامت | کرامت الله |
| ۱۲ | ۲۸ | ۱۳ | مدرسه را | مدرسه او را | ۲۴ | ۵۳ | ۶ | فطعه | قطعه |

# صحت نامہ گلستان نثر حصہ اول

| نمبر | صفحہ | سطر | غلط | صحیح | نمبر | صفحہ | سطر | غلط | صحیح |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ۲۵ | ۵۵ | ۷ | بزنشان | بزنشان معنون | ۳۷ | ۸۸ | ۱۱ | مذبور | مزبور |
| ۲۶ | ۶۲ | ۴ | صد | صدر | ۳۸ | ۸۹ | ۱ | فلاجاے | خلاجای |
| ۲۷ | ۶۲ | ۹ | افتدار | اقتدار | ۳۹ | ۹۱ | ۱۱ | ازینجا | اینجا |
| ۲۸ | ۶۲ | ۱۲ | ترا | تره | ۴۰ | ۹۱ | ۱۴ | عالب | غالب |
| ۲۹ | ۶۴ | ۱۳ | پیوسند | پیوستند | ۴۱ | ۹۳ | ۱۱ | مدرس | مدرسه |
| ۳۰ | ۶۶ | ۹ | کواغذات | کواغذ | ۴۲ | ۹۷ | ۱۷ | شکست مدرسان | شکست قدر مدرسان |
| ۳۱ | ۶۶ | ۱۲ | جایز | جایزه | ۴۳ | ۱۰۰ | ۲ | تخته | لاجرم تخته |
| ۳۲ | ۶۹ | ۵ | اصافه | اضافه | ۴۴ | ۱۰۲ | ۱۱ | علیه السلام | علیهم السلام |
| ۳۳ | ۶۹ | ۱۳ | غنایت سناب | غنایت مناب صب | ۴۵ | ۱۰۸ | ۱۰ | زیاد | زیاده |
| ۳۴ | ۷۳ | ۱ | دو | در | ۴۶ | ۱۱۹ | ۸ | عمناک | غمناک |
| ۳۵ | ۷۶ | ۱۴ | ۱۵۹ | ۱۴۹ | ۴۷<br>۴۸ | ۱۲۰<br>۱۲۲ | ۹<br>۴ | اقتاب<br>حاجی | آفتاب<br>جاجی |
| ۳۶ | ۸۴ | ۱۲ | مذبور | مزبور | ۴۹ | ۱۲۲ | ۷ | دہاڈس صاحب | ہاڈس صاحب |

مطبوعہ مطبع عزیز دکن بحسن اہتمام وزیر علی منیجر مطبع مذکور
واقع بازار چھتہ حیدرآباد دکن